

Hedda Haakestad, Markus Roos Breines og Torgeir Nyen

Mesterbrevets rolle i arbeidslivet og kunnskapssamfunnet

Mesterbrevets rolle i arbeidslivet og kunnskapssamfunnet

Mesterbrevet er en høyere yrkesfaglig kvalifikasjon som oppnås på grunnlag av fag- eller svennebrev, relevant praksis og fullført og bestått mesterutdanning. I denne rapporten analyserer vi hvilken rolle mesterbrevet spiller i arbeidslivet og kunnskapssamfunnet. Hvordan er mesterbrevet regulert i Norge sammenlignet med andre land? Hvilken rolle spiller det i arbeids- og tjenestemarkedet? Hva har motivert mestere til å ta mesterutdanning? I samfunnsvitenskapelig forskningslitteratur sees mesteren ut fra ulike perspektiv, som særlig kyndig håndverker, som monopolist, som fagarbeider og bedriftseier og som viktig produsent av nye fagarbeidere. Rapporten bygger på ulike typer data, men særlig casestudier av fire mesterfag gir en dypere forståelse av hvilken rolle mesterbrevet spiller i ulike fag og fagfelt og i ulike deler av arbeids- og tjenestemarkedet.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	4
1 Innledning	7
1.1 Problemstillinger og gangen i rapporten	8
1.2 Mesterfagene	8
1.3 Ulike veier til mesterbrev	9
1.4 Metode og datakilder	10
2 Samfunnsvitenskapelige perspektiver på mesterbrev	14
2.1 Mesteren som tradisjonsbærer og særlig kyndig håndverker	15
2.2 Mesteren som monopolist	16
2.3 Mesteren som fagarbeider og bedriftseier – mellom arbeid og kapital	18
2.4 Mesteren som produsent av nye fagarbeidere	19
3 Norsk mesterbrev i et komparativt perspektiv	22
3.1 Regulering av mesterbrevet i Norge og Tyskland	23
3.2 Norsk mesterutdanning sammenliknet med Tyskland, Sveits, Frankrike og Østerrike	27
3.3 Mesterbrevet som høyere yrkesfaglig utdanning – en sammenlikning med fagskolene	28
3.4 Mesterbrevets bidrag til produktivitet og kompetanseutvikling i Norge	31
4 Mesterbrevets betydning for den enkelte mester	32
4.1 Hvorfor ta mesterbrev?	32
4.2 Verdien av kompetansen og kvalifikasjonen som mester	34
4.3 Tilknytning til mesterorganisasjoner og laug	37
4.4 Betydning for samfunns- og arbeidsliv	38
5 Tømrerfaget: kjempen blant mesterfagene	41
5.1 Byggmesteren mellom moderne montasje og tradisjonshåndverk	42
5.2 Nøkkeltall om mesterbrevets stilling i tømrerfaget	44
5.3 Erfaringer med mesterbrevet som kvalifikasjon og utdanning	46
5.4 Fagbeskyttelse i tømrerfaget: reguleringer og oppslutning	49
5.5 Kamp mot sosial dumping og arbeidslivskriminalitet	51
5.6 Byggmesternes bransjeorganisasjoner: mellom arbeidsgiverforening, profesjonsforbund og kulturbærere	53
5.7 Avslutning	56
6 Frisør – kjeder og nye utdanningsløp	58
6.1 Frisørfaget – historie og kontekst	58
6.2 Endringer i frisørfaget over tid	60
6.3 Mesterbrevets rolle i frisørfaget	61
6.4 Avslutning	64
7 Bunadtilvirkerfaget: et lite, verneverdig håndverksfag	65
7.1 Verneverdige fag og teknikker: «rødlister» og bunad på UNESCOs verdensarvliste	66

7.2 Bunadtilvirkerfagets historiske røtter: Hulda Garborg og bunad som ledd i nasjonsbyggingsprosjektet.....	69
7.3 Det kvinnelige bygdehåndverket på siden av laugstradisjonen	70
7.4 Bunadtilvirkere og deres organisasjoner i dag	70
7.5 Mellom trend og tradisjon – to bunadmestere med ulike tilnærminger	71
7.6 Erfaringer med mesterutdanningen i bunadtilvirking	73
7.7 Mestermerkets betydning for markedsføring og fagstolthet.....	76
7.8 Avslutning	77
8 Kokkfaget – mesterbrevet på vei ut?	80
8.1 Kokkfaget – historie og kontekst	80
8.2 Nedgang i antall kokkmestere	81
8.3 Erfaringer med mesterkvalifikasjonen i kokkfaget	83
8.4 Avslutning	87
9 Avslutning	89
9.1 Oppsummering av perspektiver og hovedfunn.....	89
9.2 Veien videre	94
Referanser.....	98

Forord

Mesterkvalifikasjonen har dype historiske røtter innenfor håndverksfagene. Det å ha gått veien fra svenn til mester viste at man var blitt svært kyndig i faget og klar til å starte egen bedrift. Mesterbrevet er imidlertid mer enn en historisk størrelse. Også i en moderne tid med en mer kompleks arbeidsorganisering lever mesterbrevet videre som en kvalifikasjon i arbeidslivet. I denne rapporten sammenfatter vi eksisterende kunnskap og kartlegger nærmere hvilken rolle mesterbrevet spiller i det norske arbeidslivet anno 2023.

Vi vil takke André Kristiansen i Mesterbrevnemnda for godt samarbeid og Jon Horgen Friberg ved Fafo for kvalitetssikring av rapporten. Takk også til Sofie Steensnæs Engedal ved Fafo for hjelp til ferdigstilling av rapporten.

En stor takk går også til mesterne og organisasjonsrepresentantene som stilte opp til intervju. Uten dette ville rapporten ha vært fattigere. Vi håper at rapporten kan bidra til en diskusjon om mesterkvalifikasjonens plass i det norske kunnskapssamfunnet.

Oslo, juni 2024

Torgeir Nyen

prosjektleder

Sammendrag

Mesterbrevet er en flere hundre år gammel institusjon, som opprinnelig var knyttet til håndverkssamfunnets tradisjon for overføring av kunnskap fra lærling til svenn til mester. Mestertittelen viste at man var blitt svært kyndig i faget og klar til å starte egen bedrift. Også i moderne tid med en mer kompleks arbeidsorganisering har mesterbrevet opprettholdt en posisjon som en viktig kvalifikasjon i arbeidsmarkedet, men rollen mesterbrevet spiller, varierer mellom land og mellom yrker. Mesterbrevet oppnås normalt på grunnlag av fag- og svennebrev, relevant praksis og fullført og bestått mesterutdanning.

I denne rapporten viser vi at mesterbrevet spiller en viktig rolle i tømmerfaget og andre byggfag. Her har mesterbrevet også delvis hva man i profesjonsforskningen kaller en lisensierende funksjon i markedet ved at forskrift om byggesak gir mestere rettigheter til å stå som ansvarshavende ved oppføring eller rehabilitering av bygg. En mester i tømmerfaget driver da ofte en selvstendig håndverksbedrift med noen svenner og lærlinger. Mesterne i tømmerfaget setter samtidig de håndverksfaglige sidene ved mesterbrevet høyt og spiller en avgjørende rolle i utviklingen av nye fagarbeidere gjennom et langt større inntak av lærlinger enn deres størrelse alene tilsier.

I øvrige fag gir ikke mesterbrevet særskilte rettigheter til å utføre / ta ansvar for oppgaver, men tittelen er beskyttet og kan kun brukes av de som har oppnådd kvalifikasjonen. For disse fagene er mesterbrevet tenkt å ha en signalverdi om kvalitet og profesjonalitet som kan kanalisere etterspørselen etter tjenester i retning av mesterbedrifter. I profesjonsfaglige termer fungerer mesterbrevet i disse fagene som en sertifiseringsordning, men hvor tittelen er beskyttet av lov. Vi har sett på tre av disse mesterfagene i denne rapporten, frisør, kokk og bunadtilvirker. Frisør og kokk ser ut til å være på vei ut som mesterfag. Selv om nye mestere i faget er stolte av å være mestere og opplever kompetansen som nyttig, opplever de ikke at mesterbrevet gir noen fordeler verken overfor kunder eller overfor arbeidsgivere. Antallet nye mestere i året er også svært lavt i disse fagene. Mesterbrevets dalende posisjon i frisør- og kokkfaget kan dels knyttes til at det siden 1987 ikke har gitt særskilte rettigheter i arbeidsmarkedet, og til sterkere konkurranse og manglende synlighet i kunnskapssamfunnet. I frisørfaget spiller også omforming av bedriftsstrukturen fra frittstående salonger til kjeder en rolle. Bunadtilvirkerfaget er et lite, verneverdig tradisjonshåndverkfag med få utøvere, i likhet med svært mange av fagene i mesterbrevordningen. Som i mange av de små fagene, er mestere i bunadtilvirkerfaget særlig kyndige håndverkere som viderefører og forvalter kulturhistorie og håndverkstradisjoner som delvis står i fare for å dø ut. For bunadtilvirkere oppleves mesterbrevet som en ren leder- og bedriftsøkonomisk kvalifikasjon, uten noe faglig innhold. Det nærmeste man kommer en faglig mesterlære i tradisjonshåndverk, er Norsk håndverkinstituttets treårige stipendiatordning for tradisjonshåndverkere med lang erfaring i faget. Den økonomiske og administrative kunnskapen mesterbrevet gir, blir høyt verdsatt av bunadtilvirkere vi har intervjuet. Innenfor tradisjonshåndverket vil det sjelden være aktuelt å videreutdanne seg i faget på universitet eller høgskole. Dermed blir nytteverdien av kunnskapen i utdanningen viktigere enn at utdanningen ikke gir

formelle studiepoeng. Blant annet derfor finnes et potensial for å gjøre tradisjonshåndverket mer synlig innen mesterbrevordningen.

Sammenliknet med et land som Tyskland, der mesterbrevet gir en beskyttet rett til å starte bedrift i håndverksfag, gir mesterbrevet færre rettigheter i det norske arbeidsmarkedet. Ser man på mesterbrevets kobling til utdanningssystemet og til nasjonale kvalifikasjonsrammeverk, skiller norsk mesterbrev seg ut ved å være det eneste som ikke er koblet til det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket, i motsetning til i de andre landene hvor det er plassert inn på nivå 5 eller 6, tilsvarende fagskoler eller bachelor. Bjørnavolds (2023) komparative analyse av innholdet i mesterkvalifikasjonen viser at norsk mesterbrev innholdsmessig er på nivå med de øvrige landenes mesterbrev, i hvert fall når det gjelder tømmerfaget. Norsk mesterbrev gir ikke studiepoeng. Våre intervjuer med mestere tyder på at det svekker statusen og synligheten i arbeidsmarkedet. Det gjør det heller ikke mulig å bruke mesterutdanningen som grunnlag for videre studier, noe som kan være aktuelt i flere av mesterfagene, for eksempel ingeniørutdanning for byggmestere.

Motivet for å ta mesterbrevet er særlig å videreutdanne seg i faget, men også å skaffe seg økonomi-, ledelses- og etablererkompetanse. Mens åtte av ti har tatt mesterbrev for å videreutdanne seg i faget, har om lag halvparten som har tatt mesterutdanning i perioden 2013–2023, også gjort det for å lære bedriftsøkonomi og administrasjon. Én av tre tok mesterbrevet for å kunne bruke mestermerket i markedsføringen av sin bedrift. Kompetansen de får, har en direkte praktisk nytteverdi for mange av de nye mesterne. Om lag to av tre oppgir at utdanningen har gitt dem kompetanse som de bruker, både når det gjelder håndverksfaglig kompetanse og ledelseskompetanse. Noen mestere oppgir også at de har fått oppgaver (én av to) eller kunder (én av tre) som de ikke ville ha fått uten mesterbrevet.

Ut fra forskningslitteraturen har vi trukket fram fire samfunnsvitenskapelige perspektiver på mesterbrev: mesteren som særlig kyndig håndverker, mesteren som monopolist, mesteren mellom arbeid og kapital og mesteren som produsent av nye fagarbeidere. I mange fag står bildet av mesteren som en særlig kyndig håndverker fortsatt sterkt, både blant mestere og i markedet, selv om det ikke utgjør noen stor del av selve mesterutdanningen. Som vist over er det kun i byggfagene mesterbrevet gir formelle rettigheter til å utføre oppgaver. Selv om det ikke er snakk om et monopol, fordi enkelte andre utdanninger gir de samme rettighetene, gjør det likevel mesterkvalifikasjonen langt viktigere i arbeidslivet i byggfagene enn i øvrige fag. De to siste perspektivene på mesterbrevet er delvis sammenvevd. Mesterbedrifter er i en mellomposisjon ved at mesteren både eier bedriften og arbeider i faget, og mesterbedrifter har ofte hele bredden av oppgaver i et fag, noe som gjør dem til gode lærebedrifter som bidrar sterkt til produksjonen av fagarbeidere i samfunnet.

Det er flere mulige veier videre for mesterbrevet. En vei er å gjøre mesterutdanningen til en studiepoenggivende utdanning på linje med fagskoler. Dette vil tydeliggjøre mesterutdanningens nivå og styrke synligheten og gjøre utdanningen mer anvendelig hvis man vil bevege seg på tvers i arbeidsmarkedet eller videre i utdanningssystemet. Et svakere grep, men som går i samme retning, vil være å innplassere mesterkvalifikasjonen i

nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk. Å gjøre mesterutdanningen studiepoenggivende vil kreve en revurdering av finansieringsformen for mesterbrevet da det er vanskelig å kreve en årsavgift for å beholde et formelt utdanningsnivå. En annen vei å gå er å styrke rettighetene mesterkvalifikasjonen gir i arbeidslivet. Å innføre det tyske systemet med krav til mesterbrev for å starte mesterbedrift framstår lite aktuelt, men å styrke mesterkvalifikasjonens posisjon som rettighetsgivende innenfor byggfagene, eller i det minste være oppmerksom på at det ikke skjer en glidning som svekker rettighetene mesterbrevet gir, er mer aktuelle grep som vil styrke mesterbrevkvalifikasjonen. Dette vil kunne styrke kvalifikasjonen ytterligere i byggfagene, men vil ikke hjelpe på mesterbrevets svakere posisjon i øvrige fag. Her er det trolig først og fremst ulike typer tiltak for å øke synligheten av utdanningen og dens praktiske nytteverdi som vil kunne hjelpe.

1 Innledning

Mesterbrevet er en høyere yrkesfaglig kvalifikasjon, som fra 1987 er regulert gjennom lov om mesterbrev. Som opplæring har mester-svennlæring røtter tilbake til 1200-tallet, og det representerer dermed en av de eldste opplæringsformene i Norge. Til sammenlikning oppsto de første katedralskolene i Norge rundt 1150-tallet, og det første universitetet ble etablert først på 1800-tallet. I motsetning til de fleste utdanningene som tilbys på skole og universitet, har mesterutdanningen hele tiden vært en utdanning i og for arbeidslivet (Nyen & Tønder, 2014).

Mesterkvalifikasjonen bygger på tre komponenter: fag-/svennebrev i et mesterfag, praksis i faget og mesterutdanning eller annen tilsvarende utdanning. Selve mesterutdanningen er både en faglig videreutdanning og en lederutdanning med de tre fagområdene bedriftsledelse, faglig ledelse og faglig fordypning. Mesterutdanningen varer fra 1,5 til 2 år og er tilpasset studenter som er i arbeid.

Mesterbrevet skiller seg som kvalifikasjon fra mange andre kvalifikasjoner. Ordningen ligger under Nærings- og fiskeridepartementet, ikke Kunnskapsdepartementet, og er definert ikke bare som et kompetansepolitisk, men også som et næringspolitisk virkemiddel. Mesterutdanningen gir ikke studiepoeng, og kvalifikasjonen er foreløpig ikke innplassert i det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket slik som fagskoler, høyskoler og universitet er. Ordningen eies og finansieres av mesterne selv og administreres av Mesterbrevnemnda. Da lov om mesterbrev trådte i kraft i 1987, erstattet loven den tidligere håndverksloven. Etter lov om mesterbrev har kun personer som har oppnådd mesterbrev og betalt årsavgiften til Mesterbrevnemnda, rett til å kalle seg mester.

Fra å være utdanninger med «perifer status» (Sakslind, 1993, s. 11) har høyere yrkesfaglig utdanning fått en mer sentral plass i diskusjonene om framtidens kompetansebehov de senere årene. Ett konkret uttrykk for det er at mesterbrevet har fått en framskutt plass i den politiske retorikken om yrkesfagenes rolle i kunnskapssamfunnet. «Et mesterbrev er like bra som en mastergrad» uttalte eksempelvis daværende kunnskapsminister Henrik Asheim i sin tale til Høyres landsmøte i 2021 (Lie, 2021). Noen år tidligere var Arbeiderpartiets leder Jonas Gahr Støre ute i VG med en liknende formulering: «Nå trenger vi flere mestere, mer enn flere mastere» (Ertesvåg, 2016). Samtidig er ikke mesterkvalifikasjonen innplassert på et nivå som tydelig signaliserer hva den er i kunnskapssamfunnet, mesterutdanningen er ikke en formell utdanning som gir studiepoeng, og antallet nye mestere er svært lavt i flere mesterfag. Kontrasten mellom den politiske velviljen og utfordringene mesterbrevet møter, danner et interessant utgangspunkt for forskning. Det har over tid kommet flere verdifulle studier av mesterbrev, også i nyere tid (Bjørnavold, 2023; Menon, 2023). Vårt bidrag i denne rapporten er ved hjelp av tidligere forskning, relevant litteratur og egne data å gi et oversiktsbilde av hvilken rolle mesterbrevet spiller i arbeidslivet og i kunnskapssamfunnet.

I dette innledningskapittelet vil vi gi et overblikk over mesterfagene (kap. 1.3) og de ulike veiene som finnes til mesterbrevet (1.4). Innledningskapittelet inneholder også en

oversikt over metode og datakilder som ligger til grunn for rapporten (1.5). Vi begynner imidlertid med å kort presentere de sentrale problemstillingene som rapporten skal besvare (1.2). For mer bakgrunn for hvorfor vi har valgt disse problemstillingene, viser vi til kapittel 2.

1.1 Problemstillinger og gangen i rapporten

Den overordnede problemstillingen for rapporten er:

- Hvilken rolle spiller mesterbrevet i arbeidslivet og i kunnskapssamfunnet?

Vi har konkretisert denne overordnede problemstillingen i tre sett av underproblemstillinger:

- Hvordan er mesterbrevet regulert i Norge i forhold til tilsvarende ordninger i andre land? Er reguleringene de samme for ulike mesterfag i Norge? Med regulering mener vi her blant annet om mesterbrevet gir et formelt grunnlag for fagutøvelse eller bedriftsetablering. Vi er også opptatt av relasjonen mellom mesterbrevet og det formelle utdanningssystemet.
- Hva motiverer de som tar mesterbrev, og hvilke konsekvenser har mesterbrevet for deres virke som håndverker og eventuelt bedriftseier?
- Hvilke funksjoner fyller mesterkvalifikasjonen og mesterbrevet i det norske arbeidslivet og i de enkelte mesterfag? Vi skiller her mellom fire idealtypiske funksjoner en mester kan ha: mesteren som særlig kyndig håndverker, mesteren som monopolist, mesteren som fagarbeider og bedriftseier mellom arbeid og kapital og til slutt mesteren som produsent av nye fagarbeidere.

I kapittel 2 presenterer vi ulike samfunnsvitenskapelige perspektiver på mesterbrevet og gjennomgår relevant forskningslitteratur fra Norge der det er relevant. Perspektivene presentert i kapittel 2 danner grunnlaget for å analysere hvilken rolle mesterbrevet spiller i arbeidslivet, for kompetanseutvikling i samfunnet og for den enkelte mester. I kapittel 3 beskriver vi hvordan mesterbrevet er regulert i Norge og i andre europeiske land. Den enkeltes motivasjon for å ta mesterbrev og opplevd utbytte er tema for kapittel 4 og casekapitlene 5–8. Casekapitlene gir også en dypere forståelse av hvilken rolle mesterbrevet spiller innenfor de ulike fagfeltene i dag. I kapittel 9 prøver vi å samle trådene fra de foregående kapitlene og gi et bilde av hvilke funksjoner mesterbrevet i Norge i dag ivaretar i samfunnet.

1.2 Mesterfagene

I 2023 var det litt over 13 350 aktive mestere i Norge. En aktiv mester er en person med mesterbrev, som i tillegg har betalt årsavgiften. Disse fordeler seg på 65 ulike fag, som vi ser i tabell 1.1. Disse er fordelt på syv kategorier: bilfag, byggfag, estetiske fag, grafiske fag, matfag, møbel- og trefag, og verkstedshåndverksfag.

Den store majoriteten av mestere finner vi innen byggfagene. Nærmere 90 prosent av aktive mestere befinner seg i byggenæringen. Minste faggruppe er de grafiske fagene med kun 0,3 prosent av aktive mestere, fordelt på åtte fag. Mange fag er små tradisjonshåndverksfag, som har få utøvere. Per 2023 finnes eksempelvis kun én

pottemakermester i Norge, tre buntmaker mestere, fem skomaker mestere og åtte mestere i bunadtilvirkerfaget.

Tabell 1.1 Aktive mestere etter faggruppe ved utgangen av 2023. Kilde: Mesterregisteret.

Kategori	Ant. aktive mestere	Prosent	Antall fag	Eksempler på fag
Bilfag	452	3,4	7	Bilfaget lette og tunge kjøretøy, bilskade, billakkerer
Byggfag	11 790	88,3	16	Tømrer, rørlegger, murer, maler, taktekker
Estetiske fag	407	3	14	Frisør, bunadtilvirker, seilmaker, blomsterdekoratør
Grafiske fag	43	0,3	8	Boktrykker, bokbinder, litograf
Matfag	220	1,6	8	Kokk, baker, konditor, pølsemaker, slakter
Møbel	203	1,5	4	Møbelsnekker, møbeltapetserer, salmaker
Verkstedsfag	239	1,8	8	Gullsmed, låsesmed, børsemaker
Total	13 354	100	65	

Hvert år blir det godkjent mellom 500 og 600 nye mestere i Norge, i 2023 var det 585 nye mestere, i 2022 598 nye mestere, mens det i 2021 var 567 nye mestere.

Mens det er aktive mestere i 65 fag per 31.12.2023, er antallet mesterfag noe høyere. Ifølge Mesterbrevnemnda finnes nemlig om lag 70 mesterfag i Norge. Mesterbrevnemnda arbeider for å legge flere fag under ordningen, både nye fag og gamle tradisjonsfag. Kriteriene for opptak av nye fag er at partene i faget henvender seg til Mesterbrevnemnda (Skinnarmo, 2023). Henvendelsen skal inneholde en kort begrunnelse for hvorfor faget bør bli et mesterfag, og med en beskrivelse av fagopplæring på videregående skole, antall utøvere og en kort beskrivelse av næringsstruktur. Hvis det ikke finnes organisasjoner, kan utøvere av faget eller bedrifter stå for en slik henvendelse. Ett eksempel på et tradisjonshåndverksfag som relativt nylig ble lagt under ordningen, er bøkkerfaget. En bøkker produserer tønner på tradisjonelt vis. Eksempel på et annet fag som nettopp har blitt mesterfag, er sturumakerfaget, det vil si urmakere som arbeider med store klokker på fasader, kirker og tårn.

1.3 Ulike veier til mesterbrev

Mesterkvalifikasjonen er en formell høyere yrkesfaglig lederkvalifikasjon. Kvalifikasjonen består av tre deler: fag- og svennebrev i et mesterfag, minimum to års relevant og allsidig praksis i faget og mesterutdanning eller tilsvarende utdanning. Mesterutdanningen er normalt på 1,5-2 år. Mesterbrevnemnda forvalter og tildeler mesterbrev til personer som oppfyller disse tre kriteriene.

Koblingen til fagopplæringen har som vi skal se senere i rapporten, endret seg over tid. Forholdet til fagopplæringen er imidlertid helt sentral også i dag ved at hovedveien til mesterbrev går via fagopplæringen.

Mesterutdanningen kan tas hos ulike utdanningsinstitusjoner som Folkeuniversitetet, Blimester.com, Norges grønne fagskole (Vea) og Norges Mesterakademi. Mesterutdanningen har en varighet på ett og halvt til to år og bygger på sentralt godkjente studieplaner. Enkelte andre utdanninger er også godkjent som sidestilt med mesterutdanningen. Man kan derfor også bli mester ved å ha fullført nærmere bestemte **toårige tekniske fagskoletilbud** etter studieplaner fra 1999 eller senere eller ved å fullført **enkelte bachelorutdanninger**. Også da kreves fag- eller svennebrev og praksis.

I 2015 ble det åpnet for en alternativ vei til mesterbrev. Det ble etablert en godkjeningsordning for **utenlandske mesterkvalifikasjoner**. Kriteriene for slik godkjenning er at søkeren må være mester i et fag som faller inn under den norske mesterbrevordningen, og at mesterutdanningen i grove trekk samsvarer med det norske mesterbrevet i nivå og faglig innhold. Personen må i tillegg ha fag- eller svennebrev fra Norge eller tilsvarende utdanning fra utlandet godkjent av norske myndigheter. Søker må også kunne dokumentere kompetanse i tråd med gjeldende myndighetskrav og bransjestandarder og praksis som selvstendig yrkesutøver i faget (Forskrift om søknad om mesterbrev, kvalifikasjon fra andre land, [2015](#))

I 2004 ble det etablert en annen alternativ vei til mesterbrev, nemlig mulighet for å oppnå mesterbrev gjennom **realkompetansevurdering**. Søkeren må kunne dokumentere fag- eller svennebrev og minst to års praksis i mesterfaget eller ha minimum 6 års praktisk erfaring som fagutøver. I tillegg må søkeren ha minst 6 års praksis i løpet av de siste 10 år som næringsdrivende eller leder i faget med faglig og forretningsmessig ansvar for virksomheten (Forskrift om søknad om mesterbrev, realkompetanse, [2015](#)). Søknadene blir vurdert etter hvorvidt realkompetansen dekker hele bredden i mesterkvalifikasjonen. Saksbehandlingstiden for vurdering av realkompetanse kan være på opptil to år.

1.4 Metode og datakilder

Rapporten er basert på ulike datakilder. Vi har gjennomført følgende egen datainnsamling i forskningsprosjektet:

- en spørreundersøkelse rettet mot alle som tok mesterbrev i perioden 2013–2023
- casestudier av fire fag basert på kvalitative intervjuer, tilgjengelig historisk materiale og tilgjengelige policydokumenter

I tillegg har vi gjort deskriptive analyser av Mesterbrevnemndas register over mestere, både aktive og passive. Rapportens kapittel 3 hviler dessuten på en gjennomgang av litteratur og dokumenter om andre lands mesterbrevordninger samt litteratur om betydningen av håndverkssektoren for kompetanseutvikling og økonomi.

Vi har valgt disse datakildene for å få en kombinasjon av en dypere kunnskap om mesterbrevets funksjon i utvalgte fag og en breddekunnskap om motivasjonen for å ta mesterbrev og hvilke konsekvenser det har hatt for de fagutøverne som har valgt å bli mestere.

Spørreundersøkelse til mestere

Det ble gjennomført en spørreskjemaundersøkelse blant **alle personer som tok mesterbrev i perioden 2013–2023**. Formålet er å få breddekunnskap om mesteres vurderinger og opplevelser. Siden noen spørsmål dreide seg om motivasjonen for å ta mesterbrev og hvilke konsekvenser de opplevde at det har hatt, valgte vi å avgrense undersøkelsen til personer som har tatt mesterbrev de seneste ti årene. Målgruppen ble definert gjennom et uttrekk av Mesterbrevnemndas register over aktive og passive mestere. Begge kategorier (aktive og passive) inngikk i bruttoutvalget for undersøkelsen. Dette bruttoutvalget besto av 5978 personer. Undersøkelsen ble gjennomført i september 2023 ved hjelp av et elektronisk spørreskjema. Invitasjon til å delta ble sendt på e-post. To purringer ble sendt både på sms og e-post. Vi fikk 1405 svar. Dette er antallet personer som har fullført hele undersøkelsen. I tillegg har en god del svart på noen spørsmål, men ikke fullført hele. I 41 tilfeller fikk vi feilmeldinger eller automatiske meldinger som viste at e-posten ikke kom fram til personen, men flertallet av disse kunne pures via sms. Svarprosenten på undersøkelsen er 24 prosent.

Målt mot bruttoutvalget har undersøkelsen en god representativitet når det gjelder faggrupper, fylker og kjønn. Tømrergruppen er noe underrepresentert (-3,3 prosentpoeng), men utgjør likevel over halve utvalget. Øvrige faggrupper ligger innenfor +/- 1 prosentpoeng. Menn er marginalt underrepresentert (-1,4 prosentpoeng), men utgjør likevel 94 prosent av utvalget på grunn av byggfagenes helt sentrale posisjon i mesterbrevordningen. Fylkesfordelingen er også godt i tråd med bruttoutvalget, med +1,4 prosentpoeng overrepresentasjon i Trøndelag som største avvik. Den største feilrepresentasjonen i utvalget er en klar underrepresentasjon av aldersgruppen 22–35 år som er underrepresentert med hele 9,1 prosentpoeng, den skulle ha utgjort 42,9 prosent av utvalget, men utgjør bare 33,8 prosent. De eldre aldersgruppene er tilsvarende overrepresentert og økende med alder (+5,8 prosentpoeng blant de over 50 år).

Casestudier av fire fag

Mesterbrevet har ulike funksjoner og utbredelse i ulike fag. For å vise fram bredden og gi konkrete eksempler på hvordan mesterbrevet fungerer i praksis, har vi valgt ut fire casefag som vi går mer i dybden på. Beskrivelsen av disse casene bygger på eksisterende litteratur om fagets og mesterordningens historie i det enkelte fag, på andre relevante og offentlig tilgjengelige dokumenter og på kvalitative, personlige intervjuer med et lite antall personer. I hvert casefag har vi intervjuet tre personer, hvorav en har vært svært erfaren i faget, og en har vært relativt ny som mester. I fagene som er organisert i bransje- eller interessesammenslutninger som laug eller mesterorganisasjoner, har vi intervjuet representanter for disse. Det gjelder alle fag med unntak av bunadtilvirker, der vi i stedet intervjuet Norsk håndverksinstitutt, og i tillegg har vi gjort mer uformelle researchsamtaler med Norsk Husflidslag. Som eneste casefag som er stort nok til å rapportere fra surveyen til nye mestere på fagnivå, har vi i tømrerfaget ikke intervjuet en fersk mester, men i stedet intervjuet to erfarne mestere.

De fire casefagene som er valgt, er **tømrer, frisør, kokk** og **bunadtilvirker**. Tre av fagene svarer til en av de syv faggruppene presentert i tabell 1.1. Tømrerfaget representerer byggfagene, den klart største faggruppen, hvor mesterbrevet har lange tradisjoner

og i tillegg har en noe mer formell side ved at mesterbrevet gir adgang til å utføre visse byggfaglige oppgaver regulert i plan- og bygningsloven. Frisør og kokk representerer henholdsvis de estetiske fagene og matfagene. Disse to fagene har litt ulik historie som mesterfag, og frisørbransjen har fått et sterkere innslag av kjeder enn restaurantbransjen. Mestertittelen i de to fagene har imidlertid ikke hatt noen kobling til rettigheter til bedriftsetablering eller utføring av oppgaver siden håndverksloven ble opphevet i 1988. Til sist har vi valgt å rette søkelyset mot et av de små tradisjonsbærende fagene, bunadtilvirkerfaget. Bunad er også et estetisk fag, men det har ikke vært av betydning for caseutvelgelsen. Tradisjonshåndverket er fordelt utover de fleste faggruppene, men representerer likevel en av flere funksjoner mesterbrevet har i det norske arbeidslivet ved å bidra til å holde gammelt tradisjonshåndverk i hevd.

Intervjuene tok utgangspunkt i en intervjuguide som de intervjuede personene fikk på forhånd. De fleste intervjuene ble gjennomført per telefon eller digitalt. Intervjuene ble gjennomført i perioden november 2023 til januar 2024. Vi fant fram til de aktuelle mesterne ved hjelp av data fra Mesterbrevnemndas register. Personene ble tilfeldig valgt. Tabell 1.2 viser antallet personer som ble intervjuet innenfor hvert mesterfag.

Tabell 1.2 Antall intervjuer i ulike fag.

Fag	Antall intervjuer
Bunadtilvirkerfaget	3
Tømrerfaget	3
Kokkfaget	3
Frisørfaget	3
Total	12

Det finnes kun åtte aktive mestere i bunadtilvirkerfaget i Norge. To av disse ble intervjuet. Den første er en erfaren bunadtilvirker og tidligere stipendiat ved Norsk håndverksinstitutt. Dette intervjuet ble foretatt i mesterens verksted og butikk på Lillehammer. Den andre er en fersk mester fra Stavanger og Ukraina som tok mesterbrevet i 2023. Dette intervjuet foregikk per telefon. Intervjuene er ikke anonymisert etter avtale med informantene. Siden det ikke finnes noen bransjeorganisasjon for mestere i bunadtilvirkerfaget, intervjuet vi Norsk håndverksinstitutt. Årsaken er at Norsk håndverksinstitutt administrerer en stipendiatorning for tradisjonshåndverk som kan sammenliknes med den tradisjonelle mesterlæren, og der sluttproduktet kan sammenliknes med det tradisjonelle mesterstykket. Vi har også gjort kortere researchsamtaler per telefon med Norsk Husflidslag i arbeidet med dette casefaget.

Tømrerfaget er en bærebjelke i mesterbrevordningen i kraft av å være det største mesterfaget. Som representanter for tømrerfaget har vi intervjuet en byggmester i Bergen med lang erfaring, en representant for opplæringskontoret for tømrerfaget i Bergen (Byggmesterservice) samt en representant for Byggmesterforbundet sentralt. Alle intervjuene foregikk via Teams.

Mens rekruttering av informanter fra tømrerfaget og bunadtilvirkerfaget var enkelt, var det utfordrende å få mestere i fagene kokk og frisør til å stille opp til intervju. Vi kontaktet en rekke personer som har tatt mesterbrev de siste ti årene, men flertallet svarte ikke på e-postene eller sms-ene. Noen takket nei, og noen ville ikke snakke med oss etter som de opplevde at mesterbrevet ikke hadde vært nyttig for dem. Selv om noe av den manglende interessen for å bli intervjuet kan være et resultat av at mange er opptatt med jobb og familie, var det også noe mangel på entusiasme rundt mesterrollen i disse fagene. Etter hvert fikk vi gjennomført intervjuer med både kokker og frisører, men disse er muligens personer som har sterkere interesse for fagene og mesterbrevet enn andre. Vi tror likevel at vi i casekapitlene gir et nyansert og utbredt bilde av kokker og frisørers perspektiver på mesterbrevet.

2 Samfunnsvitenskapelige perspektiver på mesterbrev

Samfunnsvitenskapelig forskning på fagkunnskap og arbeidsmarkeder gir flere mulige fortolkningsrammer eller perspektiver på håndverkssektoren generelt og mesteren spesielt. I dette kapittelet presenterer vi fire samfunnsvitenskapelige perspektiver på mesterbrevet. Perspektivene representerer dels konkurrerende, dels overlappende teorier om mesterkvalifikasjonen og håndverkssektorens plass i arbeids- og næringsliv og i kvalifikasjons- og utdanningssystemet.

I stedet for å sette perspektivene opp mot hverandre er utgangspunktet vårt i denne rapporten at de ulike perspektivene kan belyse ulike sider ved mesterbrevet. Vi lar dem derfor fungere som analytisk ramme for å beskrive og forstå mesterbrevets ulike sider og funksjoner for den enkelte mester, arbeidsliv og kompetanseutvikling i samfunnet.

De fire sentrale perspektivene er

- mesteren som tradisjonsbærer og særlig kyndig håndverker
- mesteren som monopolist
- mesteren som arbeider og bedriftseier – mellom arbeid og kapital
- mesteren som produsent av nye fagarbeidere

Det første perspektivet legger vekt på mesteren som faglig ekspert og de spesielle forutsetningene som finnes for ekspertise innen praktisk eller «håndbåren» kunnskap. I dette perspektivet er mesterbrevet viktig fordi det bidrar til å holde fagtradisjoner i hevd, kanskje særlig for de mindre fagene forbundet med tradisjonshåndverk.

Det andre perspektivet er hentet fra økonomisk teori og profesjonssosiologi og forstår mesterordningen primært som et virkemiddel for monopoletablering og faglig selvstyre. Her legger man vekt på regulering og fagbeskyttelse og konsekvenser for lønn, bedriftsetablering, pris og kvalitet.

Det tredje perspektivet angår håndverksmesteres strukturelle posisjon i arbeidsmarkedets klasserelasjoner og tar utgangspunkt i at mesteren har en noe uklar posisjon i forholdet mellom arbeid og kapital. Det er det tre grunner til. Først er mesteren en utypisk arbeidsgiver – fordi mesteren selv ofte er delaktig i produksjon og tjenesteyting, har forholdet mellom mester og ansatt mindre preg av klassemotsetning og mer preg av faglig samhold eller standsfelleskap. Et neste trekk som underbygger dette, er at en del mestere ikke har ansatte, men er selvstendig næringsdrivende. I noen bransjer kan mesteren som underkontraktør ha nesten samme funksjon som en alminnelig ansatt. Andre mesterbedrifter har ansatte, men som regel nokså få. Disse er ofte enfaglige organisasjoner som institusjonelt står på siden av arbeidslivets avtaleverk, som nettopp regulerer forholdet mellom arbeidsgiver og arbeidstaker.

Det fjerde perspektivet vektlegger hvordan håndverksbedrifter og mestere er innvevd i en større institusjonell kontekst og virker sammen med andre institusjoner på arbeidsmarkedet. Her er man ikke minst opptatt av hvordan mesteren og håndverkssektoren bidrar til næringslivets produktive kapasitet og kollektive kunnskapsutvikling (collective skill formation). Mesteren er i dette perspektivet særlig viktig som produsent av nye fagarbeidere, via lærlingordningen. På slutten av dette perspektivet gjennomgår vi også relevant forskning på det norske mesterbrevets bidrag til kunnskap og økonomi.

2.1 Mesteren som tradisjonsbærer og særlig kyndig håndverker

Mester er opprinnelig en førmoderne utdannings- eller kvalifikasjonskategeori som springer ut fra middelalderens laug. Laugene var lokale sammenslutninger av kjøpmenn eller håndverkere som arbeidet for sine interesser i produkt- og tjenestemarked, og som selv administrerte sitt fagområde gjennom å regulere adgangen til utdanning, yrkesutøvelse, bedriftsetablering og salg av tjenester.

I laugsstrukturen betegner *mester* en faglært arbeider, en svenn, med lang praktisk erfaring, som i tillegg har avlagt og fått godkjent et mesterstykke. Gjennom mesterstykket ble mesteren anerkjent av laugene som en særlig dyktig håndverker og fikk dermed rett til å drive opplæring av nye rekrutter i faget. I den moderne klassikeren *Håndverkeren* av Richard Sennett (2009, s. 68) blir systemet beskrevet slik:

Middelalderlauget var [...] et hierarkisk system med tre lag: mestere, svenner og lærlinger. En kontrakt spesifiserte læretidens lengde – normalt syv år. [...] En persons avansement innen laugene ble i første omgang markert med presentasjon av lærlingens svennestykke etter disse syv årene – et arbeid som demonstrerte de grunnleggende ferdighetene lærlingen hadde tilegnet seg. Hvis det ble godkjent, kunne han arbeide i ytterligere fem-ti år, inntil han med et mesterstykke kunne demonstrere at han var verdig å tre inn på mesterens plass.

I Norge har laugene vært særlig framtrædende i Bergen, der hanseatene allerede på 1200-tallet etablerte laug etter mal fra europeiske storbyer. Utover å virke som selvstyrte karteller og utdanningsinstitusjoner var laugene kulturelle, sosiale og politiske arenaer for medlemmer av faget eller standen. Laugene hadde egne segl eller våpenskjold og spesielle ritualer og tradisjoner knyttet til møter og opptak av nye medlemmer. Laugene ble ledet av en «oldermann», som sammen med laugspatronen hadde nøkkel til «laden», en kiste som inneholdt laugets regnskap og formelle dokumenter. Når laden ble åpnet, kunne laugsmøtene formelt begynne.

Formelt ble laugsvesenet i Norge oppløst gjennom lov i 1866 og 1871 (Nyen & Tønder, 2014, s. 44). Etter at industrialiseringen gjorde tradisjonell håndverksproduksjon overflødig eller nedskalert til nisjeproduksjon i mange fag, ble laugene og mester-svenn-relasjonen omformet eller minimert. Industriell produksjon av tønner og sko gjorde eksempelvis bøkkerfaget og skomakerfaget til små, tradisjonsbærende fag, i hovedsak begrenset til småskalaproduksjon av nisjeprodukter av særlig høy kvalitet. Noe liknende kan sies om flere fag, som møbelsnekkerfaget. Der IKEA masseproduserer rimelige og

standardiserte løsninger for de mange, lager møbelsnekkerne plassbyggede løsninger for de kvalitetsbevisste få, som har råd.

Laugstradisjonene har likevel overlevd i mange håndverksfag og tjenesteytende næringer, noe mesterbrevet kanskje er det tydeligste eksempelet på. Bergen Gullsmedlaug ble etablert i 1568 og er det eldste i landet som fremdeles er aktivt (Nyen & Tønder, 2014). Trondhjems Byggmesterlaug ble etablert i 1906 og består ifølge egen hjemmeside i dag av 70 byggmestere og 100 bedrifter. På Oslo Håndverks- og Industriforenings hjemmeside kan vi lese om Oslo og omegn frisør- og velværelaug, Oslo glassmesterlaug, Oslo snekkermesterlaug, Oslo baker- og konditorlaug, blant mange andre. Noen av laugene har beholdt elementer fra den gamle tradisjonen. Eksempelvis heter lederen av Oslo rørleggerlaug fremdeles «oldermann». Som vi skal se senere i rapporten, har imidlertid mange mesterorganisasjoner gått vekk fra gamle titler, ritualer og organisasjonsprinsipper, som ledd i en modernisering av håndverksfagene og deres interesse-sammenslutninger.

Kunnskapssosiologiske perspektiver på håndverk og håndverkets kulturhistorie legger ofte også vekt på at selv moderne håndverk representerer en praktisk eller håndbåren kunnskap, som på vesentlige måter skiller seg fra den teoretiske kunnskapen til tradisjonelle universitetsdisipliner. Den praktiske kunnskapen er *taus*, den kan ikke fullt ut artikuleres verbalt eller overføres via tekst og lærebøker (Polanyi, 1958). I klassisk kunnskapsfilosofi fanges slik kunnskap inn av begrepet *techne*, som beskriver kunnskapen om hvordan man lager ting, og omfatter både håndverk og kunst (Grimen, 2008, s. 78). I motsetning til teoretisk, boklig kunnskap kan ikke praktisk kunnskap løsrives fra den som besitter den, eller fra de situasjonene der kunnskapen blir lært og anvendt (Grimen, 2008, s. 76). Derfor foregår opplæringen ikke primært på skole, men i arbeidslivet eller i mesterens verksted. Det mye siterte afrikanske ordtaket at «en gammel håndverker er som et brennende bibliotek» spissformulerer dette perspektivet (f.eks. Tesfaye, 2013).

I beskrivelser av moderne fag og håndverk legger man vekt på at fagene har noen særegne trekk vis-à-vis andre yrker i arbeidsmarkedet (f.eks. Jørgensen, 2009; Haakestad, 2021). Ett bærende elementet i håndverk er lav grad av spesialisering – håndverkeren tar hånd om hele arbeidsprosessen fra forberedende grunnarbeid til dekorative detaljer i sluttfasen. Mangelen på arbeidsdeling og byråkratiske funksjoner i en typisk håndverksbedrift gjør at man får en «funksjonssentrering» i de produktive, manuelle rollene, der selvstendige fagarbeidere og håndverkere både planlegger, leder og utfører arbeidet. Dermed representerer håndverksbedrifter, som mesterbedriften er et eksempel på, en spesifikk form for arbeidsorganisering, med lav grad av arbeidsdeling (Freidson, 2001), lite byråkrati og en liten eller ikke-eksisterende administrasjon (Stinchcomb, 1958). Konsekvensen er at en mesterbedrift ofte er en enfaglig organisasjon, der ingen andre fag eller profesjoner enn mesterens egen er representert.

2.2 Mesteren som monopolist

En annen innfallsvinkel er å se mestertittelen og mesterbrevet som uttrykk for fagbeskyttelse eller yrkeslukning (occupational closure), altså som forsøk på å oppnå monopol i produkt- eller tjenestemarkedet. Dette perspektivet er typisk for liberalistisk teori og har sine representanter både i økonomifaget og i profesjons sosiologi. Mens det

kunnskapssosiologiske og kulturhistoriske perspektivet nevnt i kapittel 2.1 legger vekt på mestertittelen som tegn på faglighet og kyndighet, legger dette perspektivet vekt på utdanning og beskyttede titler som forsøk på å etablere monopol eller en annen form for markeds kontroll.

I faglitteraturen skiller man gjerne mellom ulike typer og ulike grader av fagbeskyttelse (Weeden, 2002; Drange & Alecu, 2016).

Den sterkeste formen for yrkeslukning er lovbeskyttelse gjennom **lisensiering**, noen ganger også omtalt som autorisasjon. Her stilles absolutte krav til utdanning eller godkjenning for å utføre visse oppgaver eller etablere bedrift. Overtredelser blir sanksjonert av staten. Ifølge forsker på yrkeslukning Ida Drange inntreffer lisensiering «når loven krever at samtlige yrkesutøvere innenfor et yrke er pålagt en bestemt kvalifisering, enten i form av høyere utdanning, fagutdanning eller yrkesrettede kurs, for å utøve oppgavene som faller inn under yrket, og hvor det vil være ulovlig å utføre tjenester uten lisens» (Drange & Alecu 2016, s. 103).

Det finnes også andre, mindre absolutte former for lovregulering. Et eksempel er beskyttelse av yrkestitler. Her er mestertittelen og sivilingeniør eksempler på beskyttede titler, men der beskyttelsen ikke er koblet til spesifikke arbeidsoppgaver. Arbeidsgiver står også fritt til å ansette personer med andre kvalifikasjoner til å utføre arbeidsoppgavene som typisk utføres av disse fagene. Et annet eksempel på lovregulering er når kun deler av et yrke er beskyttet, slik tilfellet for eksempel er for arbeid på elektriske installasjoner.

En neste hovedform for fagbeskyttelse er **sertifisering**. Dette er frivillige ordninger, ofte administrert av interessesammenslutninger i arbeidsmarkedet, som profesjons- og bransjeorganisasjoner. De fleste sertifiseringer tilbys av private utdanningsinstitusjoner. Det finnes riktignok eksempler på at offentlige universitet og høyskoler tilbyr sertifisering, men da gjerne i samarbeid med aktører fra arbeidslivet. I sin operasjonalisering av sertifiseringer inkluderer Drange og Alecu både sertifikater knyttet til selve yrkesutøvelsen, for eksempel personlige trenere, takstmenn, trepleiere og yrkeshygienikere, og sertifisering som omfatter bare deler av et yrke, for eksempel våtromssertifikat (Drange & Alecu, 2016, s. 104).

Disse ulike formene for yrkeslukning eller fagbeskyttelse virker på lønn og kvalitet gjennom ulike mekanismer (Weeden, 2002). Absolutte adgangsbegrensninger presser opp prisene gjennom *tilbudsbegrensning*. Sertifisering forsøker derimot å påvirke pris gjennom «kanalisering av etterspørsel». Kanalisering av etterspørsel kan skje på ulike måter, som merkevarebygging eller innføring av ulike kvalitetsstempel som svane-, miljøfyr-tårn- eller nøkkelhullsmerking er eksempler på i Norge. Felles for slike er at de forsøker å appellere til klienter og forbrukeres ideer om kvalitet og autentisitet eller deres etiske og moralske orientering. Det mest kjente forsvaret for sertifiseringer er at de motvirker informasjonsasymmetri mellom tjenesteyter og klient og sparer kunden for massiv informasjonsinnhenting (Akerloff, 1970). Hovedpoenget her er at uten kvalitetsstempel har kunden få verktøy for å orientere seg i markedet. Når pris blir eneste sammenliknbare størrelse, fører det til en gradvis forvitring av vare- og tjenestekvalitet. Dermed blir markedet fanget i en nedadgående spiral, der alle tjenestetilbydere eller produsenter får

insentiv til å konkurrere på pris. I en norsk kontekst er dette perspektivet relevant for spørsmålet om seriøsitet og arbeidslivskriminalitet, fordi det beskriver dynamikken i markeder preget av destruktiv konkurranse.

I fag- og profesjonsforskningen finnes ulike syn på legitimiteten til yrkeslukning og yrkesmonopoler (f.eks. Freidson, 2001; Haakestad, 2019). På den ene siden kan reguleringer være begrunnet i vern om kvalitet og faglighet i produkt- og tjenestemarkedet og av hensyn til helse, miljø og sikkerhet. Slik sett styrker regulering også mesterordningens mulighet for å bygge opp mesteren som særlig kyndig håndverker og garantist for faglighet og høy kvalitet. Men det kan også reflektere rene økonomiske interesser, der godt organiserte tjenestetilbydere eller produsenter presser prisene opp gjennom pris-samarbeid og ved å begrense konkurranse. Blant historikere finnes en tilsvarende uenighet når det gjelder håndverkslaugenes monopolpraksis. Noen forstår laugenes kontroll med pris og utdanning primært som midler til å ekskludere nykommere fra å delta i fri konkurranse, andre ser laugene som kunnskapsorganisasjoner som bidro positivt til kvalifisering, kvalitet og teknologisk utvikling ([Richardson, 2001](#); Epstein, 2008).

2.3 Mesteren som fagarbeider og bedriftseier – mellom arbeid og kapital

Et tredje perspektiv på mesteren handler om at mesteren ikke fullt ut lar seg beskrive av det moderne arbeidslivets klasserelasjoner, men står i en mellomposisjon mellom arbeid og kapital, eller mellom arbeidsgiver- og arbeidstakersiden om man vil. Til dels handler dette om at mesterbedriftene er enfaglige organisasjoner der bedriftseier og ansatte deler samme faglige bakgrunn. En mesterbedrift bærer slik like mye preg av standsfellesskap, altså fellesskap på bakgrunn av yrket, som av forholdet mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Mesteren er per definisjon selv fagarbeider og er ofte delaktig i produksjon og tjenesteyting på lik linje med de ansatte, ved siden av de administrative oppgavene bedriftsledelsen medfører. Der classesamfunnet er preget av det horisontale skillet mellom arbeid og kapital, er standssamfunnet preget av vertikale skillelinjer mellom ulike yrkes- og faggrupper (Weber, 1978; Haakestad, 2024).

Trekket standsorganisering var langt mer eksplisitt i de tradisjonelle laugene enn hva tilfellet er for moderne mesterbedrifter og deres interessesammenslutninger. Laugene var i utgangspunktet ikke arbeidsgiverorganisasjoner, men åpent for medlemskap både for svenner og mestere. I Tyskland var dette fremdeles praksis i noen laug på 1980-tallet (Streeck, 1989). Innenfor standsfellesskapet var forholdet mellom mester, svenn og lærling hierarkisk og asymmetrisk, men det hadde et mer paternalistisk preg av familiens over- og underordning enn av klasserelasjon. Mesteren sto rent juridisk i fars sted, og lærlinger og svenner bodde gjerne i mesterens hus selv om de ikke var i slekt (Sennett, 2009, s. 72). I boka skrevet til 100-årsjubileet til tømmerlauget i Bergen beskriver forfatterne hvordan overgangen til en kapitalistisk organisering med store enheter fikk følger for sosiale relasjoner mellom mestere og svenner:

Fra midten av 1800-tallet hadde forholdene på arbeidsmarkedet gjennomgått store forandringer. Det patriarkalske forholdet innenfor det gamle laugsvesenet, som innebar et nært, nesten familiært forhold mellom mester, svenn og læregutt, var erstattet av et arbeidsgiver-arbeidstakerforhold, som vi kjenner i dag. De store industribedriftene

som sysselsatte et meget stort antall sammenliknet med de gamle håndverksmestrene, innførte en helt ny bedriftskultur som også fikk innflytelse over andre greiner av næringslivet. Tidligere bodde svenner og læregutter i mesternes hus og var med i hans husholdning. Nå ble denne forbindelsen brutt, og nye organisasjonsformer var nødvendige. Vi kan beskrive de nye strømningene med noen -ismer: liberalisme, kapitalisme og sosialisme. Kapitalisme kan historisk beskrives som en ide om hvordan arbeidet skal organiseres og overskuddet forvaltes. ... Tradisjonelle ordninger ble oppløst og erstattet av markedets kjøp- og salgprinsipp. I et slikt samfunn dugde ikke laugssystemet, heller ikke håndverksorganisasjonen strakk til. Den var i utgangspunktet en samleorganisasjon for mestere og svenner, eller arbeidere som det ble vanlig å kalle de ansatte også i håndverksbedriftene. Nå var tiden kommet til å etablere faglige kamporganisasjoner. Arbeidsgivere sto mot arbeidstakere i samlet front. (Løvseth & Strand, 1992, s. 44)

Moderne mesterbedrifter har mindre preg av den gamle, paternalistiske mester-svennerelasjonen, men fremdeles er mestere utypiske arbeidsgivere i flere henseender. Mestere som har ansatte, leder som oftest små bedrifter, og fremdeles er mester og ansatt knyttet sammen av et felles fag. Mesterbedrifter er i mindre grad regulert av arbeidslivets avtaleverk. Blant mesterbedrifter i byggenæringen, der vi finner den store majoriteten av mesterbedriftene i Norge, har eksempelvis kun 10 prosent tariffavtale, som er langt lavere enn de større flerfaglige entreprenørbedriftene (Haakestad, 2024).

Et siste trekk som gjør mesteren til en utypisk bedriftseier, er at en betydelig andel av mestere er selvstendig næringsdrivende, uten egne ansatte. Det gjør at mestere kan ha likartet posisjon i arbeidslivet som en alminnelig arbeidstaker, med det unntaket at de selger sine tjenester som kontraktører heller enn som ansatte. I deler av arbeidslivet har slik kontraktørvirksomhet blitt sett på som svært problematisk, og særlig i byggebransjen blir noen typer kontraktørvirksomhet (såkalt falske selvstendige) forstått som en trussel mot partsorganisering og mot arbeidstakeres lønns- og arbeidsvilkår (Eldring & Ørjasæter, 2018; se også NOU 1984: 34, s. 11–12).

2.4 Mesteren som produsent av nye fagarbeidere

Det siste perspektivet vi skal gjennomgå, legger vekt på håndverkssektorens bidrag til arbeidslivets produktive kapasitet gjennom produksjon av lærlinger. Dette perspektivet er særlig framtreddende i komparativ arbeidslivslitteratur, som studerer og sammenlikner hvordan fagopplæringen virker sammen med andre institusjoner på arbeidsmarkedet og inngår i en større helhet. Litteraturen ser også på betydningen av fagopplæringen for produktivitet og lønnsulikhet (Hall & Soskice, 2001; Thelen, 2004). I denne litteraturen blir fagopplæringen regnet som en helt sentral institusjon i egalitære og koordinerte markedsøkonomier som Tyskland og Norden. Slike regulerte modeller står i kontrast til liberale økonomier som USA og Storbritannia, som ikke har en stabilt fungerende fagopplæring, og der mangelen på attraktive yrkesveier for manuelle arbeidere har gjort at flere tar høyere utdanning på universitets- og høgskolenivå. I denne rapporten forholder vi oss kun til en avgrenset del av denne litteraturen og nøyer oss med å beskrive noen begreper og hva litteraturen sier om betydningen fagopplæring og håndverkssektoren har for sentrale arbeidsmarkedsutfall.

Når det gjelder håndverkssektorens bidrag til økonomien, er to begreper særlig viktige. Det første er *fleksibel spesialisering*, lansert av Piore og Sabel (1984). De observerte at produksjonssystemer med sterkt innslag av småskala kvalitetsproduksjon og håndverk gjorde det komparativt bedre enn økonomier som utelukkende baserte seg på industriell masseproduksjon. Fleksibel spesialisering var kjennetegnet av differensierte produkter laget i små produksjonsenheter som raskt kunne tilpasse seg skiftende etterspørsel i markedet. Når Streeck (1991) importerer analysen til en tysk kontekst der store produksjonsenheter dominerte, lanserer han begrepet *differensiert kvalitetsproduksjon*, for å vise hvordan tysk industri «blandet håndverket inn i masseproduksjonen». Dette var mulig gjennom samarbeid med håndverkssektoren, som forsynte industrien med fagarbeidere trent opp i små håndverksbedrifter på bakgrunn av bredt definerte fagfelt. Sameksistensen mellom håndverk og industri beskrives slik:

Store firma i Tyskland som baserer seg på differensiert kvalitetsproduksjon, har i dag enorme fordeler av at det i deres umiddelbare omgivelser finnes en sterk håndverkssektor. Det kan ikke være tvil om at uten den beskyttende lovgivningen som tidligere har forhindret og fremdeles hindrer store firma i å komme inn på håndverksmarkedet, ville de store firmaene for lenge siden ha utryddet konkurrentene i håndverkssektoren, slik som i Storbritannia. (Streeck, 1991, s. 35, vår oversettelse)

At fagarbeidere kan læres opp i én bedrift for deretter senere å få ansettelse i en annen, er et trekk ved såkalte eksterne eller fagbaserte arbeidsmarkeder. I motsetning til interne arbeidsmarkeder, der kvalifikasjonene er bedriftsspesifikke og har liten overføringsverdi til andre bedrifter, er eksterne arbeidsmarkeder basert på universelt gyldige kvalifikasjoner. Dette er mulig gjennom et sterkt samarbeid mellom partene og offentlige myndigheter, som sammen regulerer utdanning og arbeidsliv. I de mange analysene av tysk fagopplærings historiske særstilling blir dette trukket fram som en viktig forutsetning for å unngå gratispassasjerholdninger og såkalt «rapping» (poaching) bedrifter imellom. Et eksternt arbeidsmarked er sårbart for slike holdninger, som fort vil føre til underinvestering i kompetanse. I Streecks analyse har tysk industri unngått en slik dynamikk blant annet ved å gi håndverkssektoren lovregulert beskyttelse, som her blir sett på som en «fordelaktig begrensning» som fremmer «kollektiv kunnskapsproduksjon» (collective skill formation). Mesterbrevet er relevant i denne sammenhengen, fordi mesterbedrifter ofte er svært involvert i fagopplæringen og i lærlingordningen.

Internasjonale studier som sammenlikner regulerte, fagbaserte økonomier (Tyskland, Frankrike, Nord-Europa) med liberale økonomier (USA/Storbritannia), tyder på at fagopplæringssystemet bidrar til høyere lønn for personer i manuelle yrker (Bol, 2014; Bol & Weeden, 2015) og til å redusere lønnsforskjeller ved å heve lønnsgulvet for lavlønnsgrupper i arbeidslivet (Haupt, 2023), selv om noen studier mener å påvise lavere selsesetting for faglærte sent i livsløpet (Hanushek et al., 2015). En sentral fortolkning av hvorfor det er slik, har vært at fagopplæringsens allsidige, brede kunnskapsbase med vekt på utdanning av selvstendige fagarbeidere bidrar til produktivitet (og dermed høyere lønn) på to måter. For det første gjør den produksjonen mer fleksibel fordi den blir mer responsiv til skiftninger i markedet når arbeidstakerne har en allsidig

fagkompetanse, i stedet for smale spesialiserte ferdigheter. For det andre reduserer selvstendige fagarbeidere behovet for uproduktiv arbeidskraft gjennom ledelse (Streeck, 1991, 2012).

3 Norsk mesterbrev i et komparativt perspektiv

Hvordan ser det norske mesterbrevet ut sammenliknet med mesterbrev i andre land? I dette kapittelet går vi igjennom tilgjengelig forskningslitteratur om mesterbrevets stilling og bidrag til arbeidsliv, utdanning, økonomi og kompetanseutvikling.

Mesterbrevet har en del særtrekk både som arbeidslivskategori og utdanningskategori. Mestertittelen har historisk hatt flere næringsprivilegier og er fremdeles regulert på en uvanlig måte sammenliknet med andre yrkeskategorier. Det finnes relativt lite forskning på regulering av mesterkvalifikasjonen i Norge og andre europeiske land og effekter av reguleringer for relevante arbeidsmarkedsutfall. Unntaket er Tyskland. Her finnes en del litteratur, ikke minst om konsekvensene av de siste 20 årenes de- og reregulering av håndverkssektoren, som har hatt store konsekvenser for mesterens posisjon i arbeidsmarkedet.

I kapittelets første del ser vi på regulering av mesterbrevet i Norge og Tyskland og forsøker å begrepsfeste denne med utgangspunkt i definisjonene gitt i kapittel 2. For Tysklands del presenterer vi en kort gjennomgang av forskning på betydningen av mesterbrevet for ulike arbeidsmarkedsutfall, som lønn, lærlinger og kundetilfredshet.

Formålet med og virkningene av fagbeskyttelse er omstridt i profesjonsteori (Fauske, 2008; Haakestad, 2019). I et liberalistisk perspektiv er fagbeskyttelsens primære funksjon å ekskludere potensielle tilbydere fra å delta i konkurransen på markedet, med den følge at tjenestene blir dyrere for kunden og tilsvarende mer innbringende for den som tilbyr tjenesten. I et mindre konfliktorientert perspektiv bidrar fagbeskyttelsen til å hegne om kompetanse og kvalitet og motvirke informasjonsskjevheter mellom kunde og tilbyder. Selv om det er et generelt ideal at forskning er verdifri, er det vanskelig å komme utenom at teoretiske og normative antakelser kan legge føringer for kunnskapsproduksjonen. Vi forsøker å ha et refleksivt forhold til dette i omtalen av politikk og studier gjennomgått i dette kapittelet.

Et annet særtrekk ved mesterbrevet sammenliknet med andre utdanninger er at det formelt ikke er en del av utdanningssystemet, men definert som et næringspolitisk virkemiddel. I Norge er mesterbrevet heller ikke innplassert i nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk (NKR), som gjør det kunnskapsmessige utbyttet av kvalifikasjonen mindre synlig. Dette til forskjell fra både fagskoleutdanninger i Norge og mesterkvalifikasjonen i andre land.

I andre del av kapittelet ser vi derfor på den norske mesterkvalifikasjonen som utdanning og gjør en sammenlikning langs to akser. For det første presenterer vi Bjørnavolds (2023) sammenlikning av innholdet i mesterkvalifikasjonen i Tyskland, Sveits, Frankrike, Østerrike og Norge. Deretter sammenlikner vi det norske mesterbrevet med fagskolene i Norge. Fagskolene regnes som høyere yrkesfaglig utdanning, noe også mesterutdanningen kan betraktes som, men fagskolene har i motsetning til mesterbrevet blitt

sterkere integrert i det formelle utdanningssystemet de senere årene. Til sist går vi gjennom tilgjengelig forskning på mesterbrevets bidrag til økonomi og kompetanseutvikling.

3.1 Regulering av mesterbrevet i Norge og Tyskland

Håndverkssektoren har tradisjonelt vært omgitt av en rekke beskyttende institusjoner, som har regulert adgangen til blant annet yrkeskategorien «mester». De ulike formene for regulering ble presentert i kapittel 2, men vi gjengir de viktigste formene her. For det første har vi ulike former for lovregulering av yrker, der lisensiering er den mest omfattende og gir den høyeste graden av beskyttelse. Lisensiering betyr at det finnes absolutte kompetansekrav til yrkesutøvelse eller bedriftsetablering, og at kun utøvere med spesifikke utdanninger eller kvalifikasjoner har rett til å utøve yrket eller starte bedrift. Annen lovregulering kan være mindre omfattende og bare gjelde spesifikke oppgaver, eller kun yrkestitler, uten at beskyttelsen er knyttet til spesifikke oppgaver. Beskyttelsen av titler vil da være av mer symbolsk karakter, men kan ha positive signaleffekter i markedet. Sertifisering betegner på sin side frivillige utdanninger og merkeordninger, som regel administrert og utstedt av bransjeorganisasjonene selv.

I dette underkapittelet sammenlikner vi regulering av det norske mesterbrevet med regulering av mesterbrevet i Tyskland. Selv om langt fra hele arbeidsmarkedet er organisert etter faglige prinsipper, blir Tyskland gjerne regnet som prototypen på et fagbasert arbeidsmarked (Stuth, 2017). Som nevnt over har mesterbrevet vært gjenstand for flere reformer i deler av håndverkssektoren i Tyskland de siste 20 årene. Reformen der bare deler av en sektor blir deregulert, er fra et forskningsperspektiv særlig interessant, fordi det gir mulighet til å måle effekten av et tiltak på en mer presis måte enn man normalt har anledning til, fordi det blir et naturlig eksperiment. Etter gjennomgangen av reguleringen av det norske mesterbrevet gjengir vi resultatene fra noen sentrale studier på betydning av mesterbrevet i det tyske arbeidsmarkedet.

Mesterbrevet i Norge: lovbeskyttet sertifisering med årsavgift

I Norge avløste mesterbrevloven håndverksloven som ble innført i 1913. Håndverksloven som ble opphevet i 1987, hadde to formål: å beskytte publikum fra tjenester av mindreverdige kvalitet og å sørge for rekruttering til håndverksfagene. Håndverksloven regulerte adgangen til bedriftsetablering ved at kun personer med «håndverksbrev», det vil si fag- eller svennebrev i det aktuelle faget, kunne etablere bedrift. Det var imidlertid ingen krav til kvalifikasjoner for ansatte og utøvere. Det var videre opp til hver enkelt kommune å innføre loven eller ei, med den konsekvens at loven ikke gjaldt alle landets kommuner (NOU 1984: 34, s. 6), men kun bykommuner og enkelte andre steder. Håndverkslovgivningen ble gjennomgått av flere arbeidsgrupper med sikte på revisjon eller avskaffelse på 50- og 60-tallet, men falt først bort på slutten av 80-tallet.

Grunnlaget for å erstatte håndverksloven med mesterbrevloven ble lagt i NOU 1984: 34 *Mesterbrev i håndverk og annen næring*. Den overordnede konklusjonen i NOU-en var at håndverksloven ikke bidro til å oppfylle målene om å beskytte publikum fra mindreverdige tjenester og sikre rekruttering til fagene. Argumentene for at lovens positive effekter veide opp for begrensningene på næringsfriheten den representerte, falt dermed

bort. Virkningene på tjenestekvalitet og rekruttering ble riktig nok ikke belagt i empirisk forskning, men bygget videre på mer kvalitative og prinsipielle vurderinger fra tidligere arbeidsgrupper, som særlig vurderte lovens funksjon opp mot andre lovtekster, som lærlingeloven. NOU 1984: 34 understreker at håndverksloven også hadde positive sider. Særlig løftes fagstoltheten fram. «Ordningen har satt en norm for hva den gode og anerkjente håndverker står for. [...] Tradisjonene har bidratt til å opprettholde og utvikle fagenes prestisje og den yrkesstolthet man finner hos den gode håndverker» (s. 13).

Da mesterbrevloven erstattet håndverksloven i 1987, var det ikke lenger noe lisenskrav knyttet til å etablere håndverksbedrift i Norge. Hovedmålet bak loven var å gjøre mesterbrevordningen frivillig, altså til en sertifisering. Den nye loven innebar likevel at mestertittelen skulle være beskyttet av lov, slik det fremdeles er i dag. Kun personer som har tatt mesterbrev, har ifølge mesterbrevloven rett til å kalle seg mester. Mesterkvalifikasjonen er imidlertid ikke en tilstrekkelig betingelse. Loven stiller også opp et annet krav: Bare de som har betalt årskontingenten til Mesterbrevnemnda, har rett til å kalle seg mester og å markedsføre bedriften som en mesterbedrift. Reguleringen av mesterbrevet utgjør dermed en særegen sertifiseringsordning som er regulert ved lov, og hvor det kreves betalt årsavgift for å kunne signalisere at man har kvalifikasjonen.

Bygg- og anleggsnæringen står imidlertid i en særstilling, der mesterbrevet gir adgang til ansvarsrett i to av tre tiltaksklasser (Damvad, 2014). Byggesaksforskriften (SAK10) som hører til plan- og bygningsloven, formulerer krav om ansvarsrett for oppgaver av ulik kompleksitet og av ulik risiko for helse, miljø og sikkerhet. Den høyeste tiltaksklassen består av oppgavene med høyest kompleksitet og høyest HMS-risiko. De ulike tiltaksklassene består av en rekke mindre godkjenningsområder. En tømremester vil gjennom sin kompetanse få godkjenning for en rekke mindre arbeidsoppgaver i tiltaksklasse 1 og 2 i det forskriften definerer som tømrerarbeid, men kan også få tilgang til oppgaver innen betong- og sementkonstruksjon, blant annet. Godkjenningsområdene følger med andre ord ikke faggrensene. Å ha tilgang til tiltaksklasser er av stor betydning for en håndverksbedrift, fordi det gir formell rett til å ta på seg en rekke oppdrag og stå som ansvarlig søker for disse oppgavene. At mesterbrevet gir grunnlag for ansvarsrett i tiltaksklasse 1 (utøvende) og 2 (prosjekterende), betyr i praksis at mesterbrevet i byggenæringen gir en indirekte lovbeskyttelse ved at det gir rett til å stå som ansvarlig søker for spesifikke, lovbeskyttede oppgaver. Det er imidlertid verdt å nevne at ansvarlig søker ikke trenger å være fast ansatt i firmaet hen søker på vegne av, eller selv utføre arbeidet. Det betyr at dagens lovgivning i praksis gir en svakere fagbeskyttelse enn den gamle håndverksloven ga, også i byggenæringen. Vi omtaler dette nærmere i kapitlet om tømrefaget.

Det har vært lite forskning på betydningen av reguleringen av mesterbrevet i Norge. Espelien et al. gjorde i 2016 en evaluering av mesterbrevordningen på bakgrunn av ulike datakilder: intervjuer, registeranalyse basert på regnskapstall og spørreundersøkelse til mesterbedrifter. Rapporten måler ikke effekter av regulering, men diskuterer dette prinsipielt på bakgrunn av deres øvrige empiriske analyser.

Mesterbrevordningen illustrerer et klassisk dilemma. Utdanninger som gir tydelige signaler om forskjellen på gode og mindre gode leverandører kan redusere asymmetrisk informasjon, men risikerer samtidig å gjøre ordningene så ekskluderende at realkompetanse ervervet på andre måter diskrimineres, og dermed svekke konkurransen i markedet. (Espelien et al., 2016, s. 10–11).

I rapporten diskuterer forfatterne altså at mestertittelen som «et statlig garantert privilegium» på den ene siden kan gi fortrinn i konkurransen om jobber og oppdrag, og dermed har «en viss ekskluderende effekt på de som ikke har mesterbrev». Et potensielt problem med det, er at håndverkere med lang erfaring eller som har ekvivalente utdanningsløp som ikke blir godkjent som mesterbrev, risikerer å bli diskriminert. Samtidig understreker rapporten at mestertittelen gir forbrukerne informasjon som gjør dem bedre rustet til å ta informerte valg, slik at mesterbrevet sannsynligvis gjør markedet for håndverkstjenester mer effektivt. De trekker også fram at den ekskluderende effekten sannsynligvis er dempet som følge av at det er åpnet for flere veier inn til mesterbrevet, som eksempelvis realkompetansevurdering. Kjernen i diskusjonen er likevel et mer prinsipielt dilemma, som sannsynligvis er vanskelig å avgjøre empirisk: «Det er [...] grenser for hvor lite ekskluderende mesterbrevordningen kan bli, før den tappes for informasjonsverdi for forbrukerne» (Espelien et al., 2016, s. 7).

I vår kategorisering av mesterbrevet som frivillig sertifiseringsordning ligger det at mesterbrevet ikke ekskluderer noen fra konkurransen, siden mesterbrevet ikke gir eksklusiv tilgang til verken oppgaver eller bedriftsetablering. I stedet bidrar mesterbrevet til å kanalisere etterspørselen – forbrukere kan velge mesterbedrifter blant mange andre bedrifter, hvis de har tillit til mestertittelen og mestermerket som kvalitetsmarkør. I byggfagene gir imidlertid mesterbrevet formelle rettigheter til å påta seg oppdrag som gjør at mesterbrevet her er noe mer enn en sertifiseringsordning, men samtidig heller ikke noe som gir eksklusive rettigheter.

Tysk mesterbrev: fra lisenskrav til frivillig sertifikat og tilbake igjen

I Tyskland er håndverkssektoren regulert gjennom den såkalte Håndverksordningen (Handwerksordnung, på engelsk The Trade and Craft Code). Før 2004 måtte alle som ville etablere en håndverksbedrift i Tyskland, ha mesterbrev. Dette lisenskravet er kjent som mesterplikten (Meisterpflicht). Unntaket var, etter pålegg fra EU-kommisjonen, utenlandske tilbydere. I 2001 konkluderte derfor den tyske Monopolkommisjonen med at regelverket diskriminerte tyske firma (Fredriksen, 2020, s. 8). I 2004 ble sektoren delvis deregulert, da litt over halvparten av de vel 80 yrkene omfattet av Håndverksordningen ble unntatt alle kvalifikasjonskrav, herunder mesterplikten. Reformen innebar *ikke* at mesterbrevet ble avskaffet for de deregulerte fagene. Som i Norge er mesterbrevet administrert av håndverksnæringen selv, gjennom Det tyske håndverkskammeret. Reformen innebar i stedet at mesterbrevet gikk fra å være obligatorisk til å være å være frivillig, og det gikk dermed fra å være en lisens til en sertifisering. Reformen var kontroversiell, og blant stridsspørsmålene var om reformen ville slå positivt eller negativt ut for lærlingordningen.

Damelang et al. (2018) undersøker betydningen av reformen for lønn. De finner at sysselsatte i de deregulerte delene av håndverkssektoren har hatt negativ lønnsutvikling sammenliknet med sysselsatte i den delen av markedet som fremdeles var regulert. Effekten var ikke lik for alle arbeidstakere og gjaldt i minst grad for unge fagarbeidere. Resultatet blir tolket som at dereguleringen også ga arbeidstakerne mulighet til å true med å slutte for å starte egen bedrift, en trussel arbeidstakere kunne framføre med større grad av troverdighet etter dereguleringen. I en tilsvarende studie gjort av Fredriksen (2020) blir støtten til betydningen for lønn spesifisert for ulike grupper arbeidstakere. Fredriksen finner at dereguleringen har hatt negativ effekt på lønn i byggenæringen, der lønnen ble redusert med 6 prosent etter reformen, men at tilsvarende negativ lønnseffekt også gjelder andre deler av håndverksmarkedet.

Runst og Thoma (2020) undersøker betydningen av dereguleringen i 2004 for lærlingeinntaket ved å sammenlikne fagene som fortsatt var regulert, med deregulerte fag. De finner at lærlingeinntaket sank et sted mellom 13 og 30 prosent i de deregulerte fagene. Forfatterne konkluderer med at «implikasjonen for politikktutforming, er at adgangsbegrensninger i form av mesterbrev har en positiv effekt på fagopplæringen innen håndverk» (s. 9, vår oversettelse).¹

Forskning har også undersøkt virkningen for selvsyssetting i deregulerte fag. Selvsyssetting er her målt som etablering og avgang blant enkeltpersonforetak i fagene. Rostdam-Afschar (2014) fant en økning i selvsyssetting etter reformen, uten at dette gikk på bekostning av avgangen. Når studien ble gjentatt med andre data med høyere grad av spesifisering av Runst et al. (2019), ble bare det første funnet bekreftet. Også i denne studien økte sannsynligheten for å etablere enkeltpersonforetak i deregulerte fag, men det samme gjaldt avgangen. Økningen i avgang blir omtalt som «betydelig». Studien indikerer en nedgang i formelle kvalifikasjoner blant selvsyssettsatte etter reformen, men dette er ikke målt direkte.

På bakgrunn av kundetilbakemeldinger fra en online salgspattform for håndverkstjenester undersøker Fredriksen et al. (2019) hvordan kunder evaluerer firmaene de kjøper tjenester fra. Her sammenliknes bedrifter med og uten mestersertifikatet i de deregulerte fagene. Resultatene viser at kunder er noe mer tilfredse med tjenestene til mesterfirmaene enn med firma i samme bransje uten mestersertifikat. De konkluderer dermed positivt om reformen, og argumenterer for at sertifisering er et godt alternativ til lisensiering, og at mestersertifisering gir et signal om kvalitet til kunder og i tillegg bidrar til at kunder sparer tid på informasjonsinnhenting. Denne studien har ikke form av et naturlig eksperiment, men bruker heller dereguleringen i 2004 som inngang til å måle effekten av sertifisering. Fordi effekten bare er målt i en nasjonal kontekst der mange håndverksbedrifter er lisensiert, og bedriftene som er målt tidligere var lisensiert, er det mulig at det de fanger opp, er en spillovereffekt av lisens. Det er dermed uklart hvor overførbare disse resultatene er til andre nasjonale kontekster. I 2019 ble dereguleringsreformen fra 2004 imidlertid reversert, etter iherdig innsats fra håndverkssektoren og deres politisk allierte. Dette innebærer at det igjen stilles krav om mesterbrev for

¹ Konklusjonen i studien går ifølge forfatterne på tvers av funn i en annen studie fra Kock og Nielsen (2017). Denne studien er på tysk, og vi har som følge av språklig tilkortkommenhet ikke hatt anledning til å omtale den.

etablering av bedrift innenfor alle yrker som omfattes av håndverkslovgivningen (*The Guardian*, 2019). Så vidt vi vet, finnes det enn så lenge ingen forskning på virkningen av rereguleringen fra 2019.

3.2 Norsk mesterutdanning sammenliknet med Tyskland, Sveits, Frankrike og Østerrike

Hvordan ser den norske mesterkvalifikasjonen ut sammenliknet med mesterkvalifikasjoner i andre land? Nylig gjennomførte Bjørnavold (2023) en analyse av innholdet i mesterkvalifikasjonen i Tyskland, Sveits, Frankrike og Østerrike og sammenliknet disse med den norske. Fra tidligere forelå det noen få, mindre gjennomganger av innholdet av mesterkvalifikasjonen i Norge (Sannerud & Harlem, 2014) og i Europa (Bjørnavold & Grm-Pevec, 2015). Bjørnavolds nyeste rapport er konsentrert om to mesterfag: tømrer og frisør. Disse fagene er valgt fordi de utgjør relativt store mesterfag med lange tradisjoner i samtlige fem land, og fordi de representerer hver sin hovedkategori innen mesterfag: industri- og håndverksfag (tømrer) og tjenesteytende fag (frisør).

Faktaboks: [Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk for livslang lærling \(NKR\)](#)

NKR er en klassifisering av formell utdanning basert på innholdet i utdanningene brutt ned på dimensjonene kunnskap, ferdigheter og generell kompetanse.

NKR bygger på det europeiske kvalifikasjonsrammeverket og deler inn utdanning i åtte nivåer:

- Nivå 1: åpen, ingen kvalifikasjoner
- Nivå 2: grunnskolekompetanse
- Nivå 3: grunnkompetanse fra videregående opplæring
- Nivå 4: fullført videregående opplæring, fag- og yrkesopplæring (4a), allmenn studiekompetanse (4b)
- Nivå 5: fagskole
- Nivå 6: bachelor
- Nivå 7: master
- Nivå 8: doktorgrad (ph.d.)

Lovverket forvaltes av Kunnskapsdepartementet.

Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk er en tilpasning av det Det europeiske kvalifikasjonsrammeverket (EQF). EQF ble innført i 2008. Overordnet mål er å lette overføringer av kvalifikasjoner fra ett land til et annet, for slik å fremme arbeidskraftmobilitet i Europa.

Analysen konkluderer med at det i hovedsak er «betydelig samsvar i kravene til kunnskaper» på tvers av land, selv om landene har noe ulik vektlegging av faglige, tekniske ferdigheter og ferdigheter knyttet til ledelse og markedsføring. Om forholdet mellom det norske mesterbrevet og de øvrige landenes mesterbrev skriver Bjørnavold (2023, s. 3):

De norske mesterbrevenes nivå og omfang [...] står ikke tilbake for hva vi observerer i Frankrike, Tyskland, Sveits og Østerrike. Dette gjelder både tømrer- og frisørfaget. Når det gjelder frisørfaget knytter det seg imidlertid en viss usikkerhet til den rent frisørfaglige spesialiseringen. Mens det ikke hersker tvil om at kravene til ledelse, økonomi og markedsføring er formulert på et høyt nivå (minst 6, til dels 7), er kravene til det rent frisørfaglige mer vage enn hva tilfellet er i for eksempel i Frankrike, Tyskland og Østerrike.

Av de fem landene som inngår i undersøkelsen, er Norge det eneste som ikke har plassert mesterbrevet inn i det europeiske kvalifikasjonsrammeverket eller det tilsvarende nasjonale rammeverket.

Tross at hovedbildet er stor grad av sammenfall mellom mesterbrevenes innhold på tvers av land, er det altså stor forskjell i hvorvidt kvalifikasjonen er formelt anerkjent. Både Tyskland, Østerrike og Sveits har plassert sine mesterbrev på nivå 6 i det europeiske kvalifikasjonsrammeverket, som tilsvarer nivået til en bachelorgrad (se faktaboks 3.2). Frankrike har plassert sine mesterkvalifikasjoner på nivå 5, tilsvarende fagskole.

I Norge har man hittil ikke innplassert mesterkvalifikasjonen i NKR. Dette er delvis begrunnet med at mesterutdanningen forstås som en ikke-formell utdanning, jamfør begrepsdefinisjonene i faktaboks 3.2, og at innplassering av slik opplæring ikke er avklart. Spørsmålet har blitt utredet av en arbeidsgruppe bestående av arbeidslivets parter og enkelte eksperter, som ikke klarte å komme til enighet om spørsmålet (KD, 2015). Utvalgets medlemmer fra blant annet NHO, LO og YS og Virke ønsket å plassere ikke-formell opplæring inn i NKR, mens medlemmene fra blant annet KS, Akademikerne og Unio ikke ønsket dette. Den særstillingen som mesterbrevkvalifikasjonen står i, som en langt sterkere regulert kvalifikasjon enn ikke-formell opplæring generelt, ble imidlertid ikke drøftet av utvalget. NOKUT (2023, s. 108) drøfter mesterbrevkvalifikasjonen i sin evaluering av NKR og påpeker at mesterbrevet skiller seg fra andre ikke-formelle kvalifikasjoner ved å være svært tett knyttet til det formelle utdanningssystemet. Mesterbrevet er den eneste ikke-formelle kvalifikasjonen NOKUT drøfter særskilt. Samtidig påpeker NOKUT det særegne ved at man må betale årsavgift for å kunne signalisere at man har kvalifikasjonen.

På bakgrunn av sin analyse anbefaler Bjørnavold å plassere mesterbrevet inn i NKR: «En formell innplassering av mesterbrevene i det norske kvalifikasjonsrammeverket vil være et viktig bidrag til å styrke arbeidslivsrelatert og praksisbasert utdanning og opplæring på høyt nivå.» (Bjørnavold, 2023, s. 6). NOKUT viser også til at Mesterbrevnemnda selv mener at en innplassering i NKR vil ha betydning for anerkjennelsen av kvalifikasjonen og for mesteres muligheter til mobilitet i arbeidslivet.

3.3 Mesterbrevet som høyere yrkesfaglig utdanning – en sammenlikning med fagskolene

På tross av at etterlysningen av flere «mestere» heller enn «mastere» har blitt en retorisk gjenganger i politiske diskusjoner om arbeidslivets kompetansebehov de senere år, har mesterbrevet fått relativt lite oppmerksomhet i forskning og i praktisk politikk. Dette

er i kontrast til fagskolesektoren, som både har vært gjenstand for politiske reformer og betydelig forskningsaktivitet de siste årene.

Fagskolen har fått betydelig politisk oppmerksomhet de senere årene, etter anbefaling fra blant annet etter- og videreutdanningsutvalget (NOU 2019: 12). Det ble i stortingsperioden 2017–2021 gjort en rekke endringer i fagskolesektoren, blant annet ble antall plasser utvidet, og elevene fikk like rettigheter som andre studenter. Fagskoleloven ble endret i 2018, der de tidligere fagskolepoengene ble omdøpt til studiepoeng. Dette er riktig nok ikke vanlige studiepoeng med gyldighet i høgskole- og universitetssektoren. Men poengene kan ha en egenverdi i arbeidsmarkedet og letter arbeidet med å dokumentere kvalifikasjonene for den enkelte. Det kan også øke statusen utdanningene har i befolkningen.

Det er også gjort et stort arbeid med å styrke koblingen mellom fagskolene og universitet- og høgskoler. Et konkret uttrykk for det er at 120 fagskolepoeng gir allmenn studiekompetanse og representerer dermed en alternativ, praksisnær rute inn til høyere utdanning. I etterkant av kompetansereformen Lære hele livet (Meld. St. 14 (2019–2020) ble satsingen på fagskolesektoren ytterligere styrket, og utdanningene ble gjort mer fleksible, blant annet ved å fjerne minstelengde på utdanningene.

Flere har påpekt at mesterkvalifikasjonen har mange likheter med fagskolen (f.eks. Høst, 2017). Mesterbrevet representerer likevel en høyere yrkesfaglig kvalifikasjon på siden av fagskolesektoren (Kompetansebehovsutvalget, 2022, s. 77). I det som følger, gir vi en kort oversikt over likheter og forskjeller på mesterutdanningen og fagskolene.

Likheter mellom mesterutdanning og fagskoleutdanning

- Begge er høyere yrkesfaglig utdanning som bygger på fag- og yrkesopplæringen.
- Begge har en fleksibel organisering som tilrettelegger for voksne i arbeid. Utdanningen kan tas på deltid eller kveldstid.
- Utdanningene er praksisorienterte og søker å dekke arbeidslivets kompetansebehov.
- Begge er rettet inn mot bedriftsetablering og gründerskap. (Se Meld. St. 9 (2016–2017), s. 106.)
- Både Mesterbrevnemnda og fagskolerådene har bred representasjon av arbeidslivets parter.

Ulikheter mellom mesterutdanning og fagskoleutdanning:

- Fagskolene gir grunnlag for studiepoeng, noe mesterutdanningen ikke gjør.
- Fagskolene er definert som en del av utdanningssystemet, er innplassert i NKR og ligger under Kunnskapsdepartementet.
- Mesterbrevet er et næringspolitisk virkemiddel som sorterer under Nærings- og fiskeridepartementet, og kvalifikasjonen er ikke innplassert i NKR.

Tidligere evalueringer av mesterbrevordningen peker på at det er uheldig at mesterutdanningen ikke er en tydelig del av utdanningssystemet. Espelien et al. (2016) argumenterer for at mesterutdanningen i framtiden bør:

[...] knyttes sterkere til de enkelte faggruppens unike oppgaver, og tilbys av institusjoner som kan gi deltakerne enten fagskolepoeng, studiepoeng eller at utdanningsinstitusjonen er NOKUT-godkjent. Det at utdannelsen gir gjenkjennbar kvalifikasjon vil styrke betydningen av mesterbrev som utdanning, både for den enkelte mester og for markedet for håndverkstjenester. En utdanning som gir studiepoeng har stor personlig verdi for den enkelte mester fordi studiepoeng øker verdien til en arbeidstaker. Det å ta utdanning gjennom en NOKUT-godkjent institusjon gir mesterbedriftene, der bedriftene enkelt kan synliggjøre og oversette bedriftens kompetanse til internasjonale terskelverdier. (s. 6–7)

Sentrale begreper i utdannings- og kompetansepolitikken

Formell utdanning: all offentlig godkjent utdanning som gir formell kompetanse som er anerkjent i utdanningssystemet, f.eks. grunnskole, videregående opplæring og utdanning som gir studiepoeng.

Videreutdanning: det samme som formell utdanning, men som tidsmessig tas etter et opphold fra første ordinære utdanning. Den samme utdanningen kan med andre ord være ordinær utdanning for noen og fungere som videreutdanning for andre.

Ikke-formell opplæring: benyttes om kurs, opplæring, seminarer, forelesninger og konferanser der opplæring er hovedformålet med deltakelse, men som ikke gir formell kompetanse for eksempel i form av studiepoeng. Denne formen for opplæring ble tidligere omtalt som *etterutdanning*, men er på vei ut fordi begrepet gir et lite presist bilde av innholdet i slik opplæring (NOU 2019: 12).

Kilde: Meld. St. 14 (2019–2020), s. 13, bortsett fra formell utdanning (egen definisjon)

Mesterbrevnemnda beskriver på sine nettsider mesterbrevet som «en formell, høyere yrkesfaglig lederkvalifikasjon for håndverkere som har videreutviklet seg i sitt fag»² Kvalifikasjonen kan sees på som formell i den forstand at lov og forskrift regulerer kriteriene for å oppnå kvalifikasjonen. I kvalifikasjonsrammeverket (NKR) forstås en formell kvalifikasjon som et dokumentert læringsutbytte som er anerkjent av myndighetene. Men selve mesterutdanningen må uansett anees som en ikke-formell utdanning siden den ikke gir studiepoeng. Fagskolene gir på sin side studiepoeng, men ikke studiepoeng som anerkjennes for universitets- og høgskoleutdanning eller teller i European Credit Transfer and Accumulation System, som kun omfatter akademiske kvalifikasjoner. Fagskolene gir altså ikke studiepoeng som er gyldige i resten av utdanningssystemet. Samtidig ser vi at utviklingen går mot en integrasjon av de mer arbeidslivsnære kvalifiseringsløpene inn i det formelle utdanningssystemet. Ett uttrykk for det er fagskolenes innplassering i nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk, og at 2-årig fagskoleutdanning gir generell studiekompetanse. Mesterutdanningen står imidlertid foreløpig litt utenfor disse

² <https://www.mesterbrev.no/mesterbrevnemnda/mesterkvalifikasjonen/>

prosessene. Som nevnt over er det særegent for Norge sammenliknet med andre land med mesterbrev at mesterkvalifikasjonen ikke er anerkjent gjennom innplassering i NKR.

3.4 Mesterbrevets bidrag til produktivitet og kompetanseutvikling i Norge

I dette avsnittet går vi gjennom forskning og evalueringer om mesterbrevets betydning for kompetanseutvikling, produktivitet og sysselsetting i Norge.

I en norsk kontekst er det relativt lite forskning på håndverkssektoren og mesterbedriftenes bidrag til kompetanseutvikling forstått som bidrag til fagopplæringen. Det finnes imidlertid studier som sier noe om mesterkompetansen og verdien av den for mestere selv og for samfunnet. Eksempelvis gjennomførte Folkenborg og Nyen (2002) en spørreundersøkelse om kompetanseutvikling blant mestere. Rapporten viser blant annet at mesterne er ganske fornøyde med sine læringsmuligheter, og at de lærer mye gjennom uformell læring og korte kurs. Slike kurs gir ofte mulighet til kontakt med andre fagfolk utenfor egen bedrift, noe mesterne opplever som svært verdifullt. Espelien et al. (2016) sin rapport er en evaluering av mesterbrevordningen foretatt for Nærings- og handelsdepartementet og bygger på et omfattende datamateriale (intervjuer, spørreundersøkelse, registerdata). Den viser blant annet at mesterbrevet blir sett på som en viktig kvalifikasjon både for bedriften og den enkelte mester.

Det finnes videre noen rapporter som har analysert norske mesterbedrifters bidrag til sysselsetting, bedriftsetablering og økonomi. I motsetning til Damvad (2014) finner ikke Espelien et al. (2016) at mesterbedrifter har bedre produktivitetsutvikling, men mesterbedriftene har høyere verdiskaping og høyere lønnskostnader. De tolker det som en indikator på at mesterbedriftene bidrar til kompetanse og seriøsitet i arbeidsmarkedet. Espelien et al. går også systematisk gjennom hvilke funksjoner mesterbrevordningen ivaretar i arbeidsmarkedet og næringspolitikken, og konkluderer med at mesterbedriftene primært fyller fire funksjoner: bruk av logo til profilering, bruk av mester i firmanavnet, ervervelse av kunnskap om ledelse og drift av selskaper og som et insentiv/belønningssystem i bedrifter.

Analyse av konkurser under finanskrisen og koronanedstengningen tyder på at mesterbedrifter er noe mer robuste i krisetider sammenliknet med andre bedrifter. Damvad (2014, s. 37) finner generelt at mesterbedrifter er mindre følsomme for konjunktursvingninger. Under finanskrisen var det ifølge deres analyse også færre konkurser blant mesterbedrifter sammenliknet med andre bedrifter. I utvalgte bransjer som bilmekanikere, trykking, oppføring av bygninger og riving og grunnarbeid var veksten større i mesterbedrifter sammenliknet med andre bedrifter. For bransjene til mindre mesterfag som frisør, bakere, gull- og sølvsmeder var det motsatt, og mesterbedriftene kom økonomisk dårligere ut av koronakrisen sammenliknet med andre bedrifter (Skurtveit et al., 2023, s. 21–22).

Samlet sett gir tidligere forskning et bilde av at mesterbrevet bidrar positivt til kompetanseutvikling og verdiskaping, mens det er mer uklart om det bidrar til økt produktivitet.

4 Mesterbrevets betydning for den enkelte mester

I dette kapittelet gir vi en beskrivelse av to hovedtema, for det første hva som har vært **motivasjonen** den enkelte mester har hatt til å ta utdanningen og oppnå mesterkvalifikasjonen, og for det andre hvilke **konsekvenser** hun eller han har opplevd at mesterbrevet har hatt. Vi går også inn på et tredje tema, nemlig mesternes synspunkter på en del «fagpolitiske» tema i tilknytning til mesterbrevet.

Datagrunnlaget for kapittelet er en spørreskjemaundersøkelse blant **alle personer som tok mesterbrev i perioden 2013–2023**. Undersøkelsen omfatter både aktive og passive mestere, det vil si både de som har betalt årsavgift og kan markedsføre seg som mestere, og de som ikke har det. Undersøkelsen har en svarprosent på 24 prosent og en god representativitet med unntak av at mestere under 35 år er underrepresentert. For nærmere beskrivelse av utvalg, gjennomføring, svarprosent og representativitet, vises det til kapittel 1.6 om metode.

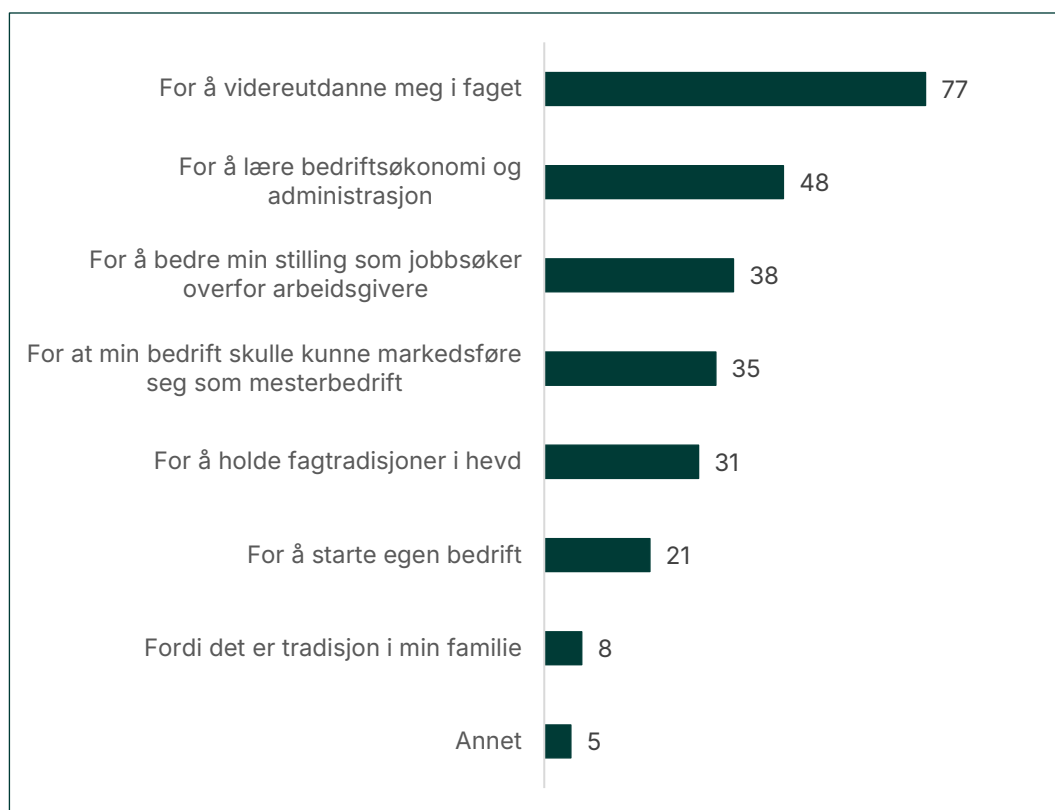
4.1 Hvorfor ta mesterbrev?

I kapittel 2 beskriver vi de ulike teoretiske perspektivene som mesterbrevet har blitt analysert innenfor. På den ene siden har man virkningene oppnåelsen av mesterkvalifikasjonen har i markedet – et tegn på faglig kvalitet og seriøsitet, som kjøpere av mesterbedrifters tjenester kan ha en ekstra betalingsvillighet for. På den andre siden har man mesterkvalifikasjonens mer rendyrkede faglige rolle, som tegn på at man er en særlig kyndig håndverker.

I overraskende stor grad er det tilsynelatende mesterbrevets faglige rolle som flest nye mestere legger vekt på. Hele 77 prosent svarer «å videreutdanne meg i faget» som en av grunnene til å ta mesterbrev. Det merkantile, å lære bedriftsøkonomi og administrasjon, kommer på andreplass, med 48 prosent. Mer instrumentelle grunner, altså at man tar mesterbrevet for å oppnå noe, enten bedre egen stilling i arbeidsmarkedet (38 prosent) eller sin bedrifts stilling ved at man kan markedsføre seg som mesterbedrift (35 prosent), nevnes av en del, men langt færre. Vi må likevel ta et forbehold for at svaralternativet «å videreutdanne seg i faget» kan ha blitt tolket litt bredere enn som rendyrket faglig interesse. Kanskje det har blitt forstått som å videreutdanne seg med både faglig og merkantil kompetanse på toppen av fag- eller svennebrev og praksis.

Over fire av ti (43 prosent) nevner *både* å videreutdanne seg i faget og å lære seg bedriftsøkonomi og administrasjon. Med andre ord er det svært få som kun legger vekt på det siste.

Figur 4.1 Hvorfor valgte du å ta mesterbrev? Prosent. N = 1350. Flere svar mulig.

I alle faggrupper er det å videreutdanne seg i faget det viktigste motivet for å ta mesterbrev (ikke vist i figur). Vi har nedenfor kommentert særtrekk ved resultatene i de ulike faggruppene. Vi har kommentert forskjeller av substansiell interesse og som er statistisk pålitelige tross lavt antall svar i de fleste faggruppene.

Byggfagene (1210 personer) utgjør en veldig stor andel av utvalget og preger resultatene for mesterne som helhet. Videreutdanning i faget er det viktigste, fulgt av å lære bedriftsøkonomi og administrasjon. Det er ubetydelige variasjoner mellom de ulike byggfagene i motivasjonen for å ta mesterbrev.

I bilfagene (40 personer) legger mesterne mer vekt på å lære bedriftsøkonomi og administrasjon og å bedre sin stilling som jobbsøker enn mesterne i andre fag. Derimot er det mindre viktig at bedriften skal kunne markedsføre seg som mesterbedrift. Å holde fagtradisjoner i hevd er ikke viktig i denne gruppen.

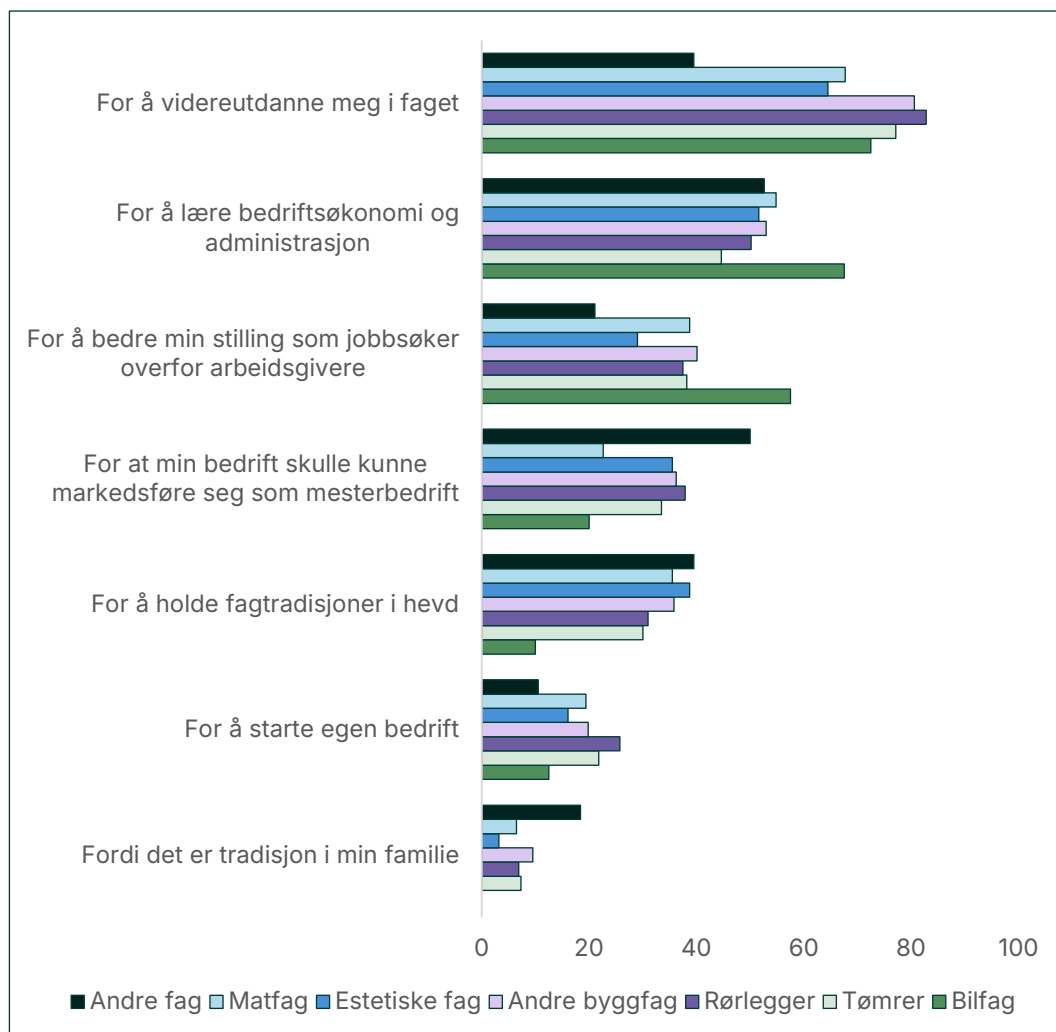
De estetiske fagene (31 personer) likner mye på byggfagene med et sammensatt sett av motiver, uten å skille seg signifikant fra byggfagene eller mestergruppen som helhet.

I matfagene (31 personer) ser det ut som mesterne legger mindre vekt på at bedriften skal kunne markedsføre seg som mesterbedrift, enn mesterne i byggfagene. For øvrig skiller de seg lite fra byggfagene og mesterne som helhet.

«Andre fag» (38 personer) omfatter verkstedhåndverksfag, grafiske fag og møbel- og trefag. Denne sammensatte faggruppen er den eneste der å videreutdanne seg i faget ikke er den vanligst nevnte grunnen til å bli mester. Langt færre nevner det enn i andre grupper. Å bedre sin stilling som jobbsøker er også mindre viktig her enn i andre

faggrupper. Derimot er det i denne gruppen at flest (50 prosent) nevner at de tok mesterbrev for at deres bedrift kunne markedsføre seg som mesterbedrift.

Figur 4.2 Hvorfor valgte du å ta mesterbrev? Etter faggruppe. Prosent. N = 1350. N i faggrupper 31-717. Flere svar mulig.

4.2 Verdien av kompetansen og kvalifikasjonen som mester

Et viktig formål med mesterundersøkelsen er å få kunnskap om hvilke konsekvenser mesterbrevet har hatt for den enkelte, slik han eller hun selv opplever det. Vi kan skille mellom verdien av kompetansen i seg selv for ulike typer arbeid og verdien av mesterbrevet som kvalifikasjon som kan gi et signal om kvalitet og seriøsitet overfor kunder i tjenestemarkedet. I tillegg kan mesterbrevet som kvalifikasjon ha en verdi som signal i arbeidsmarkedet.

Det overordnede bildet fra undersøkelsen er at mesterbrevet av ganske mange mestere oppleves å ha hatt positive konsekvenser (figur 4.3). Et flertall opplever at de bruker kompetansen i jobben de har. 65 prosent er helt eller nokså enige i at mesterbrevet har gitt dem kunnskaper **i å lede en bedrift** som de bruker i sin daglige jobb. 69 prosent er tilsvarende helt eller nokså enige i at mesterbrevet har gitt dem kunnskaper **i faget** som de bruker i sin daglige jobb. Færre, men likevel ganske mange (48 prosent), rapporterer om at mesterbrevet gir dem og deres bedrift tilgang til **jobber og oppgaver** de ellers

ikke ville hatt. 35 prosent sier at mesterbrevet gir dem tilgang til **kunder** de ellers ikke ville hatt.

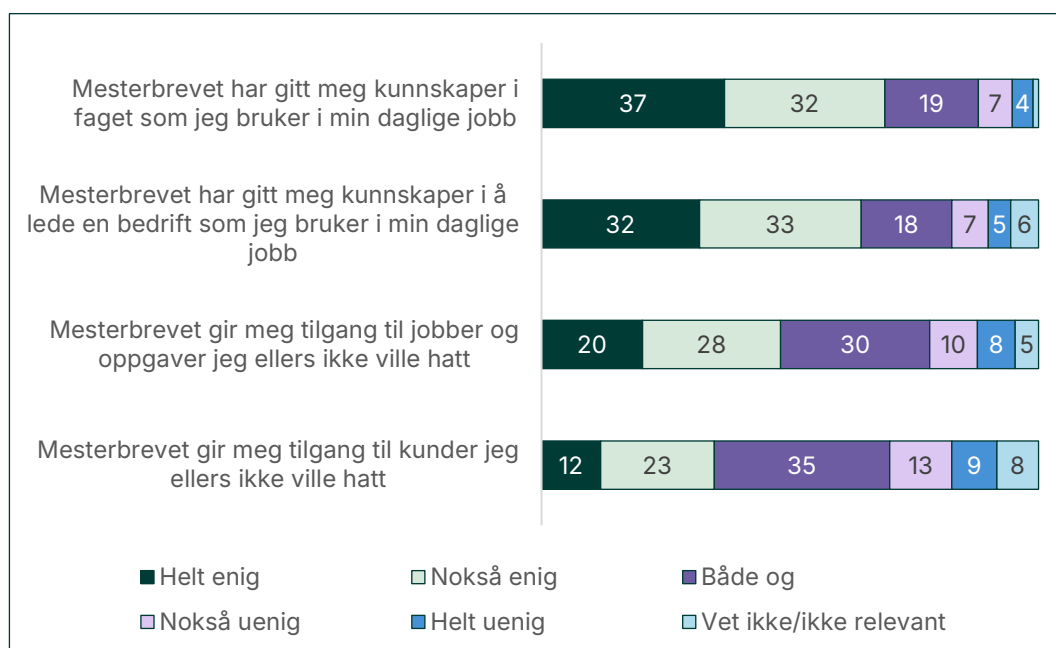
Tallene må tolkes med forsiktighet da de som bruker mesterbrevet aktivt, kan være mer tilbøyelige til å svare på undersøkelsen enn de som ikke gjør det. Selv om utvalget er representativt etter de fleste bakgrunnsvariabler, kan det være en skjevhet relatert til slike forhold, som ikke er så lett å påvise eller anslå omfanget av.

I noen av casefagene som er beskrevet i kapitlene som følger etter dette, opplever flere mestere vi har intervjuet at de har hatt glede av kompetansen det har gitt, men at mesterbrevets i liten grad har en signalrolle som kvalifikasjon i arbeids- og tjenestemarkedet. Noe av det samme ser vi i survey-undersøkelsen, selv om den gir et mer positivt bilde. Mens et flertall bruker kompetansen i jobben, er det et mindretall, riktig nok stort, som har direkte nytte av mesterkvalifikasjonen for å få kunder og oppgaver.

Mesterbrevet som kvalifikasjon er viktigere i byggfagene enn i de andre faggruppene. I byggfagene er det 22 prosent som er helt enige i at mesterbrevet har gitt dem tilgang til jobber og oppgaver de ellers ikke ville ha hatt (ikke vist i figur). I de andre faggruppene er andelen helt enige 3–10 prosent, men i matfagene er andelen helt + delvis enige såpass høy som 46 prosent (ikke vist i figur). Tilsvarende forskjell mellom byggfagene og de andre ser vi for spørsmålet om mesterbrevet har gitt dem tilgang til kunder de ikke ellers ville ha hatt. En konklusjon fra surveyen er derfor at mesterbrevet er viktigere som kvalifikasjon og har en større signalverdi i tjenestemarkedet i byggfagene enn i de andre faggruppene.

En påstand om at mesterbrevet ikke har betydning for lønnsomheten i min bedrift, er 37 prosent av utvalget helt eller nokså uenige i (ikke vist i figur). Også her skiller byggfagene (38 prosent) seg litt fra andre faggrupper (18–29 prosent) ved at flere er uenige i at mesterbrevet ikke har betydning for lønnsomheten.

Figur 4.3 Virkninger av å ta mesterbrev. Holdning til påstander. Prosent. N = 1146.

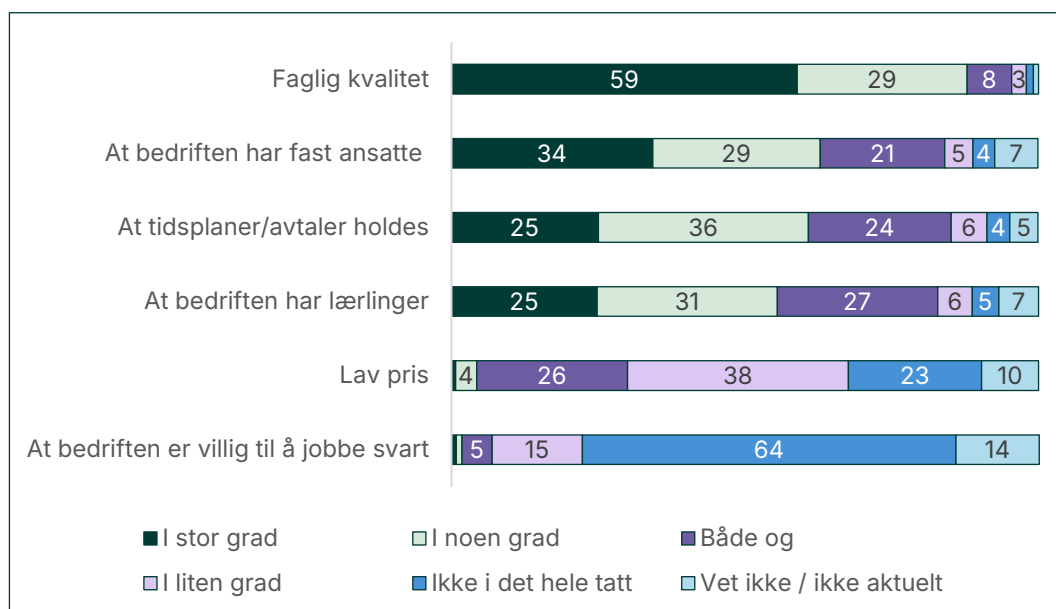

Mesterundersøkelsen sier også noe om hva de som tok mesterbrev i perioden 2013–2023, gjør i dag. Så mange som 34 prosent driver sin egen bedrift (28 prosent med ansatte, 6 prosent enkeltforetak). 37 prosent er ansatt som mester eller bruker kompetansen i en lederstilling. Det viser at mange er i en yrkesrolle hvor de kan antas å bruke kompetansen. 14 prosent er fagarbeidere og kan også tenkes å bruke kompetansen. 13 prosent er i annen jobb, mens 2 prosent er utenfor arbeidslivet. Av de som er i annen jobb, ville de fleste prøve noe annet, mens noen er i videreutdanning i faget/bransjen.

Signalverdien av mesterbrevet overfor kunder

Undersøkelsen går også mer i dybden på hvilken signalverdi mesterbrevet oppleves å gi tjenestemarkedet. Figur 4.4 viser mesternes vurderinger av dette. Vær oppmerksom i tolkningen av figuren på at noen forhold er formulert positivt og andre negativt.

Figur 4.4 I hvilken grad opplever du at mesterbrevet gir et signal til kunder i din bransje om ...? Prosent. N = 1342.

Mesterbrevet gir først og fremst et signal om **faglig kvalitet** slik mesterne ser det selv, men også om seriøsitet. Det gir dessuten signaler om punktlighet og å ta ansvar for lærlinger, men det er ikke nærheten like utbredt som det signalet mesterbrevet gir om faglig kvalitet og seriøsitet. 88 prosent mener at mesterbrevet i stor grad eller i noen grad gir et signal om faglig kvalitet. Det er interessant at denne dimensjonen, mesteren som en særlig kyndig håndverker, både står sentralt som motiv for å ta mesterbrev og hva mesterne mener at mesterbrevet gir som signal overfor kundene. Mesterbrevet gir et signal om faglig kvalitet i alle faggrupper, men med en viss variasjon. Andelen som mener at mesterbrevet i stor grad gir signal om faglig kvalitet, varierer fra 39 prosent i estetiske fag til 68 prosent i matfagene, med byggfagene rundt 60 prosent, mens andel stor eller noen grad er på 72–90 prosent, med bilfagene relativt lavest (72 prosent). Som forventet gir ikke mesterbrevet et signal om **lav pris**, det er kun 2 prosent av mesterne som mener det.

To forhold fanger opp en dimensjon om mesterbrevet som signal på at man er en **seriøs bedrift** som har ting i orden: om bedriften er villig til å jobbe svart, og om bedriften har

fast ansatte. Det første er opplagt relevant, siden svart arbeid er kriminelt, det andre er knyttet til et politisk ideal om at fast ansettelse skal være normen. Det siste har ikke direkte betydning for kunden, men går mer på bedriftens omdømme dersom det har en signalverdi. 79 prosent av mesterne mener at mestermerket gir et signal om at bedriften i liten grad eller ikke i det hele tatt (64 prosent) er villig til å jobbe svart. Færre, men fortsatt ganske mange (64 prosent) mener at mesterbrevet i stor (34 prosent) eller noen grad gir et signal om at bedriften har fast ansatte. Det er moderate forskjeller mellom faggruppene. Når det gjelder svart arbeid, er resultatene så entydige, så det er ikke uventet, men det er også moderate forskjeller mellom faggruppene i spørsmålet om mesterbrevet gir et signal om at bedriften har fast ansatte. Her varierer andelen som svarer i stor eller noen grad, fra 51 prosent i bilfagene til 71 prosent i matfagene. I de tre byggfagkategoriene ligger samme andel på 60–69 prosent med «andre byggfag» (enn tømmer og rørlegger) høyest.

Punktlighet, at tidsplaner og avtaler holdes, mener til sammen 61 prosent av mesterne at mesterbrevet gir et signal om, hvorav 25 prosent i stor grad. Andelen som svarer i stor eller noen grad, varierer fra 46 prosent i bilfagene til 71 prosent i matfagene.

Mesterbedrifter tar et stort **ansvar for lærlinger** sett i forhold til sin størrelse. De er derfor i praksis viktige for videreføring av håndverksfagene, særlig i byggfagene der mesterbrevet er mest utbredt. I spørreundersøkelsen har hele 59 prosent av bedriftene som mesterne jobber i, lærlinger, og ytterligere 16 prosent er godkjent lærebedrift, men uten å ha lærlinger på tidspunktet for spørreundersøkelsen. Dette er svært høye tall. Det gir også en viss signalverdi ut til kundene slik mesterne ser det. Til sammen 56 prosent mener at mestermerket gir et signal om at bedriften har lærlinger (25 prosent mener at det i stor grad gir et slikt signal). Også dette har mer med bedriftens omdømme å gjøre enn å gi et signal om forhold som har betydning for kunden. Andelen som mener at mesterbrevet gir et signal om at bedriften har lærlinger, er lavest i bilfagene (41 prosent i stor eller noen grad) og høyest i matfagene (68 prosent i stor eller noen grad). I de tre byggfagkategoriene er den tilsvarende andelen 54 prosent for rørlegger, 55 prosent for tømmer og 62 prosent for andre byggfag.

4.3 Tilknytning til mesterorganisasjoner og laug

Historisk sett har tilhørigheten til et faglig fellesskap knyttet til mesterorganisasjoner og laug vært et viktig element som har bidratt til å bygge opp mesterbrevet som en institusjon innenfor håndverksfagene. Det har bidratt til byggingen av fag og faglighet og faglig identitet.

Mesterorganisasjoner og laug har fortsatt en rolle som faglig og sosial arena. 39 prosent av mesterne i spørreundersøkelsen er medlem av laug eller andre faglige organisasjoner. Undersøkelsen viser også at om lag en tredjedel (34 prosent) av mesterne i utvalget er helt (14 prosent) eller nokså enige i at mesterorganisasjonene er viktige faglige og sosiale arenaer i deres fag. Omtrent like mange (35 prosent) er helt (12 prosent) eller delvis enige i at disse organisasjonene/laugene tilbyr kurs og kompetanse som er nyttig for dem.

Av faggruppene er det flest i «andre byggfag» som mener at mesterorganisasjoner og laug er viktige faglige og sosiale arenaer. 44 prosent er helt eller delvis enige i påstanden. Også blant tømrere, rørleggere og matfag er det en tredjedel (33–34 prosent) som opplever at slike organisasjoner er viktige faglige og sosiale arenaer. I øvrige faggrupper er det 10–21 prosent som er enige, med bilfagene lavest. I spørsmålet om kurs og kompetanse er det i byggfagene at flest er enige: andre byggfag (39 prosent), tømrer (38 prosent) og rørlegger (32 prosent). I øvrige faggrupper er andelen 12–19 prosent.

I nyere tid har flere mesterorganisasjoner åpnet opp for at også andre enn mestere kan være medlem av mesterorganisasjoner. Byggmesterforbundet vedtok for eksempel i desember 2022 at også bedrifter ledet av andre enn en mester kan bli medlem. Blant mesterne i spørreundersøkelsen er dette kontroversielt. Hele 53 prosent av utvalget er helt enige i en påstand om at medlemskap i mesterorganisasjoner bør være forbeholdt mestere. Til sammen 73 prosent er helt eller nokså enige. Dette gjelder i byggfagene, men også i andre fag. I tømrerfaget er 54 prosent helt enige, i rørleggerfaget 61 prosent og i andre byggfag 52 prosent. I øvrige fag varierer helt-enig-andelen fra 31 prosent i bilfagene til 46 prosent i «andre fag» (verkstedhåndverk, grafiske fag og møbel- og trefag).

4.4 Betydning for samfunns- og arbeidsliv

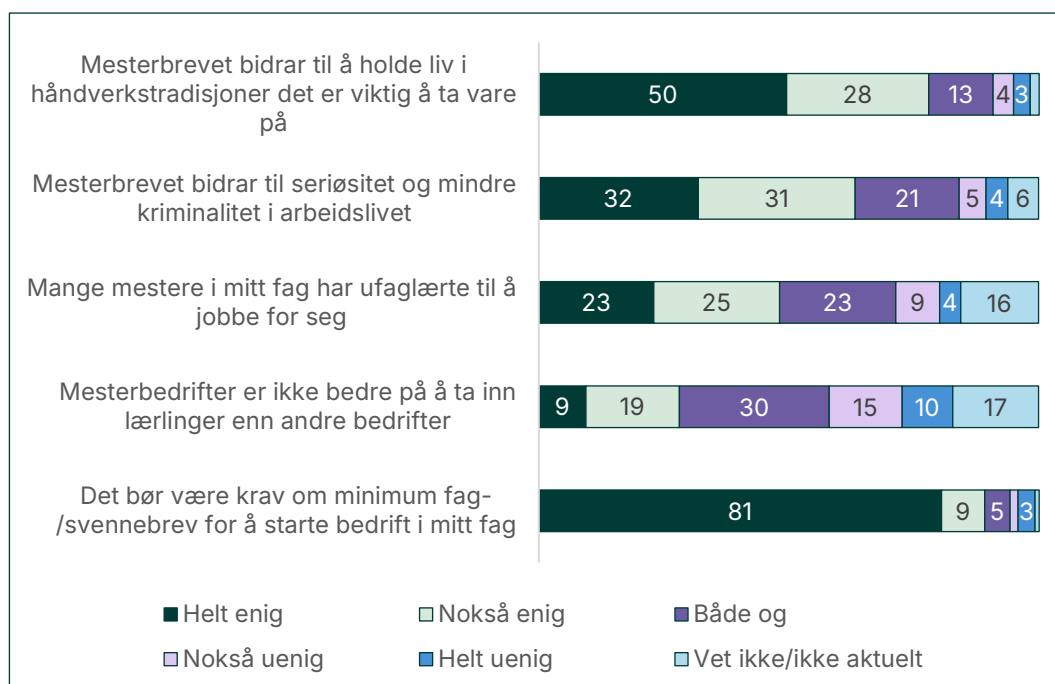
Politiske forhold rundt mesterbrevet er også dekket i spørreundersøkelsen. Mesternes er spurt om deres meninger om ulike politiske forhold rundt mesterbrevet og om ulike faktiske forhold som kan påvirke politikken, for eksempel om de mener mesterbedrifter i større grad bruker faglærte.

Vi har prøvd å knytte oppfatningene om politiske forhold rundt mesterbrevet til tre av de overordnede faglige perspektivene på mesterbrevet som vi presenterte i kapittel 1. I tillegg har vi lagt til et perspektiv her som er politisk relevant, nemlig mesteren som garantist for seriøsitet:

1. mesteren som særlig kyndig håndverker og tradisjonsbærer
2. mesteren som monopolist
3. mesteren som navet i produksjonen av fagarbeidere
4. mesteren som garantist for seriøsitet

Figur 4.5 viser mesternes svar på ulike påstander som kan knyttes til de ulike perspektivene.

Figur 4.5 Hvor enig eller uenig er du i disse påstandene? Andel i prosent. N = 1345.

Mesteren som særlig kyndig håndverker og tradisjonsbærer er noe mange mestere opplever at ivaretas gjennom mesterbrevet, også i dag. 78 prosent er helt eller nokså enige i at mesterbrevet bidrar til å holde liv i håndverkstradisjoner. I byggfagene og i matfagene er flest enige i det, med henholdsvis 51 prosent og 65 prosent helt enige. Men bildet er ikke like klart i alle mesterfag. I kategorien «andre fag», som omfatter grafiske fag, møbel- og trefag og verkstedhåndverksfag, og i bilfagene er det langt færre som er enige. I «andre fag» svarer halvparten (51 prosent) enten «både og» eller er uenige. Håndverksmestere over 50 år er noe mer enige i dette enn yngre mestere.

Mesteren som monopolist dreier seg om beskyttelse av mestertittelen i tjenestemarkedet og for så vidt arbeidsmarkedet. Mesterbrevet har her hatt en direkte rolle ved for eksempel å gi adgang til ansvarsrett i tiltaksklassene i forskrift om byggesak, men det har også en signalverdi overfor kunder som kan gå tapt hvis mestermerket misbrukes. Misbruk av mestermerket oppleves likevel av de fleste mestere ikke som særlig vanlig. Kun 3 prosent sier at det er svært vanlig, til sammen 18 prosent at det er svært eller nokså vanlig (ikke vist i figur). Den vanlige boten for å misbruke mestermerket på kr. 15 000 oppfattes likevel som for lav. 67 prosent er helt eller nokså uenige i at den er stor nok (ikke vist i figur). I figur 4.5 fanger påstanden om at det bør være krav om minimum fag- eller svennebrev for å starte bedrift i faget, et ønske om sterkere regulering av tjenestemarkedet. Hele 81 prosent av mesterne er helt enige i dette. Selv om dette ikke er knyttet til mesterbrev, er det et tydelig og sterkt ønske om en faglig reregulering av markedet for håndverkstjenester. Andelen som ikke sier seg enige i dette, ligger på 10–18 prosent innenfor alle faggrupper unntatt i «andre fag», der 28 prosent ikke er enige.

Mesterbedriftene fungerer som nevnt over i praksis som et nav i produksjonen av fagarbeidere gjennom at så mange av dem tar ansvar for lærlinger. I figur 4.5 er bildet litt mer blandet. En negativt formulert påstand om at «mesterbedrifter er ikke bedre på å ta inn lærlinger enn andre bedrifter» er 28 prosent av mesterne enige i, 30 prosent svarer

«både og», mens 25 prosent er uenige. En mulig tolkning er at en del mestere ikke nødvendigvis mener at det er mesterstatusen til mesterbedriftene som gjør at de tar inn lærlinger, men dette er en spekulasjon. Det er ikke store forskjeller mellom faggrupper i svarene på dette.

Seriøsitet og mindre kriminalitet i arbeidslivet mener 63 prosent av mesterne at mesterbrevet bidrar til. 21 prosent svarer «både og», mens 9 prosent er uenige. Denne holdningen er litt mer utbredt i byggfagene enn i andre fag. 64 prosent av tømrmesterne, 65 prosent av rørleggermesterne og 67 prosent av mesterne i andre byggfag er helt eller delvis enige. Tilsvarende tall for andre faggrupper er: 55 prosent helt enige i matfagene, 54 prosent i bilfagene, 51 prosent helt enige i «andre fag», og 42 prosent helt enige i estetiske fag.

Samlet sett kan man si at mesterne selv opplever at mesterbrevet bidrar til å opprettholde håndverksfaglige tradisjoner, mens det er litt mer blandet i spørsmål om seriøsitet, inntak av lærlinger med mer, selv om tyngden av svarene også her heller i positiv retning.

5 Tømrerfaget: kjempen blant mesterfagene

Tømrerfaget er det desidert største blant de norske mesterfagene. Over halvparten av alle aktive mestere i 2023 er tømrermestere, eller byggmestere som det også kalles. Det betyr at tømrerfaget kan betraktes som en bærebjelke i hele mesterbrevordningen. Det betyr også at fagets oppslutning om og synspunkter på mesterbrevet sannsynligvis er avgjørende for mesterbrevets framtid, utforming og nytteverdi.

Fordi tre alltid har vært et viktig byggemateriale i Norge, er tømrerfaget et yrke med lang historie. Faget hører til i Norges største fastlandsnæring, bygge- og anleggsnæringen. Med sine 60 000 utøvere er tømrer eller snekker det åttende vanligste yrket i Norge (SSB, 2023). Kombinasjonen av disse forholdene gjør at markedet for tømrere er nokså differensiert, og det finnes derfor ulike typer tømrere med litt ulik yrkesrolle og funksjon. Blant disse utgjør tømrermesteren en egen kategori. Vi begynner derfor kapittelet med å gi en beskrivelse av hva slags tømrer en typisk byggmester er, i spennet mellom moderne montasje og tradisjonshåndverk.

Byggenæringen har opplevd store endringer i strukturelle rammevilkår de siste to ti-årene, blant annet som følge av økt mobilitet både blant arbeidstakere og bedrifter i EU/EØS. Dette har fått følger både for konkurransesituasjonen i markedet, for rekruttering av lærlinger og for den politiske diskusjonen om regulering av lønn, arbeidsvilkår og kompetanse (se Friberg, 2016 for en oversikt). Tømrernes bedrifter og ikke minst interesseorganisasjoner har stått midt i turbulensen. Som følge av uenighet mellom ulike bransjeorganisasjoner i NHO Byggenæringen (tidligere BNL) om hvordan næringen skal reguleres, brøt Byggmesterforbundet ut av NHO i 2022 og dannet en egen arbeidsgiverforening sammen med malermesterne. I kjølvannet av splittelsen har Byggmesterforbundet også åpnet for at svenner kan bli med i foreningen. Endringen markerer et historisk skille i byggmesternes «profesjonspolitik» og innebærer at organisasjonen frikobler seg fra mesterbrevet som kvalifikasjon. Hvilken betydning dette vil få for Byggmesterforbundets arbeid for mesterkvalifikasjonen, gjenstår å se.

Kapittelet er strukturert som følger. Etter redegjørelsen for byggmesteren som tømrer mellom montasje og tradisjonelt håndverk viser vi i delkapittel 5.3. nøkkeltall for mesterbrevets stilling i tømrerfaget, basert på mesterregisteret og spørreundersøkelsen til alle som har oppnådd mesterbrev mellom 2013 og 2023. Deretter følger et avsnitt om fagbeskyttelse, der vi redegjør for hvordan tømrerfaget er regulert, og om oppslutning om ulike former for fagbeskyttelse blant mestere. I dette delkapittelet gjør vi også rede for endringer i tømrernes bransjeorganisasjoner. Tømrerfaget har tradisjonelt hatt sterke organisasjoner lokalt og sentralt, og disse fyller ulike funksjoner: De er kultur- og tradisjonsbærere, politiske aktører og arbeidsgiverforeninger. Til sist ser vi på erfaringer med mesterutdanningen som kvalifikasjon.

I tillegg til spørreundersøkelsen til nye mestere og mesterregisteret danner tre kvalitative intervjuer datagrunnlaget for kapittelet. To av disse er med erfarne byggmestere fra Bergen, som gjerne omtales som «laugenes by» i Norge (Sjøstrøm, 2017). Begge bergensinformantene har i tillegg til å drive egen bedrift hatt mange roller og tillitsverv i

Byggmesterforbundet og opplæringskontoret for tømmerfaget i Bergen (Byggmesterservice). I tillegg kommer et intervju med Byggmesterforbundet sentralt og tall fra interne kartlegginger blant medlemsbedrifter her gjort tilgjengelige for bruk i rapporten.

5.1 Byggmesteren mellom moderne montasje og tradisjonshåndverk

Tømmerfaget er som nevnt ovenfor Norges største håndverksfag, og det finnes mange ulike måter å være tømmer på. En tømmer kan jobbe i internasjonale konsern som driver store, høyteknologiske byggeplasser, eller drive for seg selv med lafting og andre tradisjonelle teknikker, nesten uten innslag av maskiner, teknologi og moderne materialer. I dette underkapittelet vil vi gi en presentasjon av hva som kjennetegner byggmesteren i spennet mellom den moderne montøren på den ene siden og tradisjonshåndverkeren på den andre. Vi trekker veksler på tall fra spørreundersøkelsen, tall fra Byggmesterforbundet og de kvalitative intervjuene i framstillingen og kommenterer tabellen selektivt.

Tabell 5.1 Beskrivelse av kjennetegn ved ulike kategorier tømmerere.

	Montøren	Byggmesteren	Tradisjonshåndverkeren
Bedrifts-størrelse	Stor	Liten eller enkeltpersonforetak	Enkeltpersonforetak
Fagprofil på bedrift	Flerfaglig	Enfaglig	Enfaglig
Faglig bredde	Smal og spesialisert	Bred + ledelse	Bred (lafting, utskifting, diverse spesialoppdrag i gamle hus)
Bedriftstype	Totalentreprise	Del-/underentreprise	Enpersonsfirma, unntaksvis større bedrifter
Produkter	Store leilighetskompleks, næringsbygg	Småhus + rehabilitering	Restaurering og rekonstruksjon av tradisjonsbygninger
Materialer	Gips, stål, prefabrikerte materialer	Tre + gips, stål, kombinasjon av prefabrikkert og tilvirkning av elementer	Former og tilvirker materialene selv fra tømmerstokker
Opplæringskontor	Byggopp (flerfaglig)	Opplæringskontoret for tømmerfaget / Byggmesterservice (enfaglige)	
Tariffavtale	Høy avtaledækning	Lav avtaledækning	Ikke tariffavtale
Bransjeorganisasjon	Entreprenørenes landsforening EBA, NHO Byggenæringen	Byggmesterforbundet, Bygghåndverk Norge	

De fleste byggmestere jobber i små bedrifter. I vår spørreundersøkelse med 747 respondenter fra tømmerfaget jobber de fleste i en bedrift med ansatte. Blant de som eier egen bedrift, er det vanligst å ha fem ansatte (medianverdi). Av de som driver egen bedrift, jobber 17 prosent for seg selv i enkeltpersonforetak. I Byggmesterforbundets medlemsmasse er gjennomsnittlig antall ansatte elleve pluss en lærling. Det har blitt stadig

færre enkeltpersonforetak blant medlemmene i Byggmesterforbundet, ifølge vår informant er det kun tjue slike igjen.

Mens tradisjonshåndverkeren gjerne jobber for seg selv, er den typiske montøren ansatt i store entreprenørbedrifter som Veidekke eller Skanska. Dette er bedrifter som ofte har mange hundre ansatte. I slike store bedrifter er arbeidsdelingen høyere enn i en typisk byggmesterbedrift, både fordi mange andre faggrupper er representert, og fordi spesialiseringen internt i tømrerfaget er høyere. Her kan noen tømrere legge parkett, andre skru gips eller montere vindu og dører. Konsekvensen er at tømrere i store bedrifter bærer mer preg av å være montører enn tradisjonelle håndverkere.

Byggmesteren jobber med alle de tradisjonelle tømmeroppgavene, men i motsetning til tradisjonshåndverkeren arbeider mesteren ikke bare med trekonstruksjoner, men også med moderne materialer som gips og stål. I tillegg til de tømmerfaglige oppgavene, driver byggmesteren med ledelse i bedriften og på byggeplassen. En av byggmesterne vi intervjuet, beskriver tømmerens rolle slik:

Tømreren er poteten. Kommer du utenfra til en byggeplass der de bygger en enebolig og stiller spørsmål til elektrikerens, så sier han «vet ikke, spør tømmeren». For tømmeren er på bygget fra begynnelsen til du leverer nøklene i døra. Han tar styringen. Det er rollen til tømmeren. Dermed blir du som tømmermester generalist. Du kan faget ditt. Men du styrer også hele prosessen. Du skal tilrettelegge for rørleggeren og alle andre fag, så det blir en del av faget ditt, det og. Du tar automatisk koordineringsansvaret og den rollen på en mindre byggeplass. Tømreren gjør liksom hele jobben ferdig, ikke bare sin bit. Det er i alle fall min filosofi.

Et neste viktig trekk ved byggmesteren gjelder organisatoriske forhold. Byggmesterne er organisert i Byggmesterforbundet og Bygghåndverk Norge, mens større, flerfaglige bedrifter som regel er organisert i entreprenørbedriftenes landsforening EBA og NHO. Byggmesterne driver også sitt eget opplæringskontor, som bare utdanner tømrere. Det finnes ingen offisiell statistikk på hvor stor andel av landets tømmerlæringer som utdannes ved byggmesternes opplæringskontor, og hvor mange som kommer fra entreprenørenes opplæringskontor Byggopp. Ifølge våre informanter i Oslo og Bergen står byggmesterne for en stor majoritet av lærekontrakter i tømmerfaget. Arbeidet med læringer omtales av de vi har intervjuet, som «krumtappen» i byggmesternes arbeid. Å utdanne nye fagarbeidere blir altså ansett som en kjerneoppgave i byggmesternes organisatoriske virksomhet. De fleste tømmermesterne i vår spørreundersøkelse jobber også i bedrift med lærling. 60 prosent oppgir at bedriften har lærling nå, mens ytterligere 14 prosent er godkjent som lærebedrift uten å ha lærling på undersøkelsestidspunktet. Til sist er det få byggmestere som har tariffavtale. Ifølge Byggmesterforbundet er kun 10 prosent av deres medlemsbedrifter bundet av tariffavtale. I større entreprenørbedrifter er avtaledekningen langt høyere og gjelder eksempelvis nesten alle EBAs medlemsbedrifter.

Det finnes selvsagt mange unntak fra disse generelle beskrivelsene. I Bergen er det eksempelvis mange store byggmesterbedrifter, som jobber med totalentreprise der flere

faggrupper er representert både i administrasjon og i produksjon. Årsaken til dette er historisk, der byggmesterne tidligere tok på seg store byggeprosjekter for kommunen etter formelle avtaler organisert gjennom Bergens næringsråd (Sjøstrøm, 2017). Andre steder jobber byggmestere primært for private kunder med småhus. Ifølge Byggmesterforbundets interne medlemsundersøkelse har en nokså stor minoritet (40 prosent) av byggmesterbedriftene ansatte håndverkere fra andre faggrupper som murere og malere.

5.2 Nøkkeltall om mesterbrevets stilling i tømrerfaget

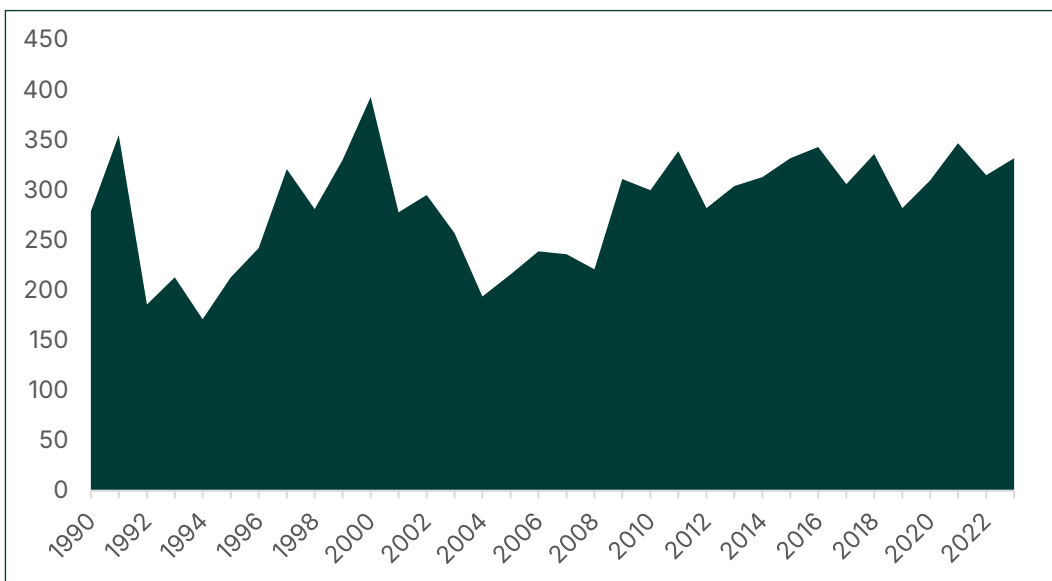
Blant alle aktive mestere i Norge ved utgangen av 2023 er over halvparten (52 prosent) tømrere. Internt i faggruppen byggfag står tømrerfaget også sterkt. I 2023 var nesten 60 prosent av de byggfaglige mesterne tømrere. Som det kommer fram av tabell 5.2, teller tømrerne langt flere enn i det nest største faget, rørleggerfaget, som står for 19 prosent av aktive mestere i byggfagene.

Tabell 5.2 Fordeling av aktive mestere innen byggfag per 31.12.2023. Kilde: Mesterregisteret.

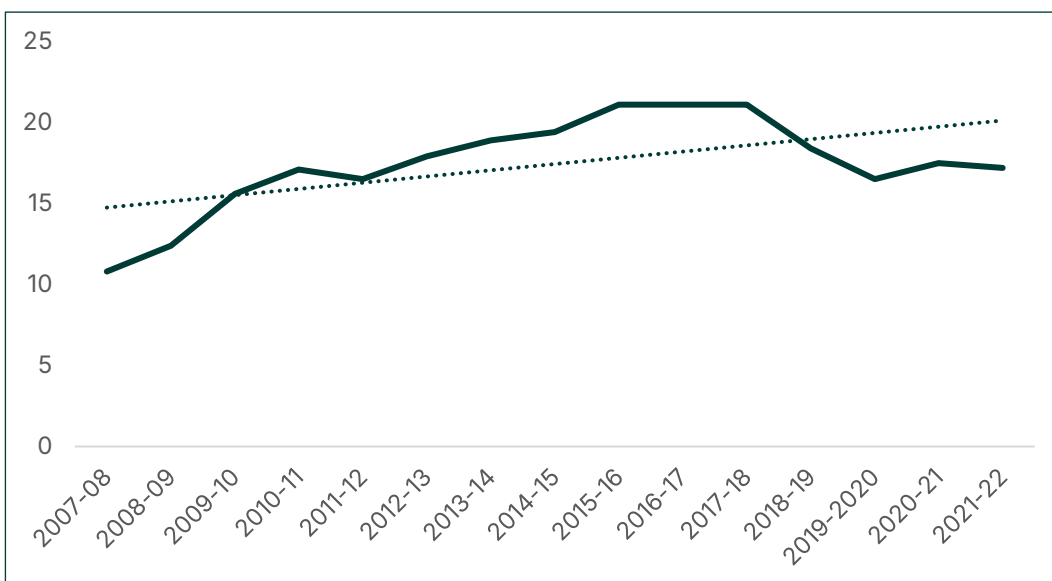
Fag	Antall aktive	Prosent
Tømrermestere	6946	58,9
Rørleggermestere	2178	18,5
Malermester	757	6,4
Murermesterfaget	741	6,3
Kobber- og blikkenslagermester	310	2,6
Mester i anleggsgartnerfaget	243	2,1
Glassmesterfaget	155	1,3
Mester kulde- og varmepumpemontørfaget	103	0,9
Taktekkermester	90	0,8
Blikkenslagermester	82	0,7
Byggtapetserermester	64	0,5
Feiermester	49	0,4
Mur- og bygg/tømrermester	30	0,3
Stillasmesterfaget	22	0,2
Mester i steinfaget	17	0,1
Trevarernekermester	3	0,0
	11 790	

I 2023 ble det 332 nye tømrer- eller byggmestere målt etter oppnådde mesterbrev. Antallet nye mestere har holdt seg nokså stabilt siden begynnelsen på 1990-tallet (se figur 5.1). Hvordan dette forholder seg til avgang i samme periode, har vi ikke data på. Vi vet med andre ord ikke hvorvidt det totale antallet tømrermestere er stabilt, vokser eller synker. Men ser vi på omfanget av aktive og såkalt passivstilte mestere, det vil si de som har og ikke har betalt årsavgiften, har tømrerfaget en nokså høy andel aktive mestere sammenliknet med mestere i andre faggrupper. Blant tømrere som tok mesterbrev mellom 2013 og 2023, er 69 prosent aktive og 31 prosent passive i 2023. Dette er omtrent samme andel som i byggfagene for øvrig, der 73 prosent er aktive og 27 prosent passivstilt. For mestere i de andre faggruppene samlet er andelen passivstilte høyere, og kun litt over halvparten er aktive (52,4 prosent).

Figur 5.1 Tildelte mesterbrev som andel av oppnådde svennebrev i tømrerfaget 1990–2023.

Figur 5.2 Oppnådde mesterbrev som andel av avlagte svenneprøver i tømrerfaget, 2007/2008–2021/2022.

Mesterbrevet bygger som vi har sett tidligere, på fagopplæringen, og mesterkvalifikasjonen har tradisjonelt vært en viktig karrierevei for svenner som ønsker å videreutvikle seg i faget, ta lederutdanning eller starte egen bedrift. Skal mesterutdanningen være en reell karrierevei for fagarbeidere, bør det ha et visst volum. Figur 5.2 tyder på at det i aller høyeste grad er tilfellet. Her ser vi på forholdet mellom avlagte svenneprøver og oppnådde mesterbrev i tømrefaget de siste 15 årene. Per hundre svennebrev er det mellom 10 og 20 mesterbrev. Forholdet mellom mesterbrev og svennebrev har vært stabilt og økt noe i denne 15-årsperioden.

Spørreundersøkelsen til mestere avsluttet med et spørsmål som har til hensikt å måle hvordan den enkelte vurderer egne framtidsutsikter som mester, om de opplever at mestervirket er attraktivt og en bærekraftig karrierevei på sikt. Svarprosentene tyder på at tømrere i stor grad opplever det. På spørsmål om man tror man fremdeles jobber som mester om 10 år, svarer 67 prosent ja, 12 prosent svarer nei, mens 21 prosent svarer at de ikke vet.

5.3 Erfaringer med mesterbrevet som kvalifikasjon og utdanning

Vi skal nå se på hvordan byggmestere evaluerer mesterbrevet som utdanning, og hvilken nytte de har hatt av mesterkvalifikasjonen. Vi har sett i tidligere kapitler at mesterutdanningen over tid har beveget seg fra å være en faglig videreutdanning til å ha hovedvekt på bedriftsetablering, ledelse og økonomi. Forholdet mellom det faglige og det merkantile og administrative var tema i alle de tre intervjuene med byggmestere i Bergen og Byggmesterforbundet sentralt i Oslo. Representanten for Bergen byggmesterforbund gir uttrykk for at de lenge har ønsket seg mer fag inn i mesterutdanningen:

For noen år siden laget vi det vi tenkte på som den ideelle sluttkompetansen, altså hva vi mente en byggmester burde kunne. Så laget vi en oversikt over hva som manglet i mesterutdanningen for å komme på det nivået. Og da så vi at vi trenger mye mer faglig innhold i mesteropplæringen enn det er i dag. Hele mesterordningen i dag er bygget på at alt fag er på svennenivå. Så er det merkantile – økonomi, ledelse, lønn, alt det, det ligger i mesterbrevet. Men vi mener at publikum fortjener mer fagkunnskap hos en mester enn en svenn. Og jeg tror at publikum tror at når de finner en mester, så kan han mer fag enn en svenn. Men sånn som utdanningen vår er blitt nå, så er ikke det helt sant.

Figur 5.3 og 5.4 er basert på spørreundersøkelsen til alle som har oppnådd mesterbrev de siste ti årene (2013–2023), og viser resultater kun for tømrmestere/byggmestere. Den første figuren viser hva som har motivert tømrerne til å ta mesterbrevet, mens den neste viser hvilke erfaringer man har gjort seg med mesterbrevet i etterkant.

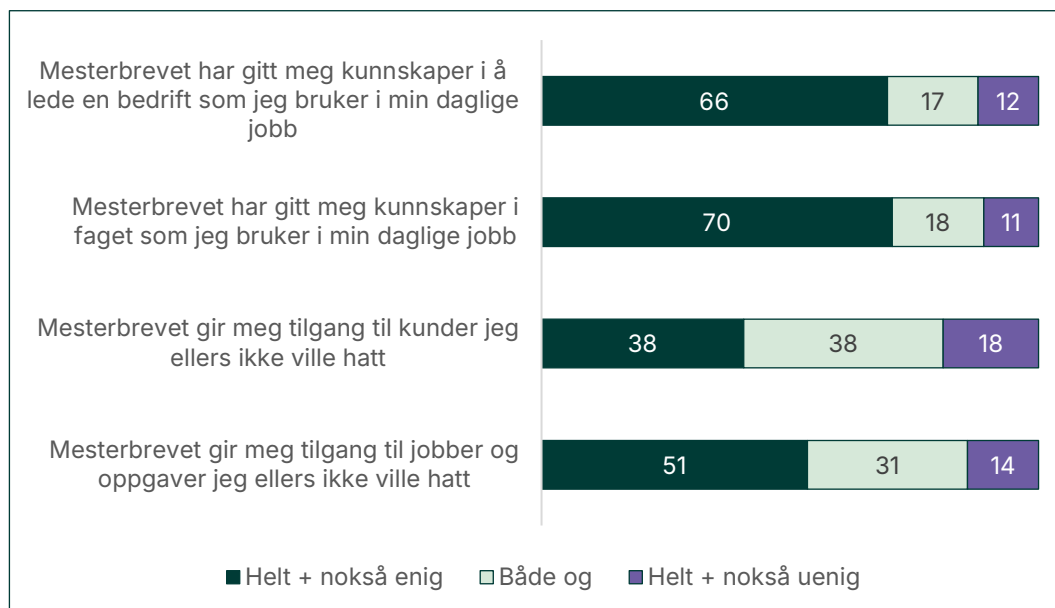
Figur 5.3 «Hvorfor valgte du å ta mesterbrev?» Flere svar mulig. Tømrere. Prosent. N = 747.

Vi ser at den klart viktigste motivasjonsfaktoren er å videreutdanne seg i faget. Nesten 80 prosent oppgir at det har vært en viktig grunn til å ta mesterutdanning. Å lære bedriftsøkonomi og ledelse er også viktig, men til sammenlikning en mindre framtrædende motivasjonsfaktor. Litt under halvparten oppgir «å lære bedriftsøkonomi og administrasjon» som motivasjonsfaktor (45 prosent). Om lag en tredjedel tok mesterbrev for å kunne markedsføre bedriften som mesterbedrift, mens litt over 20 prosent ville starte egen bedrift. Den faglige begrunnelsen, å videreutdanne seg i faget, er altså den solid viktigste motivasjonsfaktoren til å ta mesterbrev for tømrere.

Ser vi på hvilket utbytte mesterne har hatt av mesterbrevet i etterkant (figur 5.4), er det faglige aspektet og de økonomiske og administrative sidene omtrent like framtrædende. 66 prosent er helt eller delvis enige i at «mesterbrevet har gitt meg kunnskaper i å lede en bedrift som jeg bruker i min daglige jobb». Omtrent like mange, 70 prosent, er enige i at mesterbrevet har gitt dem «kunnskaper i faget som jeg bruker i min daglige jobb». Ellers oppgir omtrent halvparten at mesterbrevet har gitt tilgang til jobber og oppgaver «jeg ellers ikke ville hatt».

Figur 5.4 Virkninger av å ta mesterbrev for den enkelte tømrermester. Svar på påstander. Prosent. N = 747.

Vi har i kapittel 3 betegnet mesterbrevet som en lovbeskyttet sertifisering med årsavgift. Bare de som har betalt årsavgiften til Mesterbrevnemnda, har rett til å kalle seg mester, uavhengig om man har oppnådd mesterbrev eller ikke. Blant informantene våre i tømrerfaget forteller tillitsvalgte at dette oppleves som problematisk av mange, kanskje særlig pensjonister som gjennom et langt yrkesliv har opparbeidet seg en sterk identitet knyttet til mestertittelen. For dem kan det oppleves urimelig å ikke ha formell rett til tittelen uten å betale årsavgiften. Dette gjelder imidlertid ikke bare pensjonister. Selv om det fram til nylig har vært krav om gjennomført og bestått mesterutdanning eller tilsvarende for å bli med i Byggmesterforbundet, har forbundet ikke hatt noe tilsvarende krav om å betale årsavgiften. Representanten for Byggmesterforbundet sentralt reflekterer over årsavgiften som er knyttet til mestertittelen:

Det er jo ganske mange som har mesterbrevet hengende stolt på kontoret, har det på CV-en og kanskje også en sterk identitet knyttet til tittelen, men som ikke ville betale mer da når årsavgiften gikk opp her for noen år siden. Si du er yrkesaktiv i 30 år, da, og må betale 2000 kroner per år, så er jo det litt penger. Det er litt meningsløst. I alle fall når du sammenlikner med vanlige utdanninger. Men dette mener jeg egentlig er en ting for Nærings- og fiskeridepartementet. For det betyr jo at Mesterbrevnemnda er underfinansiert. Så det burde være et politisk anliggende. Men tanken er jo at 2000 kroner ut til noe som bidrar positivt til markedsføring, er lite penger, da, i forhold til hva man antar at det skaffer av merinntekter å ha mestermerket på bilen og i bedriftsnavnet.

Et annet sentralt spørsmål om innretningen på mesterkvalifikasjonen er hvorvidt den bør integreres i det formelle utdanningssystemet ved å bli innplassert i Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk. En slik innplassering vil sannsynligvis innebære at ordningen administrativt og politisk blir organisert under Kunnskapsdepartementet heller enn Nærings- og fiskeridepartementet, som har ansvaret i dag. Byggmestere vi har intervjuet, gir

uttrykk for at spørsmålet reiser et prinsipielt dilemma mellom autonomi og selvstyre på den ene siden og formell anerkjennelse på den andre. Byggmesterforbundet har ikke gjort noe formelt vedtak på hvorvidt de ønsker et slikt skifte, men spørsmålet er diskutert. På spørsmål om hvorvidt Mesterbrevet bør flyttes til Kunnskapsdepartementet fra Nærings- og fiskeridepartementet, svarer en av byggmesterne slik:

Både ja og nei. Da gir vi fra oss råderetten over utdanningen. Så vi liker jo også den situasjonen vi har i dag. Det er det store dilemmaet for oss. Vi vil jo ikke ha for mye teori inn i utdannelsen. Vi vil jo styre innholdet. Samtidig, utdannelsen må jo ha en verdi. Problemet er jo at du ikke kan bygge videre på mesterutdannelsen. Vil du bli ingeniør, noe som er en nærliggende videre vei for mange, da må du helt tilbake til start – mesterbrevet gir deg ingenting. Og det er en kjempeutfordring. Du får ikke noe med deg i kofferten. Dermed blir det ikke mer anerkjent enn det. Det har stor verdi i egen bedrift og for å bygge en bolig. Og ikke minst – det har stor verdi for kunden som skal bygge bolig. Det er stor respekt for byggmestere hos kunden. Men utdanningen har jo ingen formell verdi. Det er et problem.

Denne byggmesteren er selv byggmester i andre generasjon og etablerte i sin tid bedrift sammen med sin far, som også var byggmester. Selv har han flere barn med mesterbrev i tømrerfaget, som jobber og leder bedriften han og faren bygget opp. Likevel oppgir han at han nå vil råde barnebarna sine til å velge ingeniørutdanning om de skal inn i familiebedriften og videreføre den. Begrunnelsen er at mesterbrevet har tapt terreng i forhold til ingeniørutdanningen, blant annet når det gjelder hva som er anerkjent kompetanse innen byggereglene. I neste delkapittel skal vi se nærmere på hvordan kompetanse i byggenæringen er regulert, og i hvilken grad mestere slutter opp om krav om utdanning og annen fagbeskyttelse.

5.4 Fagbeskyttelse i tømrerfaget: reguleringer og oppslutning

Mesterbrevet gir som hovedregel ikke rett til å utføre spesifikke oppgaver eller til bedriftsetablering. I prinsippet kan alle uavhengig av egen kompetanse titulere seg og jobbe som «tømrer», «frisør», «pølsemaker» eller «skredder» i Norge og starte bedrift som tilbyr slike tjenester. Det er imidlertid flere lokale reguleringer i fag og bransjer som gjør at det enkelte fag er omgitt av tilleggsreguleringer, enten disse er forankret i lov og forskrift eller er private initiativ fra bransjeaktører. Disse kan i noen tilfeller gi en sterkere beskyttelse enn mesterbrevloven gir. Tømrerfaget er et eksempel på fag som har en viss grad av fagbeskyttelse gjennom andre lover og forskrifter. Det relevante her er at slike lokale reguleringer er knyttet til mesterbrevet, fordi mesterbrevet i tømrerfaget gir adgang til å bli godkjent for såkalt ansvarsrett i to av tre tiltaksklasser fastsatt i byggesaksforskriften.

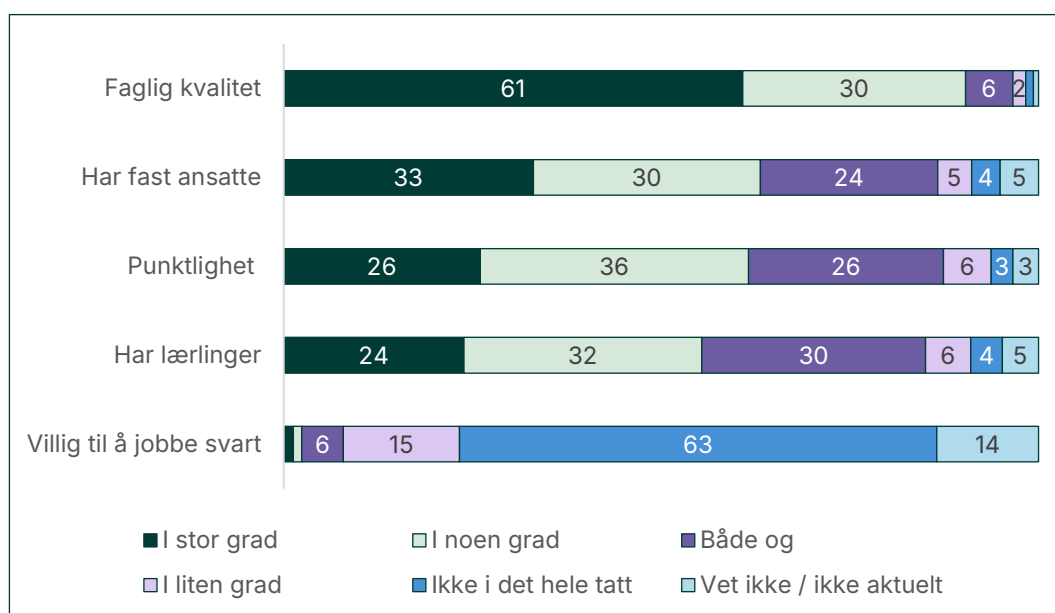
Byggesaksforskriften (SAK10) er et tillegg til plan- og bygningsloven. Her stilles ulike kompetansekrav til utførelse av byggearbeid, delt inn i såkalte tiltaksklasser og godkjenningssområder. Eksempler på godkjenningssområder som er relevante for en tømrer, er «tømrerarbeid og montering av trekonstruksjoner», «montering av glasskonstruksjoner og fasadekledning» eller «byggningsfysikk». Hvert godkjenningssområde sorterer under

ulike tiltaksklasser, som svarer til kompleksiteten og vanskelighetsgraden i arbeidet og hvilken risiko feil og mangler medfører for helse, miljø og sikkerhet. Er man godkjent for ansvarsrett, betyr det at man kan stå som ansvarlig søker overfor lokale byggemyndigheter for arbeid som faller inn under områdene og tiltaksklassene man er godkjent for. Innen aktuelle godkjenningssområder gir mesterbrevet tilgang til tiltaksklasse 1 (utførende) og som regel tiltaksklasse 2 (prosjekterende), men ikke tiltaksklasse 3 (kontrollerende). Tilgangen er ikke unik for mesterkvalifikasjonen, det samme gjelder andre utdanninger på likt nivå, slik som teknisk fagskole.

Koblingen til ansvarsrett gjør at mesterbrevet har en tilleggsfunksjon i tømmerfaget utover å gi et positivt signal til kundene om kompetanse og kvalitet. Fordi mesterbrevet også gir tilgang til å utføre spesifikke oppgaver, gir mesterbrevet en indirekte fagbeskyttelse ved å gi tilgang til lovbeskyttede oppgaver. Dette gjør nytteverdien av mesterbrevet i tømmerfaget, som i mange andre byggfag, mer konkret enn det mer og mindre håndfaste signalet om kvalitet som mestermerket og mestertittelen gir.

Samtidig viser resultatene fra både spørreundersøkelsen og de kvalitative intervjuene at byggmestere setter mesterbrevet som frivillig sertifisering svært høyt. Årsaken er nettopp at mestertittelen og mestermerket oppleves å ha stor verdi i markedet.

Figur 5.5 Svar på påstander om mesterbrevets signalverdi. Tømmerfaget. Prosent. N = 747.

I figur 5.5 ser vi at over 90 prosent av tømmermestere opplever at mesterbrevet i stor eller noen grad gir et signal til kunden om faglig kvalitet. Over 60 prosent opplever dette «i stor grad». Samtidig gir mesterbrevet signal om seriøsitet, både forstått som at mesterbrevet gir signal om at bedriften har lærlinger (over 50 prosent svarer «i stor grad» eller «i noen grad»), og at bedriften har fast ansatte og er punktlig, over 60 prosent mener mesterbrevet signaliserer dette i stor eller noen grad.

Figur 5.6 Svar på påstander om regulering av mesterbrevet. Andel som er helt eller nokså enige. Tømrerfaget. Prosent. N = 747.

Lovbeskyttelse av titler og oppgaver er varianter av det vi med en samlebetegnelse kaller fagbeskyttelse. En annen form for fagbeskyttelse som bransjene selv bestemmer, er hvem som kan bli medlem av bransjeorganisasjonene. I figur 5.6 viser vi oppslutning om ulike typer fagbeskyttelse blant tømrermestere. For å effektivisere og forenkle framstillingen viser vi andeler helt eller delvis enige. Vi ser at fagbeskyttelse generelt sett har enorm oppslutning blant ferske mestere. Nesten alle, 96 prosent, er enige i at det er viktig at mestertittelen er beskyttet i norsk lov. Dagens bot for misbruk av mestermerket (inntil kroner 15 000) betraktes i liten grad som høy nok. Bare 17 prosent er enige i den påstanden. Et stort flertall mener laugene og mesterorganisasjonene bør forbeholdes mestere. Det er litt overraskende, siden vedtaket om å åpne for at svenner også kan være medlem av Byggmesterforbundet, ble enstemmig vedtatt på landsmøte i 2022.

Til slutt ser vi av figuren at svært mange mestere mener det bør stilles strengere kompetansekrav for å etablere bedrift. 91 prosent er svært eller helt enige i at det bør være krav om minimum fag- eller svennebrev for å starte tømrerbedrift. Spørsmålet om krav til fagkompetanse har fått en mer framtrødende plass i diskusjonen om regulering i byggenæringen de siste ti årene, etter EUs utvidelse østover. Som vi skal se i neste underkapittel, er spørsmålet om kompetanse og kvalitet noe byggmesterne har arbeidet mye med de siste årene.

5.5 Kamp mot sosial dumping og arbeidslivskriminalitet

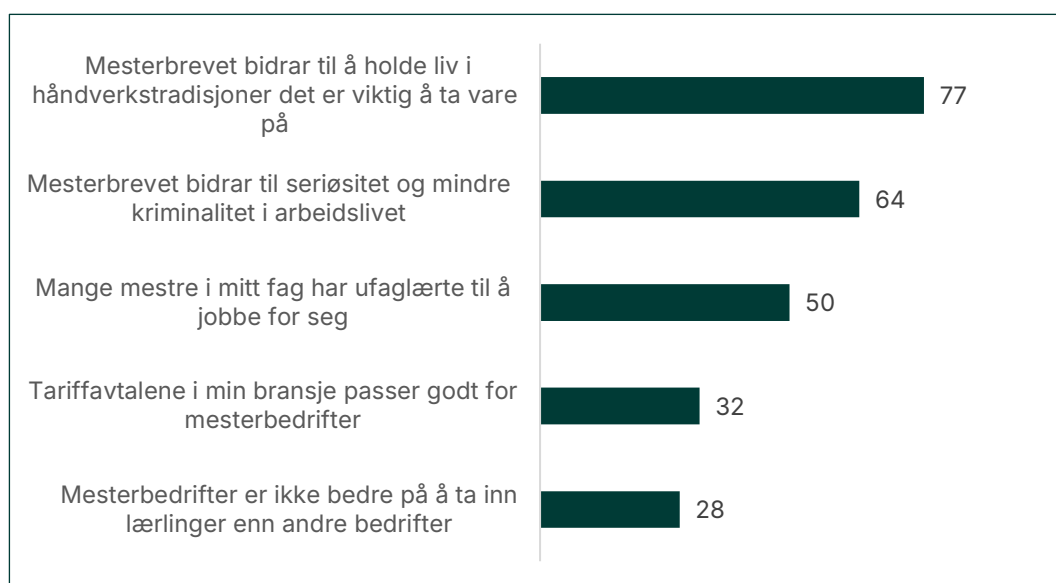
Før 2004 var konsekvensene av få kompetansekrav og lave terskler inn i bygghåndverksfagene og i byggenæringen lite problematisert i den offentlige debatten. Kulturen for at fagutdannet personell skal utføre byggfaglige oppgaver, har stått såpass sterkt at det er rimelig å tro at få formelle kompetansekrav ikke har vært et stort problem. Når EU utvidet mot Øst- og Sentral-Europa i 2004 og 2007–2008, ble sårbarheten i dette systemet tydelig for mange i byggenæringen. Tømrerfaget har vært blant fagene som har blitt mest påvirket, og i 2014 var over 40 prosent av alle tømrere i Oslo fra Øst- og Sentral-

Europa, mens andelen på landsbasis var omtrent en fjerdedel (Haakestad, 2021). Om lag halvparten av arbeidsinnvandrere som fikk jobb i byggenæringen, hadde ikke erfaring fra næringen i eget hjemland, og mange hadde dermed svært begrenset fagkunnskap (Eldring & Friberg, 2013). Innvandringen førte også til at færre ungdommer søkte seg til byggfagene på videregående skole (Rød & Schøne, 2016). I tillegg fikk næringen store utfordringer med sosial dumping og arbeidslivskriminalitet.

Endringene i strukturelle rammevilkår er bakteppet for at næringen på noen områder har blitt sterkere regulert de siste årene. Reguleringene har i stor grad kommet på bransjeorganisasjonenes og fagforeningenes initiativ. Byggmesterne har vært aktive i dette arbeidet. «Norges byggmesterforbund er bekymret for at den store arbeidsinnvandringen fra Øst-Europa kan skade rekruttering og kompetanseutvikling i byggenæringen», het det for eksempel i en pressemelding fra landsmøtet i mai 2005, ett år etter øst-utvidelsen (Sjøstrøm, 2019). Norges byggmesterforbund var også tidligst ute blant arbeidsgiverorganisasjonene i byggenæringen med å kreve allmenngjøring av tariffavtale, et virkemiddel som skal forhindre underbetaling og sosial dumping. I høringssvaret til regjeringens evaluering av allmenngjøringsforskriften uttrykker organisasjonen sammen med andre håndverksforbund at «Det er ingen grunn til å tro at mekanismer i markedet alene er tilstrekkelig til å motvirke lønnsdumping. [...] Faren for lønnsdumping knytter seg i hovedsak til import av tjenester enten i skikkelse av entrepriser eller gjennom innleie av arbeidskraft» (Norges byggmesterforbund et al., 2005, s. 2).

Vi så i figur 5.6 at svært mange tømrere opplever at mesterbedrifter signaliserer faglig kvalitet heller enn lav pris, og at det gir et signal om seriøsitet forstått som at slike bedrifter har fast ansatte og lærlinger, og ikke vil jobbe svart. Nærmere 80 prosent mener mesterbrevet i noen eller svært liten grad signaliserer at de er villige til å jobbe svart. Dette inntrykket blir bekreftet i figur 5.7. Vi ser at en stor majoritet av tømremestere mener at mesterbrevet bidrar til seriøsitet og mindre kriminalitet i arbeidslivet (64 prosent).

Figur 5.7 Andel enige i påstander om mesterbrevet. Prosent. N = 747.

Norges Byggmesterforbund og lokale forgreininger har også de siste årene vært svært engasjert i det som i bransjen omtales som «seriøsitetsarbeid». Som redegjort for i kapittel 2 kan markedet uten noen form for regulering av kompetanse bli fanget i nedadgående spiraler, der alle tjenestetilbydere eller produsenter får insentiv til å konkurrere på pris heller enn kvalitet. En slik destruktiv konkurransesituasjon kan oppstå som følge av mangel på mekanismer for siling av personer og bedrifter inn i markedet, slik at de som ikke har relevant kompetanse eller legitime hensikter, ikke blir luket ut. Eller det kan skyldes at informasjonen til kundene om hvem som tilbyr gode og seriøse tjenester, er mangelfull eller ikke-eksisterende. I et slikt marked vil kunden ikke ha andre orienteringspunkter enn pris når hun eller han skal velge tilbyder.

Byggmesternes arbeid med regulering av kompetanse har de senere årene særlig konsentrert seg om to forhold. Det ene er arbeid med nye kompetansekrav til bedrifter. Byggmesterforbundet har ønsket et sterkere vern av fagkompetansen og spilt det inn i ulike politiske prosesser på bransjenivå og på nasjonalt nivå. Et tidlig eksempel her er arbeid med rapporten *Enkelt å være seriøs* (BNL, 2014), som foreslo en ny sentral godkjenning for byggenæringen som blant annet innebar å opprette et seriøsitetsregister, der kunder både i proff- og privatmarkedet kunne finne bedrifter med fagkompetanse og lærlinger, og som også oppfylte andre seriøsitetskrav knyttet til skatt og regnskap. Senere har Byggmesterforbundet vært delaktige i prosesser både nasjonalt og på bransjenivå knyttet til kvalifikasjoner hos ansvarlige foretak. Disse prosessene har i liten grad ført til reelle politiske endringer (Haakestad, 2024). Det andre området byggmesternes har engasjert seg mye i, er arbeidet med såkalte seriøsitetsmodeller lokalt i kommuner, og etter hvert også nasjonalt, i arbeidet med en norgesmodell. Kjernen i modellene er at det offentlige i sine anbudprosesser stiller krav om at bedrifter har en viss andel lærlinger (lærlingeklausuler) og en viss andel fagarbeidere. Den første modellen, Skienmodellen, ble lansert i 2014 etter initiativ fra lokale byggmestere i Skien. Liknende modeller har blitt innført i en majoritet av landets kommuner, hvorav oslomodellen også er et kjent eksempel.

Det kommer fram av disse eksemplene at byggmesternes organisasjoner jobber aktivt for å bedre rammevilkårene for håndverksbedrifter. Bransjeorganisasjonenes ulike funksjoner overfor medlemmene er tema for neste underkapittel.

5.6 Byggmesternes bransjeorganisasjoner: mellom arbeidsgiverforening, profesjonsforbund og kulturbærere

Tømrerfaget er et fag med relativt sterke organisasjoner og en tradisjonsrik organisasjonskultur. Byggmesterforbundet sentralt oppgir at de i dag organiserer om lag en fjerdedel av alle byggmestere i Norge. Organisasjonen er bare åpen for AS-er, som betyr at selskapsformen enkeltpersonforetak ikke har adgang etter vedtektene. Begrunnelsen for denne avgrensningen er at et AS er underlagt strengere regler for regnskap enn hva et enkeltpersonforetak er. Avgrensningen er dermed et uttrykk for at man ønsker seriøse bedrifter som ikke agerer som såkalt falske selvstendige, også kalt kontraktører. Selvstendig næringsdrivende kan imidlertid også være AS, og i dag utgjør disse kun 20 av i alt 800 medlemsbedrifter. Selv om det fremdeles finnes filialer med sterkt lokalt særpreg i tømrerfaget, er alle lokalforeninger bundet av dette regelverket.

Tradisjonelt var byggmesterne organisert i lokale laug, som agerte som en blanding av karteller, utdanningsinstitusjoner og kulturbærende foreninger. Disse ulike funksjonene finnes fremdeles, men med ulik vekt. Unntaket er kartellvirksomheten, altså prissamarbeidet, som ikke er lov. Ifølge en våre informanter i Bergen jobber Byggmesterforbundet lokalt i stedet for å bygge en organisasjonskultur for ryddig og seriøs konkurranse, blant annet med det siktemål å unngå såkalt rapping (poaching):

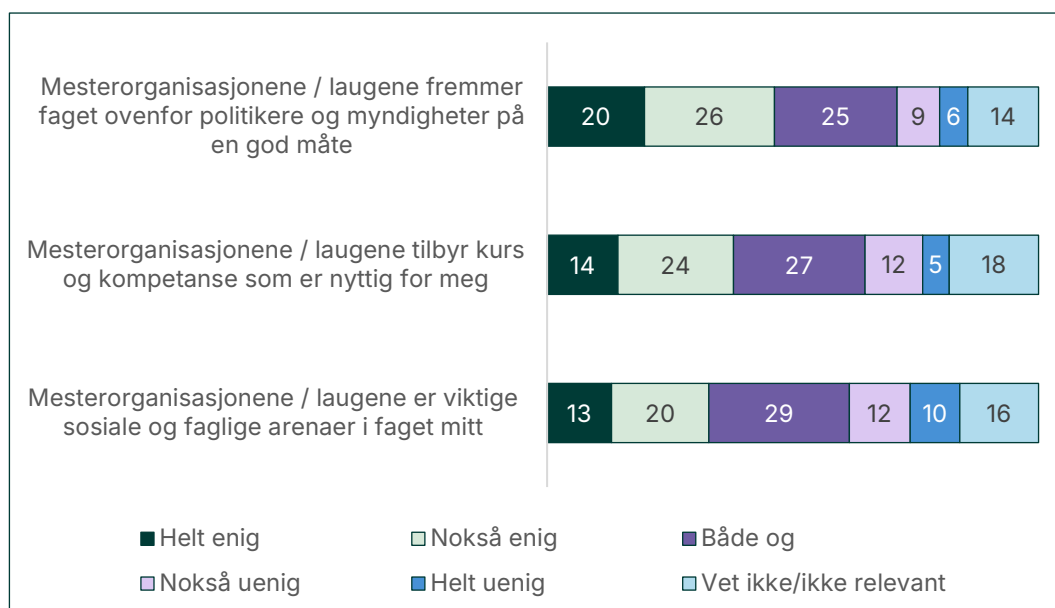
Jeg lærte av min forgjenger her at vi skal bygge organisasjonene så medlemmene er «konkurrenter på dagtid og kollegaer på kveldstid». Det er ikke lov med samarbeid om anbud og priser. Vi snakker aldri om det på medlemsmøter. Men når folk kjenner hverandre, så opptrer folk ordentlig. Stjeler ikke folk fra hverandre, og opptrer ryddig og skikkelig.

I de kvalitative intervjuene kommer det videre fram at det er en viss diskusjon internt i Byggmesterforbundet om hvordan forbundets ulike funksjoner skal vektes mot hverandre. På den ene siden drives Byggmesterforbundet sentralt som en alminnelig, moderne arbeidsgiverforening, som bistår bedrifter juridisk når det gjelder byggeregler og arbeidsgiver spørsmål. På den andre siden har byggmesterforbundet preg av å være et profesjonsforbund for håndverkere, der enkeltpersoner med mesterbrev er medlem. I en klassisk arbeidsgiverforening er medlemskapet ikke personlig, men knyttet til bedrift.

I vår spørreundersøkelse til ferske byggmestere oppgir 35 prosent å være medlem av en bransjeforening eller et laug, 60 prosent oppgir å ikke være medlem, mens de resterende 5 prosentene ikke vet om de er medlem eller ikke. I figur 5.8 ser vi respondentenes synspunkter på betydningen av byggmesternes bransjeorganisasjoner. Fordi spørsmålet er stilt alle faggrupper, er ikke spørsmålet spesifisert til Byggmesterforbundet, men respondentene er bedt om å svare på vegne av eget fag. Framstillingen er ikke selektert på medlemskap, slik at synspunktene representerer alle tømrmestere uavhengig av om de er medlem eller ikke.

Vi ser at flest er enige i påstanden om at bransjeorganisasjonene fremmer faget overfor politikere og myndigheter på en god måte. 46 prosent er helt eller nokså enige i det. 38 prosent er enige i at organisasjonene tilbyr nyttige kurs og nyttig kompetanse. En tredjedel er enige i at organisasjonene representerer en viktig sosial og faglig arena i faget.

Figur 5.8 Holdning til påstander om mesterorganisasjonene. Prosent. N = 747.

Bransjeorganisasjoner har altså både trekk av å være et økonomisk og politisk interessefelleskap og faglige og sosiale møteplasser. En representant fra byggmesterne i Bergen forteller eksempelvis om en rekke sosiale sammenkomster i regionen, som julebord på Ulriken og seminar på Voss der flere hundre byggmestere samles til «faglig seminar og smalahove». Han sammenlikner byggmesterkontoret med et «sosialkontor for byggmesterne». Her siktes det til at lauset følger opp medlemmer ved sykdom, men også at de markerer store dager og runde år og «lager et fellesskap medlemmene føler seg vel i og velkommen i».

Som nevnt innledningsvis har Byggmesterforbundet nylig gått ut av NHO Byggenæringen og etablert en egen arbeidsgiverorganisasjon i Bygghåndverk Norge sammen med malermesterne. Bakgrunnen for splittelsen er sammensatt. Forfatter av Byggmesterforbundets historie Ove Sjøstrøm (2019) understreker at det alltid har vært sterke spenninger mellom håndverkssektoren og entreprenører og boligbyggere. Samtidig er det ikke tvil om at de politiske prosessene omtalt i forrige delkapittel har vært avgjørende. Byggmesterne opplevde ifølge intervjuene vi har gjort, å få lite gjennomslag for sine syn internt i NHO, og konflikter rundt kompetansereguleringer og entreprenørens krav om å begrense adgangen til innleie til bedrifter som har tariffavtale, var blant årsakene til utmeldingen (Haakestad, 2024). Utmeldingen kan også forstås på bakgrunn av at små håndverksbedrifter er noe utypiske som arbeidsgivere og på flere måter står i en mellomposisjon mellom arbeid og kapital. Ifølge Byggmesterforbundet har utmeldingen ført til en liten avskalling av medlemmer, der særlig bedrifter i Trøndelag har valgt å bli i NHO.

I denne prosessen har Byggmesterforbundet valgt å åpne for medlemskap også for bedrifter som drives av svenner, hvis disse er godkjent som opplæringsbedrift. Representanter for forbundet sentralt og i Bergen begrunner åpningen for svenner både med faglige argumenter for at svenner kan være like gode håndverkere som mestere, og med mer strategiske avveininger knyttet til alliansedannelse og organisatorisk tyngde.

Dette er jo vårt grunnlag, mesterbrevet. Men når jeg endte med å stemme for å åpne for svennene, var det fordi det er mange gode håndverkere uten mesterbrev. Mesterbrevet er et byfenomen. Ute på bygdene er det mange håndverksbedrifter, men de har ikke utdanning og ingen CV å vise til alltid, men de restaurerer naust og stabbur og er utmerkede håndverkere. Mange bedrifter med 100 millioner i omsetning i året drives av svenner.

Dette ble særlig viktig fordi vi gikk ut av NHO. Så i den skilsmisseprosessen, så er det som i livet ellers at da gjelder det å skaffe en ny familie. Vi tenker at vi bør øke vårt volum. Og flere andre av våre samarbeidspartnere, som blikkenslagerne, er åpne for svenner. Men for å bli medlem må du være opplæringsbedrift. Du må ha svennebrev og ha jobbet med faget i minimum 2 år.

Et neste spørsmål som er diskutert internt i Byggmesterforbundet, er verdien av de gamle laugsritualene og symbolene. Representanten fra Byggmesterforbundet sentralt sier i intervjuet delvis på spøk og delvis på alvor at en moderne næringsforening som Byggmesterforbundet må «slutte å gå i svarte kapper og drikke blod». Her henvises det ikke til et konkret eller faktisk ritual. Uttalelsen er ment som en spissformulert harselas med de gamle laugsritualene. I Bergen har man valgt å beholde noen av de gamle tradisjonene. Når svennebrev deles ut i Håkonshallen, går eksempelvis «oldgesellen» først i prosesjon, før han deler ut svennebrevene. Disse får han av «skutelsvennen», som har svennebrevene i den gamle laugskisten, kalt «laden». Dette er med andre ord en høytidelig seremoni, og en av de vi intervjuet fra Bergen, forteller om tilbakemeldinger fra foreldre om at seremonien gjorde dagen til en av de viktigste og fineste i deres liv. Byggmesterforbundet i Bergen går også hvert år i flaggtoget på 17. mai, der alle de gamle symbolene som laugskjedet og laden er med. Begrunnelsen for å opprettholde disse ritualene er slik vi forstår det på våre informanter, å ivareta en kultur som har egenverdi i kraft av å være koblet til faglig stolthet og tradisjon. Byggmesterne i Bergen har også ønsket å utvide laugsritualene, for eksempel ved å arrangere et høytidelig mestergilde etter mal fra svennegildet, ved utdeling av mesterbrev. Det har enn så lenge ikke latt seg realisere. Det er imidlertid viktig å understreke at tradisjon har vært kombinert med fornying og modernisering, også i Byggmesterforbundet i Bergen. Lederen av det lokale Byggmesterforbundet heter eksempelvis ikke lenger «oldermann», men «leder» (Sjøstrøm, 2017).

5.7 Avslutning

I dette kapittelet har vi sett nærmere på det største av de norske mesterfagene, tømrerfaget. Vi skal avslutningsvis reflektere over tømrerfaget i lys av de fire perspektivene på mesteren presentert i kapittel 2: mesteren som særlig kyndig håndverker, mesteren som monopolist, mesteren mellom arbeid og kapital og mesteren som produsent av nye fagarbeidere via lærlingordningen.

Tømrermesteren står i et spenningsforhold mellom moderne montasje og tradisjonelt håndverk. En tømrer- eller byggmester arbeider med hele oppgaveporteføljen til en tømrer og driver som regel en håndverksbedrift med få ansatte og en lærling. Slik sett er tømrermesteren et klassisk eksempel på en kyndig håndverker, i moderne drakt. Tømrere setter også den håndverksfaglige siden ved mesterbrevet høyt, selv om sentrale representanter mener den faglige komponenten i mesterutdanningen er for liten i forhold til den merkantile. Byggmesternes organisasjoner fyller mange funksjoner for tømrere. Én funksjon er å være faglige arenaer som bidrar til faglig samhold, identitet og tilhørighet. Disse funksjonene kommer blant annet til uttrykk gjennom ritualer som svennegildet i Håkonshallen i Bergen er et eksempel på. Slike folkloristiske ritualer har rot i laugstradisjonen og er noe kontroversielle internt i Byggmesterforbundet. Samtidig er vårt inntrykk at de bidrar til stas, tradisjonsbevissthet og fagstolthet.

Mesteren som «monopolist» er en skarp formulering av et perspektiv som primært forstår mestertittelen som et uttrykk for forsøk på monopoletablering. Vi har tidligere i rapporten sett at det norske mesterbrevet ikke leder til noe reelt monopol i arbeidsmarkedet, fordi det ikke gir eksklusiv tilgang til verken oppgaver eller bedriftsetablering. Koblingen til ansvarsrett gjør likevel at mesterbrevet gir indirekte fagbeskyttelse for tømrerfaget, fordi det sikrer tilgang til lovbeskyttede oppgaver. Dette gjør nytteverdien av mesterbrevet i tømrerfaget, som i mange andre byggfag, mer håndfast enn det mer diffuse signalet om kvalitet som mestermerket og mestertittelen gir. Samtidig viser resultatene fra både spørreundersøkelsen og de kvalitative intervjuene at byggmestere setter mesterbrevet som frivillig sertifisering og kvalitetsstempel svært høyt. Fordi byggenæringen har store utfordringer med arbeidslivskriminalitet, kan det være gode grunner til å heve eller beholde tersklene inn i byggfagene og bedriftsmarkedet, fordi det kan bidra til å luke ut aktører uten relevant kompetanse eller legitime hensikter. Vi har i kapittelet sett at Byggmesterforbundet sentralt og lokalt har arbeidet mye med spørsmål om kompetanseregulering de senere årene.

De fleste byggmestere jobber i eller driver små håndverksbedrifter der alle ansatte jobber med tømrerfaget, selv om en stor minoritet også har andre håndverksfag representert i staben. Preget av enfaglighet er likevel tydelig til stede hos norske byggmesterbedrifter i dag. Det gjør at byggmesteren er relatert til sine ansatte både som arbeidsgiver og som fagperson og kollega. Mellomposisjonen til tømrerne i forholdet mellom arbeidsgiver og arbeidstaker er derfor et sentralt trekk ved den typiske byggmesteren. At Byggmesterforbundet nylig har åpnet for at svenner kan bli medlem, og har trått ut av NHO, styrker dette inntrykket.

Det siste perspektivet på mesterbrevet handler om mesterens rolle som produsent av nye fagarbeidere, for derigjennom å forsyne arbeids- og næringsliv med kompetent og produktiv arbeidskraft. Vi har sett at de fleste byggmestere jobber i lærlingebedrifter, og at drift av opplæringskontor er en svært viktig del av Byggmesterforbundets virksomhet. Fordi byggmestere jobber med hele tømrerfaget, er slike bedrifter også en god arena for å lære faget. Vi mener derfor det er grunn til å konkludere med at kompetanseutvikling gjennom produksjon av nye fagarbeidere er en svært viktig funksjon og virkning av mesterbrevet i tømrerfaget i dagens byggenæring.

6 Frisør – kjeder og nye utdanningsløp

Mesterbrevet har spilt en viktig rolle for frisører tidligere, men det har blitt mindre vanlig å ta mesterbrev de siste tiårene (Folkenborg & Jordfald, 2003; Jordfald, 2013). I dette kapitlet ser vi nærmere hvordan mesterbrevets rolle har endret seg, og hvordan ulike aktører vurderer verdien av mesterbrevet for å gi en forståelse av hvorfor mesterbrevet har blitt mindre relevant for frisører, selv om det fortsatt gir viktig kompetanse og yrkesstolthet.

6.1 Frisørfaget – historie og kontekst

Frisørfaget har en lang historie som håndverksfag, men er også avhengig av «faglig oppdatering og fornyelse» (Høst et al., 2015, s. 71). Det er mulig å jobbe som selv lært frisør ettersom denne yrkestittelen ikke er beskyttet, men det er likevel vanlig å ta frisørutdanning. Det har vært, og er fortsatt, mange som tar videregående opplæring og deretter læretid som leder til svennebrev (Folkenborg & Jordfald, 2003). I årene etter Reform 94 har i tillegg det private utdanningstilbudet vokst, noe som har gjort det mindre vanlig å følge offentlig utdanning og bli frisør (Folkenborg & Jordfald, 2003). Flere av de private utdanningene tilbyr en modell som består av et halvårs kurs med påfølgende 3,5 års læretid i bedrift (Jordfald, 2013), noe Høst et al. (2015) påpeker likner en mer tradisjonell organisering av håndverksfagene. Samtidig har andelen frisørkjeder vært i vekst, og ettersom frisørsalonger i kjeder i mindre grad drives av salongiere, har mesterbrevet blitt mindre viktig for driften av salonger (Jordfald, 2013). Disse endringene, samt regulering og lovverk, har vært viktige faktorer for mesterrollen i frisørfaget.

Det har vært noen særlig viktige historiske vendepunkter for frisørfaget. I 1897 søkte «Kristiania-foreningen» om at frisørfaget skulle dekkes av håndverksloven, men dette ble avslått (Garder, 2007). Dette ble anket, og i en høyesterettsdom fra 1897 ble det argumentert for at frisørvirksomhet ikke ansees som håndverk ettersom det ikke krevde ferdigheter som gjorde det nødvendig med læretid. Dette synliggjorde behovet for et nasjonalt forbund som kunne jobbe for å fremme frisørenes interesser. I 1907 ble Norges Frisørmesterforbund opprettet. Svenneprøven ble vedtatt i 1910, og i 1914 ble frisørfaget underlagt håndverksloven ettersom svennebrevet krevde opplæring og læretid. Det var et vendepunkt for frisører da faget ble inkludert i håndverksloven, ettersom dette påvirket fagets status og yrkesutøvelse. Håndverksloven stilte krav om at man måtte være kvalifisert for å etablere bedrift/salong, og bidro til å profesjonalisere frisøryrket og gjorde det attraktivt å bli mester ettersom det ga beskyttelse av frisørfaget og dermed også økt status.

Da håndverksloven ble erstattet av mesterbrevloven i 1987, hadde dette en rekke konsekvenser for frisørfaget. Under håndverksloven kunne man bli mester gjennom realkompetanse (Folkenborg & Jordfald, 2003), men loven stilte også krav om svennebrev for å drive bedrift innenfor mange arbeidsfelt. Mesterbrevloven beskytter derimot tittelen, men ikke utførelsen av yrket eller bestemte oppgaver i yrket i motsetning til hva håndverksloven gjorde. For frisørfaget betyr det derfor en svekkelse at håndverkslovens krav om fag- eller svennebrev for å starte bedrift blir erstattet av en beskyttet tittel uten

at yrkesutøvelsen er beskyttet, og med mesterbrevloven er det altså ikke krav om formalkompetanse i form av mester- eller svennebrev for å starte egen salong (Folkenborg & Jordfald, 2003). Det at det ikke finnes noen krav om mesterbrev for å etablere frisørbedrift, betyr at mesterbrevet ikke har noen formell rolle, men heller at utdanningen gir relevant kompetanse som øker frisørers kapasitet til å drive frisørsalonger. Fraværet av formelle krav for å drive salong har svekket verdien av mesterbrevet ettersom frisørbransjen har gått fra å være drevet av individuelle frisørmestere til å bli mer organisert som kjeder, hvor denne type kompetanse ikke er verdsatt eller belønnes i særlig grad.

Siden 1980-tallet har det vært en nedgang i antallet frisører som har tatt mesterbrev. Dette ble tydelig tidlig på 2000-tallet ettersom landsforeningens posisjon ble svekket på grunn av synkende medlemstall (Garder, 2007). Bransjestrukturen var i endring, noe som medførte endringer i rekrutteringsgrunnlaget for forbundet. Det var en langvarig diskusjon om forbundet skulle åpnes for medlemmer uten svennebrev, og noen år senere frafalt kravet om svennebrev hos salongiere for medlemskap og bedriftsmedlemskap (Garder, 2007).

Frisørforbundets tilnærming har endret seg for å sikre seg en medlemsbase, og medlemmer med mesterbrev har gradvis gått nedover i løpet av årene. I Fafos frisørundersøkelser kommer det fram at den kvinnelige andelen av medlemmene med mesterbrev i forbundet i 2003 var redusert med 10 prosentpoeng i forhold til undersøkelsen som ble gjennomført i 1993 (Folkenborg & Jordfald, 2003). Andelen menn med mesterbrev var den samme i 1993 og i 2003, og det pekes på ulike mulige forklaringer på nedgangen i andel kvinner med mesterbrev: Undervisningstilbudet kan være vanskelig å kombinere med det å være salonginnehaver, og utdanningen kan muligens ha blitt mindre relevant for daglig drift. Det kommer også fram fra rapporten at det var flere med mesterbrev som var medlemmer i forbundet, men at det var en større andel menn, og at de hadde høy gjennomsnittsalder (Folkenborg & Jordfald, 2003).

I Fafo-undersøkelsen fra 2013 var trenden ytterligere forsterket. I løpet av 10 år fra 2003 hadde andelen medlemmer med mesterbrev gått videre ned: «I 1993 lå mesterbrevandelen blant medlemmene rett under 60 prosent, i 2003 var andelen nede i 50 prosent, mens den i 2013 er falt ned til 30 prosent» (Jordfald, 2013, s. 18). Kjønnsforskjellene vedvarte også, og det var 44 prosent av de mannlige medlemmene som hadde mesterbrev, og 28 prosent av kvinnene i 2013. Nedgangen i andel frisører med mesterbrev kan forstås i sammenheng med endringer i bransjen hvor det har vært et skifte fra frittstående aktører til ansettelse i store kjeder. I rapporten ble det også poengtert at andelen med mesterbrev ble kraftig redusert, og at mesterbrevordningen så ut til å ha en utrygg posisjon i faget, og det var forventet at mesterbrevandelen ville bli videre redusert hvis det ikke ble en betydelig økning blant svennene som tok mesterbrev (Jordfald, 2013).

Samtidig som at mesterbrevets rolle har blitt redusert, har svennebrevets rolle blitt stadig viktigere ettersom det er stor etterspørsel etter frisører i dagens arbeidsmarked. Tidligere startet ofte frisører egen salong eller ble medeiere, mens det nå er vanlig med større frisørsalonger med flere ansatte (Høst et al., 2015). I en slik sammenheng spiller mesterbrevordningen mindre rolle ettersom denne kvalifikasjonen ikke anses som

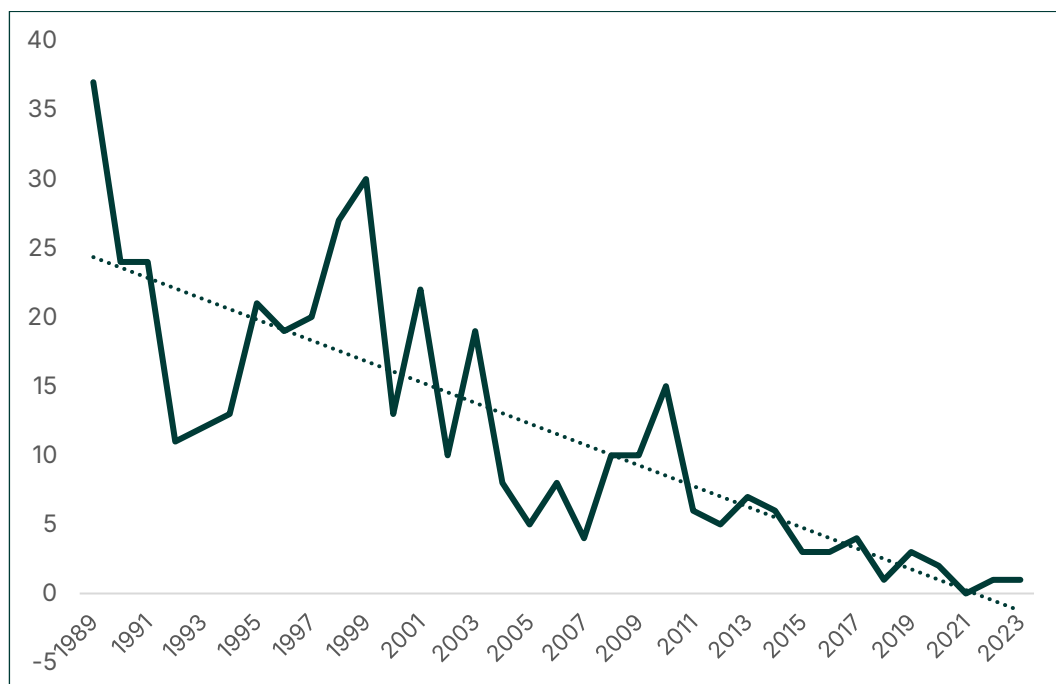
nødvendig for frisører flest (Folkenborg & Jordfald, 2003). Som Høst et al. (2015, s. 8) påpeker, er det svennebrevet som gjelder i frisørbransjen, men at «det offentlige utdanningsprogrammets forankring i faget og bransjen desimeres år for år, mens de private skolene overtar i samme tempo. Halvparten av lærlingene rekrutteres nå som voksne, mange fra private skoler». Samtidig har både Horneland (2014) og Sjaatil (2013) vært kritiske til 2 + 2-modellen ettersom den har gitt mer teoretisk og mindre praktisk og sosial kompetanse. De private skolene har ofte kortere teoretisk innføring og lengre praksis i bedrift. Samtidig har det blitt mer konkurranse om frisører med svennebrev, og derfor er lærlingordningen viktig (Høst et al., 2015), og Jordfald (2013, s. 88) refererer til utdannede svenner som «krumtappene i produksjonssystemet i salongene». Mesterbrevet har derimot blitt beskrevet som en mindre viktig kvalifikasjon i frisørfaget (Jordfald, 2013).

6.2 Endringer i frisørfaget over tid

Det er per januar 2024 totalt 2564 frisørmestere i mesterregisteret. Av disse er hele 2292 passivstilt, mens bare 272 er aktive mestere i frisørfaget. Dette utgjør litt over 10 prosent av alle i registeret. De siste årene har det vært kun et fåtall enkeltindivider i året som har tatt mesterbrev i frisørfaget (se figur 6.3).

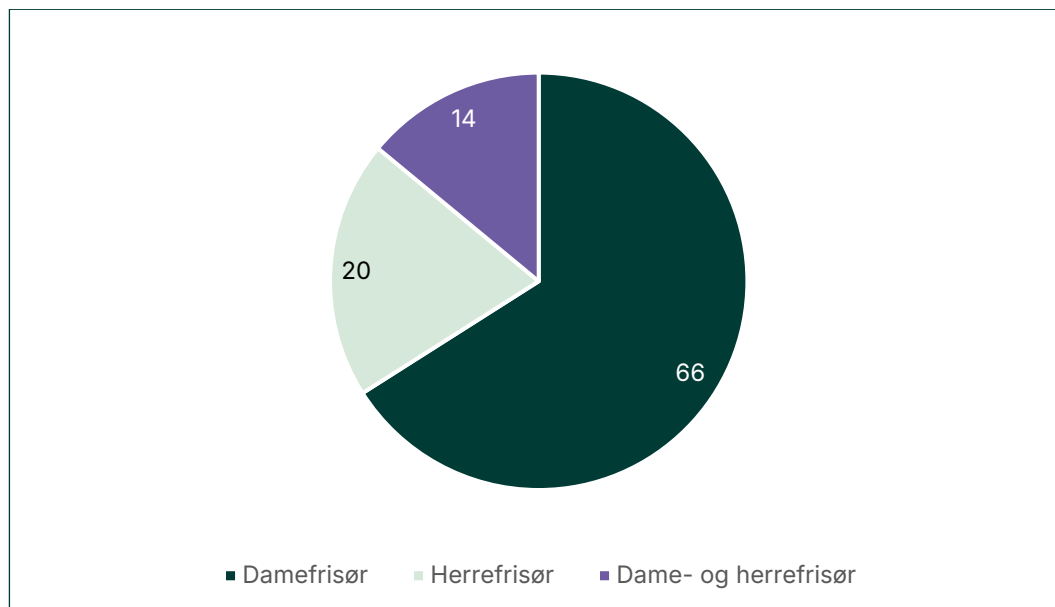
De fleste av de 2564 frisørmesterne i mesterregisteret ble overført fra ordningen som eksisterte før dagens lov om mesterbrev ble etablert i 1987. Til sammen fikk 1803 tildelt mesterbrevet før fristen for overføring for gammel ordning gikk ut 15. januar 1988, mens 322 ble tildelt mesterbrev i 1988 etter denne fristen. Det er langt flere enn påfølgende år, som vi ser av figur 6.3. Det er uklart hvorvidt det høye antallet mesterbrev etter frist for overføring i 1988 skyldes at fristen ble praktisert med et visst skjønn, og dermed ikke var absolutt, eller hvorvidt det reflekterer reelt tilsig av nye mestere.

Figur 6.1 Antall nye mestere i frisørfag per år. 1989–2023.

Utviklingen av antallet nye mesterbrev årlig vises i figur 6.1. Det har vært en nedadgående trend siden årtusenskiftet. Data fra Mesterbrevregisteret viser at det gjennomsnittlig tar 10–12 år fra man tar fagbrev, til man tar mesterbrev i frisørfaget. Mange av mesterne har derfor trolig lang praksis når de tar mesterutdanningen (selv om vi ikke vet sikkert hva de har gjort mellom oppnådd fagbrev og mesterbrev).

Figur 6.2 Underkategorier av aktive frisørmestere. Prosent. Kilde: Mesterregisteret.

Det store flertallet av aktive frisørmestere (66 prosent) har mesterbrev i damefrisørfaget. 20 prosent er herrefrisører, mens 14 prosent er frisører uten spesialisering mot dame eller herre.

Av alle aktive frisørmestere er 84 prosent kvinner og 16 prosent menn. Blant de passive mesterne er en høyere andel kvinner (94 prosent).

6.3 Mesterbrevets rolle i frisørfaget

For å forstå motivasjonen for å ta mesterbrevet blant frisører ser vi nå nærmere på hvordan to frisører og en leder for Norske frisør- og velværebedrifter vurderer mesterbrevet.

Mesterbrevets nytteverdi i frisørfaget

Mesterbrevet gir en viss symbolsk verdi som kan øke kundetilfanget og salongenes status, også for frisører. Begge frisørene vi intervjuet, har mestermerket på inngangsdøra og mesterdiplomene hengende på veggen slik at de er synlige for kundene, og noen av kundene spør om hva det betyr. Julie nevnte at det står på Facebook-siden til salongen hennes at det er en mesterbedrift, og hun brukte mestertittelen for å framheve sitt yrke og sin faglige kompetanse. Hun sa også at hun var stolt av salongen sin, og at det er viktig for henne at kundene har inntrykk av at salongen hennes drives profesjonelt. Sara viste til det samme: «Jeg er veldig stolt over å være mester og har veldig yrkesstolthet som person.» I tillegg ga Sara uttrykk for at mesterbrevet hadde vært en medvirkende faktor for at hun hadde fått ulike verv. Ettersom frisørtittelen ikke er beskyttet og kan brukes av alle, var mestertittelen attraktiv for dem ettersom den er beskyttet og viste til deres profesjonalitet.

Begge frisørene vi intervjuet, framhevet at mesterutdanningen var nyttig ettersom den ga dem viktig kunnskap som hjalp dem med å drive frisørsalonger. En av informantene, Sara, nevnte at hun hadde merket at hun manglet kompetanse på jobb som daglig leder, og at det hun lærte, var relevant for den daglige driften. Også Julie nevnte viktigheten av det man lærer i mesterbrevet ettersom det er mange som driver enkeltmannsforetak, og «mange som går på en smell» fordi de ikke klarer å håndtere driften og økonomien på en god måte. Hun hadde lært mye i mesterutdanningen om det økonomiske og hadde fått bedre forståelse av tall og av markedsføring. Hun poengterte også at mange unge kvinner blir satt i lederstillinger i bransjen og må lære på egen hånd, som hun selv hadde opplevd, og at dette kunne være utfordrende med kun svennebrev. Det faglige innholdet ble altså vurdert til å være nyttig ettersom de anså det som nødvendig å tillegne seg administrativ kompetanse for å drive frisørsalonger.

Selv om mesterutdanningen bidrar med viktig kunnskap som er til nytte for den daglige driften av frisørsalonger, er ikke mesterbrev et vanlig utdanningsløp blant frisører. De siste årene har det kun vært noen få frisører i året som har tatt mesterutdanning. En leder fra bransjeorganisasjonen sa: «Det triste faktum er at nesten ingen tar mesterbrev lenger.» Ingen av de to frisørene kjente frisører med mesterbrev som var i arbeid. Julie pekte på at hun kjente veldig mange frisører, og at ingen av dem hadde mesterbrev. Ifølge Sara, som var i ferd med å ta en bachelorgrad i yrkesfaglærer, var det ingen av de 15 frisørene i klassen hennes som hadde mesterbrev. Etter at kravet om å være mester for å starte frisørsalong ble fjernet i forbindelse med innføringen av mesterbrevloven i 1987, har det blitt langt mindre attraktivt å bli mester.

Manglende overførbarhet

Denne tvetydigheten av verdien av mesterbrevet kan forstås i lys av organiseringen av arbeidsmarkedet for frisører. Det er en stadig større andel kjedefrisører (Jordfald, 2013), hvor frisører er ansatte framfor bedriftsledere. Sara nevnte at det knives om gode frisører ettersom det er mangel på frisører, men at mesterbrevet ikke er en faktor som spiller inn når frisører blir rekruttert. Svennebrev verdsettes høyt ettersom dette kvalifiserer dem som frisører, i motsetning til den mer administrativt orienterte mesterutdanningen som ikke nødvendigvis er relevant for å jobbe som ansatt i en større bedrift.

En annen viktig utvikling er at mesterutdanningen inngår i et stadig mer sammensatt utdanningslandskap. Det finnes høyere yrkesfaglige utdanningsprogram (fagskoler) som tilbyr korte frisørfokuserte utdanninger innenfor markedsføring, ledelse, økonomi, kjemi, konflikthåndtering og andre fag som gir fagskolepoeng. Utdanning ved høgskoler eller ved BI ansees også som mer verdifull av informantene enn mesterutdanning ettersom de gir formelle kvalifikasjoner med større overføringsverdi. Ulike videreutdanningstilbud på ledelse og økonomi framstår som konkurrenter for mesterbrevet, og noen av disse utdanningene beskrives av frisørene vi intervjuet, også som mer fleksible enn mesterutdanningen ettersom de kan tas på nett og i mindre grad følger et fast undervisningsløp.

For frisørene var altså mesterbrevet nyttig på grunn av den administrative kompetansen det ga, men samtidig var utdanningens manglende formalisering en utfordring for deres videre karrierer. Julie sa at hun hadde tenkt mye på at det burde være flere fordeler med mesterbrevet, og hun skulle ønske at det ga studiepoeng. Hun skulle begynne å

studere til bachelorgrad i yrkesfaglærer for frisører, og det ville være nyttig om det var studiepoeng fra mesterutdanningen som telte med i denne graden. Hun forklarte at det burde være muligheter for å gjøre andre ting med mesterbrevet hvis man ikke kan jobbe som frisør lenger, noe hun mente at det ikke er under dagens ordning: «Mange frisører begynner med noe helt annet. Nå sitter jeg med fagbrev og mesterbrev, men som ikke kan brukes til noe annet. Det er jo en høyere utdanning, så jeg vet ikke hvorfor.» Sara var av samme oppfatning og mente at man får lite uttelling av mesterbrevet i studiesammenheng, og at det er viktig å gi studiepoeng til mesterbrevet for å synliggjøre at utdanningen er seriøs. Hun sammenliknet opplevelsen av andres reaksjoner på at hun tok mesterbrev med responsen på at hun var i gang med å studere til en bachelorgrad: «Det er en helt annen kraft når jeg går på OsloMet enn når jeg tok mesterbrev.» For både Sara og Julie er en bachelorgrad langt mer gjenkjennelig og har en mer tydelig verdi i dagens arbeidsmarked.

Mangelen på studiepoeng for mesterutdanningen og den noe lave overføringsverdien av mesterbrevet gjorde det vanskelig å se verdien for et lengre yrkesløp. Julie poengterte at mange frisører skifter yrke, og Sara nevnte at helsemessige utfordringer gjorde det vanskelig å stå i yrket over lang tid, og at mesterkompetansen mister verdi hvis man bytter yrke. En konsekvens av mangelen på videreføringen av kompetansen til andre arbeidsfelt var at mange av deres frisørkolleger heller ville bygge på svennebrevet ved å ta fag på BI eller fagskoler som de også kan bruke til andre yrker. Julie sa også at hvis hun ikke allerede hadde mesterbrev og skulle velge nå, så ville hun heller tatt utdanning i frisørfag ved Fagskolen i Viken.

Kombinasjonen av nåtidens arbeidsmarked for frisører og et bredere utvalg av videreutdanninger som er mer tilpasset voksnes behov enn mesterbrevet, ser ut til å bidra til dets avtakende relevans for frisørfaget. Mesterutdanningen framstår som en blindvei i et arbeidsmarked hvor videreutdanning er stadig mer nødvendig, og hvor mange frisører skifter yrke etter forholdsvis få år i bransjen (Høst et al., 2015). I slike tilfeller har mesterbrevet lite overføringsverdi, ettersom det ikke gir studie- eller fagskolepoeng og heller ikke gir formell kompetanse som kan anvendes i andre yrker.

Status i frisørfaget

En av grunnene til at mesterbrevet i frisørfaget mangler status, er at mange ikke vet hva det er. Lederen fra bransjeorganisasjonen mente at unge ikke bryr seg om mesterbrev ettersom de ikke har kjennskap til det. Frisørene påpekte også at det er manglende kunnskap om mesterbrevet. Julie nevnte at hun er med i en Facebook-gruppe for frisører, og der hadde det kommet fram at mange ikke ser noen nytte i mesterbrevet. Hun mente dette kom av at folk ikke vet helt hva det vil si å ha mesterbrevet. Både Julie og Sara syntes at mesterbrevet var nyttig i deres arbeid, og mente at mesterbrevet bør framsnakkes slik at fordelene med å ta det kommer tydeligere fram.

Synliggjøringen av mesterbrevet burde også gjøres på en «yngre» måte enn det som gjøres nå, for å nå ut til yngre grupper. Lederen fra bransjeorganisasjonen var også av den mening at mesterbrevet brukes som bevis på kvalitet, men at det kan være mye å hente på å forsterke merkevarebyggingen ved å være til stede på de arenaene der målgruppene er. Hun mente at merkevaren må jobbes med for at mesterne skal føle et

fellesskap på tvers av fag. Dette manglende fellesskapet ble illustrert av at begge betalte årsavgiften fordi de følte det var viktig å være med, og for å kunne bruke tittelen. Bortsett fra dette var det lite utbytte av kontingenten. Fagbladet framsto som lite relevant ettersom, som Julie sa: «Det handler om alt annet enn frisør.» Det manglende fokuset på frisørfaget og begrenset kjennskap til mesterbrevet i faget, samt de begrensede mulighetene til å bruke mesterbrevet til videre steg i arbeidslivet, gjør det lite relevant for mange frisører.

6.4 Avslutning

På grunn av manglende anerkjennelse av mesterutdanningen og stadig mer konkurranse fra andre utdanningsløp er det uklart hvilken rolle mesterbrevet vil ha i framtiden. Mesterbrevet ser ut til å være av mindre betydning for frisører, og i befolkningen generelt er det begrenset kunnskap om mesterbrevordningen, og begrepet ser ut til å ha liten betydning for frisørkunder. Den symbolske verdien av mesterbrevet er annerledes enn i for eksempel byggfag, hvor det fortsatt spiller en viktig rolle. For lederen for landsforeningen er det mye som tyder på at mesterbrevet vil ha en veldig liten rolle hvis det ikke ligger en autorisasjon i det, altså at det gir en eksklusiv rett til å opprette bedrift. Med tanke på utviklingen og organiseringen av frisørbedrifter er det vanskelig å forestille seg at dette lar seg gjøre. For frisørene vi intervjuet, var det klart at det må være flere fordeler med mesterbrev, og at det må ha større overføringsverdi for at det skal være attraktivt å ta denne utdanningen framfor andre utdanninger. Lite ser ut til å ha endret seg siden Jordfald (2013, s. 87) oppsummerte at «[m]esterbrevordningen ser på mange måter ut til å ligge på sotteseng innenfor faget».

Hvis man ønsker at flere frisører skal ta mesterbrev, trengs det tydeligere insentiver som kan gjøre dette attraktivt og verdifullt. Dette framstår som en utfordring ettersom alternative utdanningstilbud gir studiepoeng, i motsetning til mesterbrevet som kun gir relevant kompetanse. Mangelen på verdi i arbeidsmarkedet og begrenset symbolsk verdi av mestertittelen i frisørfaget kan vanskelig endres uten tydelig politikk og retningslinjer som gjør mesterbrev til en formell kompetanse som gir flere fordeler enn svennebrevet som fortsatt har en sterk posisjon i faget.

7 Bunadtilvirkerfaget: et lite, verneverdig håndverksfag

Mesterfagene er som vi så i kapittel 1, delt inn i ulike kategorier som byggfag, matfag, estetiske fag og verkstedsfag. En viktig tverrgående kategori er imidlertid de små tradisjonshåndverksfagene. Dette kapittelet handler om ett av disse: bunadtilvirkerfaget.

Bunadssøm er et gammelt håndverk, men institusjonelt sett er det et nokså nytt fag. Bunadtilvirkerfaget ble et fag i fagopplæringen først i 1998, og de første mesterne i faget fikk mesterbrev i 2003. Ved inngangen til 2024 var det åtte aktive mestere i bunadtilvirkerfaget i Norge. Årsaken til den sene institusjonaliseringen av bunadtilvirking er historisk. Håndverkslaugene var byfenomen, lenge forbeholdt menn. Tilvirkning av bunad har stått på utsiden av dette, fordi husflid og tilvirkning av folkedrakt og bunad har vært en kvinnelig praksis primært utført på bygdene.

I dette kapittelet behandler vi bunadtilvirkerfaget som et eksempel på et lite, verneverdig håndverksfag. Mange små tradisjonshåndverk knytter an til kulturhistoriske praksiser og har slik en tradisjonsbærende funksjon. Dette gjelder også i stor grad tilvirkning av bunad, som både representerer gammelt håndverk og en levende tradisjon i stadig utvikling. Et stort flertall av alle norske kvinner eier i dag en bunad. Det samme gjelder omtrent en femtedel av alle menn.

Et flertall av fagene som står på listen over verneverdige håndverksfag i Norge, er mesterfag. Spørsmålene vi stiller i dette kapittelet, er derfor: Hva kjennetegner de små tradisjonshåndverksfagene? Hvilken rolle spiller mesterbrevet og Mesterbrevnemnda overfor bunadtilvirkerfaget og liknende fag? Spørsmålene blir belyst ved å gi en oversikt over verneverdig tradisjonshåndverk og ved å presentere bunadsorganisasjonenes arbeid med verneverdige teknikker og innsatsen for å få bunad inn på UNESCOs verdensarvliste over immateriell kulturarv. Vi gjør også rede for hvordan bunadsmesterne vi har intervjuet, opplevde mesterutdanningen, hvilken nytte de har hatt av denne, og hva de ønsker at Mesterbrevnemnda kan gjøre for å løfte de små fagene generelt og bunadtilvirkerfaget spesielt. Vi avslutter med en kort diskusjon om særegenheten ved de små tradisjonshåndverkene i mesterbrevsammenheng.

Kapittelet er basert på faglitteratur og policydokumenter om bunad og verneverdig håndverk og tre kvalitative intervjuer. To av intervjuene er gjort med bunadsmestere. Mona Løkting var en av de første bunadsmesterne i Norge med mesterbrev fra 2003. Løkting driver verkstedet og butikken Staslig i Lillehammer og har vært stipendiat ved Norsk håndverksinstitutt. Stipendiatordningen er en 3-årig faglig fordypning med parallell til tradisjonell mesterlære. Natalyia Larsen tok mesterbrevet i 2023 og har bakgrunn som skredder fra Ukraina. Hun driver i dag butikken Bunadsmesteren i Hauge-sund. I tillegg har vi intervjuet en representant for Norsk håndverksinstitutt, som både forvalter listen over verneverdige fag i Norge og det over nevnte registeret over utøvere innen tradisjonshåndverk.

7.1 Verneverdige fag og teknikker: «rødlister» og bunad på UNESCOs verdensarvliste

De små håndverksfagene under mesterbrevordningen er mange, men hvert fag har som regel svært få utøvere (se tabell 7.1). Som redegjort for i de innledende kapitlene skal mesterbrevet primært oppfylle næringspolitiske mer enn kulturpolitiske målsettinger. Innholdet i utdanningen er som vi også har omtalt i flere kapitler, i hovedsak rettet mot bedriftsledelse og økonomi. Samtidig viste kapittel 3 at det å ta vare på håndverkskunnskap og videreføre håndverkstradisjoner er en av hovedårsakene til at håndverkere tar mesterbrev og et av aspektene ved mesterbrevet mestere selv synes er viktigst. Det kan indikere at mesterbrevet spiller en indirekte rolle for videreføring av håndverkstradisjoner både i de store fagene og i de små verneverdige fagene, selv om det formelt ikke er en viktig begrunnelse for mesterbrevordningen.

Vi har tidligere sett at den praktiske håndverkskunnskapen ofte blir omtalt som «håndbåren». I dette ligger en erkjennelse av at slik kunnskap ikke primært kan læres gjennom tekst og bilde, men gjennom praksis og erfaringsoverføring mellom eldre og nye utøvere. Håndverk representerer dermed immateriell kulturarv. Det finnes i dag flere prosjekter med formål å dokumentere, verne og videreformidle den praktiske kunnskapen knyttet til håndverksfaglig kulturarv. Her omtaler vi tre sentrale prosjekter som er særlig relevante for bunadtilvirkerfaget. Det gjelder listen over verneverdige håndverksfag, UNESCOs verdensarvliste og rødlister over verneverdige teknikker innen husflid.

Norsk håndverksinstitutt (NH) har forvalteransvaret for verneverdige håndverksfag i Norge. I 2024 står 40 fag på denne listen, deriblant bunadtilvirkerfaget. Hele 25 av disse 40 fagene er i dag fag i mesterbrevordningen. Ifølge NH kjennetegnes verneverdig tradisjonshåndverk av at ([NH, u.å.](#))

- det er få utøvere i faget
- det er behov for et begrenset, men stabilt antall nye lærlinger
- fagene bruker tradisjonelle metoder og materialer som er avgjørende for ivaretagelsen av vår kulturarv
- utøvelsen i stor grad er basert på videreføring av tradisjonelt håndverk

Tabell 7.1 Listen over verneverdige tradisjonshåndverk for 2024, sortert etter hvorvidt håndverket er fag i mesterbrevordningen eller ikke. Antall aktive mestere per januar 2024 i parentes.

Kilde: Norsk håndverksinstitutt (u.å), Forskrift om hvilke fag som er lagt under lov om mesterbrev i håndverk og annen næring (FOR-2000-12-08-1281), Mesterregisteret.

Mesterfag	Ikke mesterfag
Bunadtilvirker (8)	Bilsalmaker
Buntmaker (3)	Blyglasshåndverker
Bøkker (0)	Gjørtler
Børsemaker (6)	Glassblåser
Filigranssølvsmed (4)	Horn-, bein- og metallduojår
Forgyller (0)	Modist
Gipsmaker (2)	Orgelbygger
Gravør (0)	Repslager
Herreskredder (0)	Skinn- og pelsduojår
Hovslager (5)	Strikkehåndverker
Håndbokbinder (4)	Taksidermist
Håndvever (1)	Tekstilduojår
Keramiker (0)	Trebåtbygger
Kostymesyer (0)	Treduojår
Kurvmaker (0)	Ull- og garnduojår
Maskør- og parykkmaker (0)	
Møbeltapetserer (23)	
Salmaker (3)	
Seilmaker (3)	
Skomaker (5)	
Smed (3)	
Sølvsmed (0)	
Tredreier (1)	
Treskjærer (1)	

Den offentlige politikken for tradisjonshåndverk i Norge ble etablert på midten av 80-tallet med NOUen *Dokumentasjon, vern og vidareføring og attreisning av gamle håndverk* (NOU 1986:15). Her ble flere tiltak for å bevare og utvikle de gamle håndverkene foreslått, blant annet organisatorisk og økonomisk støtte til et register med opplysninger om aktive utøvere innen tradisjonsbærende fag, dokumentasjon av eldre håndverksteknikker, opplæring i restaurering og antikvarisk bygningsvern, økt lærlingtilskudd i utvalgte fag samt etablering av stipendordning for ungdom som ønsker å ta opplæring i truede håndverk. Forvalteransvaret for flere av tiltakene ble lagt til Håndverkregisteret, nå Norsk Håndverksinstitutt, som ble opprettet i 1987 som en direkte konsekvens av NOUen. Registeret er fremdeles operativt og under stadig utvikling, og har en liknende funksjon som mesterregisteret. Som vi så i kapittel 2 kan slike registre lette byrden ved informasjonsinnhenting for aktører i relevante markeder. I tilfellet Håndverksregisteret gjelder dette utøvere av tradisjonshåndverk, kunder og relevante aktører innen bygnings- og kulturvern. I 2006 ratifiserte Stortinget også UNESCOs konvensjon fra 2003 om vern av den immaterielle kulturarven (Econ Pöyry, 2009, s. 12-14).

Mange sivilsamfunnsorganisasjoner i Bunads-Norge arbeider for at bunad skal få plass på UNESCOs verdensarvliste over immateriell kulturarv. UNESCO er en FN-organisasjon for utdanning, vitenskap, kultur og kommunikasjon. Norsk institutt for bunad og folke- drakt har stått i spissen for arbeidet med å få bunad inn på verdensarvlisten og sendte i 2023 en nominasjonssøknad til Kulturdirektoratet, sammen med Noregs Ungdomslag, Norges Husflidslag, Norsk folkedraktforum og Studieforbundet kultur og tradisjon. I begrunnelsen for søknaden heter det:

Det er få andre land i verda som har ein så brei tradisjon for bruk av nasjonaldrakter som Noreg har. Om lag 70 prosent av alle norske kvinner har bunad, og omtrent 20 prosent av alle menn har bunad. Vi brukar bunaden uavhengig av alder, kjønn, bustad og sosial status. I tillegg til 17. mai brukar vi bunaden i feiringar i familien: dåp, konfirmasjon, bryllaup og jubileum. Bunadbruken er derfor tett knytt til den kulturelle identiteten vår og står sentralt i kulturarven. Denne tilknytninga er særleg sterk fordi mange bunader går i arv, eller er sydde av nokon i familien. Den levande bunadstradisjonen i Noreg er sterk, men han er også trua ved at handverkskunnskapen gradvis vert mindre. ([Norsk institutt for bunad og folkedrakt, u.å.](#))

Om bunad får plass på UNESCOs verdensarvliste, blir avklart mot slutten av 2024. I tillegg har Noregs husflidslag igangsatt et landsomfattende prosjekt for å samle inn og dokumentere husflids- og håndverkskunnskap, kalt «rødlisten». Utgangspunktet for prosjektet er at tradisjonshåndverk er «handlingsbåren kunnskap, videreført og utviklet gjennom generasjoner. Ofte er det lite eller ingen dokumentasjon om ferdighetene og teknikkene. Dette er kunnskap som sitter i hendene: finjustert gjennom øvelse og repetisjon og erfaring. Med færre utøvere som praktiserer håndverket, forsvinner også verdifulle kunnskap og kulturarv» ([Norges Husflidslag, u.å.](#)). Det er langt flere teknikker enn bare de som gjelder bunad, som er med på denne listen. «Farging med batik» er ett eksempel. Teknikker fra lokale folkedrakter utgjør imidlertid en vesentlig del av listen og kan potensielt ha konsekvenser for kunnskapen om folkedraktene og hvordan dette

representeres i moderne bunader. Rødlisteteknikker blir dokumentert skriftlig og via bildemateriale, ofte også via instruksjonsvideoer.

7.2 Bunadtilvirkerfagets historiske røtter: Hulda Garborg og bunad som ledd i nasjonsbyggingsprosjektet

Når håndverkskunnskap forstås som immateriell kulturarv, spennes det opp koblinger mellom håndverk, lokal og nasjonal historie og identitet. Å sy bunad og folkedrakt er ikke noe unntak. Bunadtilvirkerfaget er innvevd i en spesifikk historie, både knyttet til konstruksjon og forhandling om «det norske» og til håndverkets organisatoriske og politiske historie. I dette og de følgende avsnittene skal vi derfor sette bunadtilvirkerfaget inn i en historisk kontekst.

Bunader er festklær som i større eller mindre grad bygger på norske folkedrakter. Begrepet *bunad* ble introdusert av Hulda Garborg i 1903 ved utgivelsen av boka *Norsk Klædebunad*. Hulda Garborg var en sentral skikkelse i norskdomsrørsla som oppsto på slutten av 1800-tallet da nasjonsbyggingen ble reist som kulturelt og politisk prosjekt i Norge. Bunadene ble i denne sammenhengen forbundet med det genuint norske og ble blant annet et politisk symbol i forkant av unionsoppløsningen med Sverige i 1905. I denne perioden fikk geografiske områder der den gamle folkekulturen hadde overlevd uten tilsynelatende påvirkning fra omverdenen, status som høyverdige kulturområder, som representanter for «det egentlige Norge». Slike områder ble ansett å være et kulturelt bindeledd til førkolonial tid, altså perioden før unionene med Danmark og Sverige (Haugen, 2013, s. 27).

Ifølge Hulda Garborg var kvinnebunaden fra de indre hardangerbygdene den eneste kjente folkedrakten for folk i byene og på flatbygdene på begynnelsen av 1900-tallet. Hardangerbunaden fikk status som nasjonaldrakt særlig i borgerlige kretser i urbane strøk. Drakten fikk kallenavnet «Nasjonalen» og ble brukt i teateroppsetninger og danseforestillinger i hovedstaden. Gjennom Hulda Garborgs *Norsk Klædebunad* ble et større omfang av folkedrakter og bunader kjent, og boka var skrevet for et bredere publikum enn bare byborgerskapet. Boka var ment som en veiledning «for folk i bygd og by» som ville sy seg bunad og ikke hadde noe godt mønster å gå etter (Haugen, 2013, s. 33). Her ble drakter fra hele landet omtalt, også samenes koffer. Drakter fra relativt isolerte bygdeområder i Hallingdal, Telemark og Setesdal ble opphøyet. Om klærne i Setesdal skriver Garborg (1903, s. 56) for eksempel: «Sætisdalen var millom dei Bygdelagi som i Klædevegen heldt seg best. Enno gjeng alt Folki der, baade Karar og Kvende, i sine særmerkte, staute Heimeklædi.»

Samtidig gikk Hulda Garborgs arbeid med bunadene i stor grad ut på å konstruere nye, moderne plagg inspirert av tradisjon og lokale draktskikker heller enn å bevare folkedraktene i sin opprinnelige form. Garborg var slik ikke først og fremst en konservator av gamle folkedrakter. Hun var vel så mye en som endret gamle draktskikker og førte dem inn i en ny tid, som symbol på lokal tilhørighet og nasjonalt sinnelag.

Norskdomsarbeidet Hulda Garborg sto i spissen for, fant særlig sted på folkehøgskolene på begynnelsen av 1900-tallet. Folkehøgskolebevegelsen ble et viktig sted for spredning av kunnskap om bunader til bredere lag av befolkningen enn byborgerskapet.

Særlig gjaldt dette de «frilynte» folkehøgskolene i Grundtvigs tradisjon, der «folkedans, disiplinering, og nasjonsbygging» sto sentralt (Haugen, 2013, s. 33). Hulda Garborg var toneangivende også i dette arbeidet. Hun var selv elev ved Sagatun folkehøgskole i Hamar, der hun startet en dansegruppe av typen vi nå kjenner som leikarring. På folkehøgskolene sydde elevene bunader som ledd i undervisningen.

7.3 Det kvinnelige bygdehåndverket på siden av laugstradisjonen

Det finnes ingen mesterorganisasjon eller laug for bunadtilvirkerfaget. Dette har delvis med kjønnsforhold å gjøre, delvis har det rot i forholdet mellom by- og bygdehåndverk. Laugene har vært byfenomener, mens bunadtilvirking i stor grad bygger på det kvinnelige bygdehåndverket kjent som «husflid». Bunadtilvirkerne har derfor ikke en organisasjonskultur som likner de gamle laugsfagenes. Bunadtilvirking er også i hovedsak et «kvinnefag», både i dag og historisk. Det har aldri vært en mannlig mester i bunadtilvirkerfaget i Norge. Alle ti bunadsmesterne som har tatt mesterbrev i Norge mellom 2003 til 2023, er kvinner.

I de gamle laugene var kvinnelige utøvere opprinnelig ikke tillatt. På slutten av 1700-tallet kom en lov som ga skreddermestere adgang til å ansette kvinner i verkstedet, men mesterlauget tillot fremdeles ikke ansettelse av kvinner i mesterbedriftene. Først med håndverksloven av 1894 ble full likestilling innført, og kvinner fikk adgang til næringsbrev både i håndverk og handel. I Oslo ble mesterlauget for kjole- og draktsyere, bestående av kvinner, etablert i 1909. Til sammenlikning ble det tidligere manssdominerte Oslo skredderlaug etablert rundt år 1600 (Ulvedalen & Hellenes, 2023, s. 10–11). Kjole- og draktsyrefaget er et tilstøtende fag til bunadtilvirkerfaget, men både snitt, søm og stoffer er i utgangspunktet ulike i de to fagene, selv om bunadtilvirkere som ikke forholder seg så strengt til tradisjonen i folkedraktene, også tar i bruk symaskin og skreddersøm i deler av bunaden. Fordi bunadtilvirking bygger på lokale draktskikker, finnes det imidlertid ikke én måte å sy en bunad på, sømteknikkene kan variere både mellom draktområder og mellom drakter innenfor samme område.

Fram til 1700-tallet var bygdehåndverkerne underlagt strenge regler fra myndighetenes side. Bygdeskredderne hadde som regel ikke fagutdanning. Bare noen få håndverkere fikk drive næringsvirksomhet i bygdene, deriblant skreddere, vevere, skomakere og pottemakerer. Men disse var underlagt flere restriksjoner. Pottemakerne fikk bare lage sorte pottes, bygdeskredderne fikk bare sy vadmelsklær. Reglene ble myket opp, både juridisk og praktisk, gjennom mindre streng håndheving på 1700-tallet. I en forordning av 1789 fikk håndverkere innen de fleste fag adgang til å slå seg ned i bygdene (Ulvedalen & Hellenes, 2023).

7.4 Bunadtilvirkere og deres organisasjoner i dag

Det finnes ingen eksakt oversikt over hvor mange som syr bunad profesjonelt i Norge. Representanter for Norsk institutt for bunad og folkedrakt og Studieforbundet for kultur og tradisjon anslår i bakgrunnssamtaler vi har hatt med dem, at rundt 100 personer jobber med å sy bunad på heltid i Norge. Bare et lite fåtall av disse er som vi har sett, mestere, og det finnes heller ikke noen mesterorganisasjon for bunadtilvirkere. Likevel er faget omgitt av en rik organisasjonsflora som på ulike måter arbeider med tilvirking eller

fremming av bunad og folkedrakt. De fleste organisasjonene i Bunads-Norge er ideelle, men noen er også delvis statlige, og noen er delvis kommersielle gjennom drift av husflidsbutikker. Sentrale organisasjoner er Noregs Ungdomslag, Norsk folkedraktforum og Noregs Husflidslag. Norsk institutt for bunad og folkedrakt (NBF) er i tillegg et nasjonalt dokumentasjonscenter som forvalter kunnskap om folkedrakt og bunad. NBF er driftet av Valdresmusea på oppdrag fra Kulturdepartementet og blir rådgitt av Bunad- og folkedraktrådet.

Felles for alle disse organisasjonene er at de ønsker at bunad skal forbli håndverk og ikke sys på fabrikk i utlandet. Bunad- og folkedraktrådet skal eksempelvis «fremje, verne, og videreføre bruk og tilverking av bunader og folkedrakter i Noreg, som eit uttrykk for kulturell identitet og berar av sereigne kvalitetar» ([Bunad og folkedraktrådet, u.å.](#))

Arbeidet for at tilvirkning av bunader skal sys håndverksmessig Norge, og ikke være konfeksjonsvare, står sentralt for å bevare bunadtilvirkning som fag. Det er ingen eksakt oversikt over hvor stor andel av nye bunader som blir sydd utenlands eller på fabrikk i dag. Representanter for bunadsorganisasjonene vi har gjort bakgrunnssamtaler med i arbeidet med kapittelet, anslår at så mye som 70 prosent av nye bunader sys i utlandet. Heimen husflid i Oslo er en stor formidler av utenlandssydd bunader, selv om stoffet i økende grad er norskprodusert på deres fabrikker. Denne praksisen er kontroversiell i husflidsmiljøet og i bunadtilvirkerfaget. Her ønsker man at bunader skal lages i Norge, av profesjonelle syere eller av hobby syere. Det er verdt å merke seg at politikken til organisasjonene dermed skiller seg fra tradisjonell laugspraksis – poenget er ikke å holde amatørerne utenfor, men å bevare og videreformidle kunnskapen om håndverket, også til brede lag av befolkningen. Husflid er som vi har sett, tradisjonelt ikke en eksklusiv praksis, men en folkelig praksis med stor utbredelse og med flytende grenser mellom amatør og profesjonell.

Koblingen mellom amatør syere og profesjonelle kommer kanskje særlig tydelig fram i husflidslagene, som er en viktig organisatorisk kraft i Bunads-Norge. Husflid betegner et bredt spekter av tradisjoner og teknikker, som er mye bredere enn det som angår tilvirkning av bunadene. Bunad utgjør likevel en viktig del av tradisjonshåndverket som inngår i husflidspraksis. Husflidslagene er ofte lokale, frivillige grupper av folk som driver med tekstilhåndverk på fritiden. Noregs Husflidslag har 251 lokallag og over 20 000 personmedlemmer. Organisasjonen har også gjennom sine 35 husflidsbutikker ansatte, der noen syr bunader profesjonelt (Norges Husflidslag, 2023).

7.5 Mellom trend og tradisjon – to bunadsmestere med ulike tilnæringer

Hulda Garborg var som vi så ovenfor, både en bevarer og fornyer av tradisjon. Spørsmål om autentisitet og hva som er grei og ugrei bruk av bunad, er også i dag gjenstand for diskusjoner i offentligheten og på sosiale medier. Begreper som «bunadspoliti» er en tabloid og litt foraktfull framstilling av en posisjon som vektlegger historisk og geografisk riktighet i søm, materialer og bruk. Samtidig er bunad mote og har fått økt oppmerksomhet de siste årene i en gjør-det-selv-bevegelse ledet an av yngre influensere med bakgrunn i mote heller enn bunadtilvirkning. Jenny Skavland og hennes sykkollektiv

Fæbrik har de siste årene eksempelvis stått i spissen for å «remikse» bunader ved å plukke fritt fra tradisjon og kombinere det med nyere trender, ved å kreere fargerike «festdrakter».

De to mesterne vi har intervjuet, har ulike tilnærminger til tradisjon, mote og fornying av bunaden og representerer dermed mangfoldet innen bunadtilvirkerfaget. Mona Løkting som driver verksted og butikk på Lillehammer, har spesialisert seg innen folkedrakter fra Gudbrandsdalen fra 17- og 1800-tallet. Hun arbeider i stor grad med materialer og teknikker som er historisk korrekte, og bruker håndsøm når hun rekonstruerer drakter fra tiden før symaskinen ble introdusert. Hun uttrykker sin holdning til faget slik:

Bunadtilvirke er ikke bare et håndverksfag. Det har jo så mye kultur og tradisjon og historie i seg. Jeg er jo av den oppfatning at skal du jobbe praktisk med bunad, så må du kjenne til historien. Og jeg jobber jo med veldig mye materiale som bygger direkte på folkedrakta. For meg er dette plagg som er bærere av kulturhistorien. (Mona Løkting)

Natalya Larsen fra Haugesund er opprinnelig skredder fra Ukraina og tok fagbrev i bunadtilvirking som voksen, etter å ha arbeidet på en husflidsbutikk i Rogaland i noen år. Hennes møte med bunaden første 17. mai i Norge omtaler hun som «en spennende ny verden». Ukraina har også folkedrakter, men disse har i motsetning til de norske folkedraktene vært lite i aktiv bruk før krigen med Russland gjorde at de fikk en ny betydning. Larsen har som skredder et litt annet faglig etos enn Løkting. For Larsen er «meningen med faget» knyttet til kombinasjonen av kundens egen opplevelse og det å holde tradisjoner i hevd.

Silkeskjorter er veldig populært på bunad nå. Bunadspolitiet synes det er feil. Min egen mening er at man kan forholde seg til begge deler. Som skredder må jeg også følge moten. Hvorfor skal jeg si nei? Hele poenget for meg er at folk skal bli glade. At de skal føle seg feminine og fine. Men jeg følger alle tradisjoner syteknisk. Rogalandsbunaden finnes i flere varianter, som Frafjord og Hjelmeland, med ulike farger og ves-ter, for eksempel. Jeg har lært meg og følger alle de sytekniske detaljene. (Nataliya Larsen)

Når jeg er ferdig å lage en bunad til en konfirmant, kommer hele familien og sitter på rekke og ser på at jentene prøver. Da gråter bestemor, og det er en følelse av at dette er en viktig ting, ikke bare for den jeg syr for, men hele familien. Det blir litt som å lage brudekjolene. De føler seg fine og er fine, det er hele poenget. (Nataliya Larsen)

I faglitteraturen om bunad skiller man ikke mellom festdrakt og bunad, slik man gjør i det populære ordskiftet. I stedet skiller man mellom ulike typer bunader, kategorisert på bakgrunn av forholdet til folkedraktene. Begrepene *bunad* og *folkedrakt* er ikke gjensidig utelukkende, men betegner likevel ulike ting. Folkedraktene er gamle tradisjonsplagg som regel fra 1700-tallet, som ble brukt både til hverdags og fest. Folkedraktene er stedstypiske, de er knyttet til lokale skikker for snitt, sømteknikk og dekor. Bunadene forholder seg på ulike måter til folkedrakten. Noen står i såkalt «ubrutt tradisjon», mens

andre er fritt komponert med en løsere kobling til tradisjon og geografisk særegenhet. Bunad- og folkedraktrådet har derfor utviklet en kategorisering over bunader etter hvordan de forholder seg til de historiske folkedraktene. Kategoriene er omdiskutert, men har likevel stor oppslutning og blir blant annet tatt i bruk av *Norsk bunadleksikon* (se faktaboks).

Faktaboks:

Fem kategorier bunad basert på hvordan de forholder seg til folkedrakthistorien. Det finnes om lag 400 bunader i Norge. Kilde: Norsk bunadleksikon (Haugen, 2013, s. 16)

1) Bunader som representerer siste ledd i en folkedraktutvikling. Slike bunader er basert på folkedrakter, særlig til fest og høytid, som aldri har gått ut av bruk. Bunadene står dermed i ubrutt tradisjon. Eksempler på bunader i denne kategorien er kvinnebunaden fra Setesdal og de samiske koftene.

2) Bunader som har bakgrunn i folkedrakt som ikke lenger er i bruk, men der informasjonen om draktene ikke har gått tapt, slik at de lar seg rekonstruere med stor grad av presisjon. Denne kategorien representerer dermed drakter som er «gjemt, men ikke glemt». Eksempler er kvinne- og mannsbunad fra Nedre Numedal.

3) Bunader som er systematisk rekonstruert på bakgrunn av bevarte, gamle folkedraktplagg, som er fra samme område og periode og har hørt til samme drakttype. Rekonstruksjonene kan være gjort på bakgrunn av både skriftlig og muntlig materiale, eller avbildninger. Eksempler er kvinnebunader fra Hedmarken, gjenskapt på bakgrunn av rokokkoinspirerte drakttradisjoner fra 1700-tallet.

4) Bunader som er konstruert på bakgrunn av et tilfeldig og mangelfullt historisk materiale. Delene man ikke har historisk kjennskap til, er utformet i stil med resten av drakta. Eksempler: Akerdrakt for kvinner, lansert i 1997 av Museumshåndverkerne på Norsk folkemuseum.

5) Bunader som helt eller delvis er fritt komponert. Noen kan ha trekk av folkedraktmateriale, mens andre kan ha hentet inspirasjon fra ulike typer gjenstander og plagg. Eksempel: Oslodrakt fra Steen og Strøm, komponert da varemagasinet fylte 150 år i 1947.

7.6 Erfaringer med mesterutdanningen i bunadtilvirking

Vi har tidligere i kapittel 1 sett at fag- eller svennebrev er ett av flere kriterier for at et fag kan etablere seg som mesterfag. Selv om bunadtilvirkerfaget bygger på lange håndverkstradisjoner, er det et nokså nytt mesterfag, som henger sammen med at faget ble lagt inn under fagopplæringen først med L97. Hvert år utdannes det et lite antall bunadtilvirkere på svennenivå. Skoleåret 2021–2022 utmerket seg med ti oppnådde svennebrev, det høyeste antallet på 15 år. Ti år tidligere var det til sammenlikning kun to som tok svennebrev i faget.

Etter L97 tok det noen år før faget ble inkludert i Mesterbrevordningen. De første mesterne i bunadtilvirking fikk mesterbrev i 2003. Fra 2003 til utgangen av 2023 er det kun ti personer som har tatt mesterbrev i bunadtilvirkerfaget. Åtte av disse er fremdeles aktive. To personer ble nye mestere i 2023.

I prinsippet skal alle mesterutdanninger ha en faglig komponent, selv om denne er mindre enn de merkantile og administrative. I et lite fag som bunadtilvirking kan den faglige delen kanskje være krevende å tilby, fordi opplæringen teller så få individer, og undervisningen blir gitt til flere tilstøtende mesterfag samtidig, som kjole- og draktsyerfaget. Begge våre informanter opplever mesterutdanningen som en administrativ og økonomisk utdanning mer enn en fagutdanning. Om dette sier Løkting og Larsen:

Når det gjelder forholdet mellom fagutdanning og mesterutdanningen, så tenker jeg at det første er fagutdanning og det andre er bedriftsutdanning. Det er jo en fagbit når jeg tok mesterbrevet også, og da var vi på en samling i Oslo. Men det var bare kjole- og draktsyere der, så det var lite om bunad og folkedrakt å snakke om. (Mona Løkting)

Mesterutdanningen er en ren lederutdanning. Det hadde vært kjekt med en faglig komponent. Kjekt å få vite litt om regler, hvorfor ser de ulike bunadene ut som de gjør, og så videre. I tillegg hadde det vært spennende å vite mer om materialvalg. Mye stoffer kommer fra Polen og andre land. De har ikke samme kvalitet. Bunadene skal brukes i flere generasjoner, og derfor må materiale være av god kvalitet. Når jeg startet for meg selv, visste jeg ikke hvor jeg skulle kjøpe stoff. Jeg tapte masse penger på det. Dette kunne jeg undervist framtidige mestere i på mesterutdanningen, for her har jeg prøvd og feilet mye. Jeg har landet på å bare bruke norske tekstiler. (Natalya Larsen)

Mona Løkting har tidligere vært stipendiat innen bunadtilvirkerfaget i 3 år, i en ordning forvaltet av Norsk håndverksinstitutt. I denne perioden rekonstruerte Løkting drakter basert på historisk dokumentasjon tilgjengelig via NHs arkiver. Stipendiatorordningen er statlig finansiert og representerer en faglig fordypning for tradisjonshåndverkere. Våren 2024 er det totalt seks stipendiater, der fagene garver, båtbygger, modist, smed, tømmer og sturumaker er representert.

Representanten for NH vi intervjuet, trekker paralleller mellom tradisjonell mesterlære og stipendiatorordningen. Vi har tidligere (kapittel 2) sett at den tradisjonelle mesterlæren gikk over flere år og resulterte i et mesterstykke. Denne utøvende delen av mesterutdanningen er nå avskaffet, og utdanningen er rent teoretisk, med hovedvekt på økonomi og ledelse. Stipendiatorordningen ved Norsk håndverksinstitutt legger motsatt størst vekt på videreføring og videreutvikling av det praktiske håndverket. En stipendiat skal ved periodens utløp presentere et avsluttende arbeid som kan minne om et mesterstykke, på den måten at det ifølge retningslinjene skal «demonstrere at stipendiaten har nådd et høyere utøvende nivå». Prosjektet skal ellers bidra med dokumentasjon for å bevare kunnskapen for ettertiden. Representanten for Norsk håndverksinstitutt vi har intervjuet, forklarer hvordan utvelgelsen av stipendiater foregår:

Normalt gis stipendiet til håndverkere som er dyktige innen sine fagfelt og har ti års fartstid siden svennebrevet. Da peker fagfeltet selv ofte på utøvere de vil skal representere og utvikle faget. Slik var det eksempelvis med Mona Løkting. Et kor av representanter fra tekstilfeltet ville ha henne som stipendiat, som fyrtårn innen sitt fag. [...] Men det kan gjøres unntak fra den regelen. [...] Et eksempel er stipendiaten i smedfaget vi har nå. [...] Hun er stipendiat, men mye yngre, hun har ikke hatt fagbrev i 10 år [...] Men hun ble god venn med en gammel navarsmed [smed som lager koniske bor, forf. anm.], som da var 96 år. Han var fremdeles aktiv i smia. Han spurte «kan ikke hun være stipendiat og komme og være i smia hjemme hos meg?» [...] Når han ville dele kunnskapen sin, var det riktig [...] Han var jo et brennende bibliotek. Så hun rakk å gå et år før han døde.

Selv om det faglige aspektet ved mesterbrevutdanningen er liten, uttrykker våre informanter at de har hatt svært god bruk for den økonomiske og administrative kunnskapen mesterbrevet har gitt dem. Løkting sier at «opplæringa har gitt meg en mer strukturert forståelse av å drive en liten bedrift, der alle delene i mesteropplæringa er viktig». Natalia Larsen oppgir at hun hadde utbytte av «alle deler av utdanningen», og satte særlig pris på at den ga henne forståelse for bedrifts- og ledelseskultur i Norge:

Mesterutdanningen var veldig lærerik. Vi studerte mye ledelse og det jeg kaller «norsk ledelse». Jeg har blitt veldig overrasket over ledelse på norsk. Her er det mer snakk om «selvledelse». En leder lager bedriften på en måte slik at de som jobber, skal lede seg selv. Det er annerledes enn tradisjonen i Ukraina. Der er det mer at en leder skal være streng, ha respekt, kjefte på de ansatte. En helt annen lederkultur enn i Norge. Idealet er at de ansatte skal lære seg å jobbe selv. Men som bedriftsleder må jeg også tilpasse meg ulike nasjonaliteter. Jeg har den erfaringen ikke som leder, men som kollega med folk fra ulike land, og alle trenger tilpasning så det fungerer med hva de forventer og er vant til.

I kapitlene om tømrerfaget, kokkfaget og frisørfaget har vi sett at flere organisasjoner og mestere opplever det som et problem at mesterutdanningen ikke gir formelle kvalifikasjoner som anerkjennes i annen høyere utdanning. I bunadtilvirkerfaget, som i større grad enn de andre fagene er et rent, tradisjonelt håndverksfag, virker ikke dette å være et stort problem for mesterne vi har snakket med. Det kan indikere at mesterutdanningen som leder- og økonomiutdanning fungerer bedre i små håndverksfag enn de større fagene, fordi disse håndverkerne sjeldnere har behov for formelle utdanningspapirer for å etter- og videreutdanne seg. Dermed blir kanskje selve innholdet i utdanningen og det konkrete læringsutbyttet det sentrale. Som vi ser, opplever våre to informanter stor nytte av utdanningen i sin praksis som butikk- og bedriftseier og som arbeidsgiver.

7.7 Mestermerkets betydning for markedsføring og fagstolthet

Våre to informanter i bunadtilvirkerfaget har noe ulik oppfatning av hvor betydningsfullt mesterbrevet er for markedsføring og signal om kvalitet. Mona Løkting uttrykker noe tvil og ambivalens med tanke på mesterbrevets betydning og i hvilken grad det fungerer som et kvalitetsstempel overfor kunder. Samtidig bruker hun mestermerket både på visittkort og i annen markedsføring av bedriften. Nataliya Larsen opplever på sin side at mestermerket har hatt stor betydning, både for fagstolthet og for markedsføring

Først og fremst hjalp mesterutdanningen meg med å kunne markedsføre butikken som en skikkelig og seriøs håndverksbedrift, at vi kan bunad, liksom. Mestertittelen synes jeg løftet hele butikken. Jeg var veldig stolt når jeg ble mester, og når jeg kunne vise det i butikken. Mestermerket ble limt på alle vinduer. Opplever at det er et løft både for meg og oss som jobber her, og at kundene setter pris på signalet det gir.

(Nataliya Larsen)

De små håndverksfagene er mange i tallet i Mesterbrevnemndas fagportefølje, men få om man tar utgangspunkt i utøvere. Over 90 prosent av alle aktive mestere jobber som vi tidligere har sett, innen byggfagene. Det betyr at mye av Mesterbrevnemndas virksomhet uunngåelig er knyttet til disse fagene. Den erfarne mesteren Mona Løkting uttrykker frustrasjon over dette, at medlemsblad og informasjonsmateriell er dominert av de store fagene. Om opplevelsen av markedsføringsverdi sier hun:

Avgiften betaler jeg hvert år. Avgiften økte veldig for noen år siden, det steg til det dobbelte eller noe slikt. Da tenkte jeg, hva i alle dager er det jeg betaler på her? Jeg føler ikke egentlig at det er noe status å være mester i bunadtilvirkerfaget. Jeg føler ikke at det er noe spesielt kvalitetsstempel. [...] Spørsmålet mitt er jo hva jeg får igjen for dette. Og jeg får jo Mesteren [medlemsbladet, forf. anm.] Og det handler jo primært om rørleggere og tømrere. Og det er jo litt lite interessant tema. Nå setter jeg det på spissen.

Jeg ble fryktelig glad for noen år siden for da kom det en veldig dyktig fotograf hit, og han var sendt fra Mesterbrevnemnda. [...] Og det skulle brukes i noe markedsføringsgreier. Men jeg tror jeg har sett ett bilde én gang. Og da tenker jeg at ting må planlegges litt bedre, så man ikke får falske forhåpninger. For det var jo nesten en hel dag med jobb, og det er jo veldig dumt hvis det forsvinner til ingenting. [...] Jeg tror det var vinklet mot de små fagene. Og han sa jo at det skulle bli en stor greie. [...] Men som sagt så fant jeg bare ett bilde en gang. Så jeg vet ikke om det kokte bort i kålen, eller hva det var. Men det er litt sånne ting. At jeg tenkte at vi i de små fagene, det er et spørsmål hva vi får igjen. (Mona Løkting)

I våre intervjuer er det imidlertid flere ting som tyder på at Mesterbrevnemnda har trappet opp innsatsen overfor de små verneverdige fagene noe de siste årene. Ifølge vårt intervju med Norsk håndverksinstitutt og samtaler med Mesterbrevnemnda foregår det sonderinger og samtaler om et mer formalisert samarbeid mellom de to institusjonene. I tillegg er små håndverksfag, som bunadtilvirkerfaget, trukket fram i en markedsføringskampanje fra Mesterbrevnemnda lansert i 2024. Denne ble kringkastet i TV, radio og sosiale medier. I denne kampanjen fikk bunadtilvirking en sentral plass ([Mesterbrevnemnda, 2024](#)). Et mål i Mesterbrevnemndas strategiplan for perioden 2024–2028 er videre å sørge for «en bærekraftig fordeling mellom fagområdene og en større geografisk spredning over hele landet». Ifølge representanter for nemnda selv ligger et ønske om å øke antall mestere i de små håndverksfagene bak denne formuleringen.

7.8 Avslutning

Mange av fagene i mesterbrevordningen har status som verneverdig tradisjonshåndverk, slik det er definert av Utdanningsdirektoratet og «rødlisten» over verneverdige fag og teknikker forvaltet av Norsk håndverksinstitutt. De små tradisjonshåndverkene har ikke noen selvstendig status i Mesterbrevnemndas arbeid, men er en tverrgående kategori representert i de fleste øvrige fagkategorier i mesterregisteret, som byggfag, verkstedfag, estetiske fag og grafiske fag.

Kapittelet har tatt utgangspunkt i spørsmålet om hva verneverdige tradisjonshåndverk er, og hvilken rolle mesterbrevet spiller for disse. Vi har primært besvart spørsmålet med utgangspunkt i bunadtilvirkerfaget, som i dag har åtte aktive mestere.

I større grad enn mestere i de øvrige fagene vi beskriver i denne rapporten, er mestere i bunadstilvirkerfaget representanter for det første perspektivet på mesteren nevnt i kapittel 2; mesteren som tradisjonsbærer og særlig kyndig håndverker. Det kommer blant annet til uttrykk gjennom den kulturhistoriske arven utøvere av faget forvalter og viderefører. Bunad er knyttet til nasjonsbyggingsprosjektet som ble reist på slutten av 1800-tallet, og folkedraktene inngår stadig i diskusjoner og forhandlinger om «det norske». Slik er bunad et godt eksempel på koblingen mellom håndverk, kultur og kulturarv, som gjelder mange av de små verneverdige fagene. Men i motsetning til mange andre gamle fag i mesterbrevordningen har bunadfaget ingen laugshistorie. Dette er fordi det kvinnelige bygdehåndverket, husfliden, historisk har vært ekskludert fra laugene, som har vært byfenomen forbeholdt menn. Selv om bunad representerer gammelt håndverk, er bunad institusjonelt sett derfor et nokså nytt fag både i fagopplæringen og i mesterbrevsammenheng.

Kapittelet har vist at det foregår et stort arbeid med å ta vare på kunnskap og teknikker brukt i bunadtilvirkerfaget. Arbeidet er delvis en del av den generelle offentlige politikken for å ivareta immateriell kulturarv og tradisjonshåndverk, delvis et resultat av innsatsen til de mange sivilsamfunnsorganisasjonene i Bunads-Norge. Viktige prosjekter er forsøket på å få bunad inn på UNESCOs verdensarvliste og arbeidet med å dokumentere husflidsteknikker som er i ferd med å dø ut. Mesterbrevnemnda er oss bekjent ikke direkte involvert i dette arbeidet og har i liten grad en egen aktivitet knyttet til vern og bevaring av kulturarv. Samtidig har vi i tidligere kapitler sett at det å ta vare på

håndverkstradisjoner er svært viktig for mestere i alle fagkategorier. Funnet er i tråd med hva som kommer fram i tidligere spørreundersøkelser blant mestere (se særlig Espelien, 2017).

Fordi bunadtilvirke er et lite fag, er det ikke mulig å føre noe statistikk over synspunktene til mestere om innholdet i utdanningen eller hvilken funksjon mesterbrevet har i markedet, og hvilken rolle mesterbrevet bør spille i framtiden. Våre to intervjuer med en svært erfaren og en fersk mester i bunadtilvirkerfaget tyder likevel på stor grad av samsvar med synspunktene fra andre fag: Den økonomiske og administrative delen av utdanningen oppleves som svært nyttig. Men der andre fag opplever mesterbrevet som begrenset av ikke å gi formelle studiepoeng, virker det å være et mindre problem i bunadtilvirkerfaget. Kanskje reflekterer det at det finnes få relevante, konkurrerende utdanningsløp for bunadtilvirkere som vil drive bedrift, enn hva tilfellet er i frisørfaget eller tømrerfaget. Slik sett virker mesterutdanningen å fungere godt i bunadtilvirkerfaget. Man kan tenke seg at dette kan gjelde flere av de små tradisjonshåndverksfagene. Begge våre to informanter opplever at innholdet i utdanningen har vært nyttig, selv om mangelen på fagspesifikk opplæring i tema som drakthistorie og kjøp av materialer blir etterlyst av en av våre mesterinformanter.

Vi har pekt på likheten mellom stipendiatorordningen for tradisjonshåndverkere og tradisjonell mesterlære. Tradisjonell mesterlære skulle resultere i et mesterstykke, som reflekterer at den praktiske fagutøvelsen sto i sentrum. Denne delen er borte eller marginal i dagens mesterutdanning, men sentral i stipendiatorordningen for tradisjonshåndverkere ved Norsk håndverksinstitutt.

De to mesterne vi har intervjuet, har noe ulike synspunkter på hvorvidt mestermerket fungerer som et kvalitetsstempel overfor kunder og blant utøvere i bunadtilvirkerfaget. Det så vi også var et spørsmål for representantene i frisør- og kokkfaget, mens representanter for tømrerfaget opplever at mestermerket har en etablert status som tegn på seriøsitet og kompetanse. Fordi mesterbrevet er lite utbredt blant bunadtilvirkere, er det vanskeligere å identifisere en kobling mellom faglig kvalitet og mestertittelen der enn i tømrerfaget og andre byggfag. Mesterbrevnemnda har et mål om å rekruttere flere mestere til de små fagene. I tillegg har nemnda løftet fram noen av disse i en profileringskampanje i 2024.

Espelien et al. (2016) diskuterer i en rapport om mesterbrevet hvorvidt Mesterbrevnemnda bør gis et kulturpolitisk mandat for å ta vare på tradisjonshåndverk, som supplement til det næringspolitiske mandatet. Rapporten spør retorisk: «Er det byggfagene som skal betale for at marginale håndverksfag har et tilbud om høyere utdanning?» Rapporten peker på at Mesterbrevnemnda har begrensede kunnskapsmessige og økonomiske ressurser til å ta et stort kulturpolitisk ansvar, og foreslår at mesterbrevets oppgaver overfor tradisjonshåndverk bør diskuteres av myndighetene og eventuelt finansieres over statsbudsjettet (Espelien et al., 2016, s. 51). Dataene og diskusjonene i vår gjennomgang av små tradisjonshåndverksfag kan bare i noen grad opplyse en slik debatt. Vi nøyer oss avslutningsvis med å påpeke igjen at et flertall av de verneverdige fagene er mesterfag, og at mestere selv opplever ivaretagelse og videreføring av håndverkskunnskap som en helt sentral funksjon ved mesterbrevet og mestertittelen. Det betyr

sannsynligvis at mesterbrevet kan spille en større rolle enn de gjør i dag overfor disse fagene. En enkel måte å gjøre det på, uten å omformulere mandatet til mesterbrevet og nemnda, ville være å satse mer på profilering av tradisjonshåndverket, slik at disse som regel svært små bedriftene kunne få drahjelp i eget arbeid med markedsføring og synliggjøring.

8 Kokkfaget – mesterbrevet på vei ut?

Det har de siste årene vært veldig få som har tatt mesterbrev, noe som kan forstås i sammenheng med hva som verdsettes innenfor faget. I dette kapittelet ser vi nærmere på mesterbrevets posisjon i kokkfaget og hvorfor svært få nye kokker oppnår mesterkvalifikasjonen.

8.1 Kokkfaget – historie og kontekst

Mesterbrevordningen dekker kokkfaget, og med mesterbrevet har en kokk en lovbeskyttet rett til å kalle seg kokkmester, mens tittelen kokk benyttes både om kokker som har fagbrev, og de som er ufaglærte. Tittelen «mester» har vært brukt på ulike måter innenfor kokkfaget, og det finnes, som Andersen (2019) påpeker, «et virvar av mesterkokk-titler», og disse brukes i hovedsak om kokker som har lang erfaring innenfor faget. I kokkfaget har ordet mester blitt brukt til å vise at man har lang erfaring og mestrer faget. Til tross for at mye av læringen har blitt lagt over til skoleverket, har likevel ikke ordet mester blitt assosiert med mesterbrevet (Andersen, 2019). Landsforeningen hadde tidligere «mester» i navnet, men dette var altså ikke relatert til det å ha mesterbrev. Historisk sett har ikke den formelle mesterkvalifikasjonen hatt en tydelig rolle i kokkfaget ettersom tittelen mester har vært brukt på ulike måter og vært vanlig for å vise til utmerkelse i yrket. Selv om det ikke har vært en tydelig avgrensning av bruken, har begrepet *mester* vært viktig for å skape samhold og for å forme og formidle faget, for eksempel gjennom landsforeningens arbeid med å representere faget, styrke rekruttering og utdanning i faget og forfatte koke- og fagbøker (Andersen, 2019).

Kokkfaget har en lang historie her i landet. I dette faget, som i mange andre håndverk, har det vært vanlig å overlevere kunnskap fra mester til lærling. Andersen (2019) beskriver hvordan kokker ofte fortsetter å lære gjennom livet etter at de har bestått fagprøven, og at mange bruker mange år på å flytte mellom ulike kjøkken for å lære. Denne tradisjonen for å «reise i faget» finnes i flere håndverksfag, men har stilt særlig sterkt i kokkfaget. Andersen (2019) viser til Jermans (2001) sammenlikning av unge kjøkkensjefer med nomader siden de stadig flytter både i inn- og utland, og at de tar med seg kunnskapen når de etter hvert etablerer egne restauranter og blir mer stedbundne. Dette har lenge vært en vanlig vei mot det å bli en anerkjent kokk, eller som Andersen (2019, s. 12) forklarer: En kokks vei for å bli mester innebærer «mange inntrykk og arenaer, før sirkelen er sluttet og man blir den mester som lærer bort». I kokkfaget har man historisk sett blitt ansett som en mester uavhengig av formelle kvalifikasjoner. Som Nielsen og Kvale (1999, s. 243) forklarer om mestere på tvers av fag: «Mesteren er en person som mestrer sitt fag, han eller hun representerer og legemliggjør fagets autoritative kunnskap og verdier.»

Den historiske forståelsen av det å være mester fortsetter å være viktig i kokkfaget. Samtidig har det vært en økende grad av organisering innenfor faget. Norges Kokkemesteres Landsforening ble opprettet i 1954, og man måtte være mester eller kjøkkensjef for å bli medlem. Dette ble drevet gjennom tillitsverv og på dugnadsbasis fram til det ble etablert et kontor i Stavanger med en daglig leder i 1996, og en viktig sak for

landsforeningen var å få kokkfaget inn under mesterbrevloven, og dette ble oppnådd på 1990-tallet (NKL, 2024)). De siste årene har organisasjonen gjennomgått flere endringer, som lederen for landsforeningen forklarte i et intervju: I 2018 endret foreningen navn til Norske Kokkers Landsforening, og terskelen ble senket for å bli medlem, slik at man ikke ble oppfattet som en forening kun for mestere eller kjøkkensjefer. Fagbrev som kokk, institusjonskokk, ernæringskokk eller svennebrev som konditor (eller nærliggende matfag) er tilstrekkelig for å kunne bli medlem. Med tanke på at det er mange som jobber i faget, som kommer fra andre land, aksepterer Norske Kokkers Landsforening også arbeidsinnvandrere som har fagbrev fra land som er med i WACS (World Association of Chefs' Societies).

Samtidig som mange kokker er stolte av yrket sitt, er det en rekke utfordringer i faget. Det er stort behov for kokker i arbeidsmarkedet og relativt lav arbeidsledighet blant kokker (Høst et al., 2015). Det er mange bedrifter som har problemer med å få tak i kompetent arbeidskraft innenfor kokkfaget (Damvad, 2014; Ødegård, et al., 2020), samtidig som at mange kokker ønsker å skifte arbeidsplass eller yrke (Spetalen et al., 2016). Det er forholdsvis få som tar svennebrev innenfor kokkfaget, og det er derfor mange ufaglærte i næringen (Høst et al., 2015). I kokkeyrket jobber det rundt 23 000 personer, mens antall fagbrev har vært stabilt på rundt 700 fagbrev i året ([Udir, uten år](#)). Tidligere forskning peker på at mange står i yrket i forholdsvis få år, og at dette hovedsakelig skyldes utfordringer med arbeidsmiljø relatert til ugunstige arbeidstider, stress og hardt fysisk arbeid (Eben, 2017; Tidemann et al., 2005), noe som også gir utslag i høyt sykefravær på rundt 12 prosent, mot rundt 5 prosent blant alle yrkesaktive (Ødegård et al., 2020).

8.2 Nedgang i antall kokkmestere

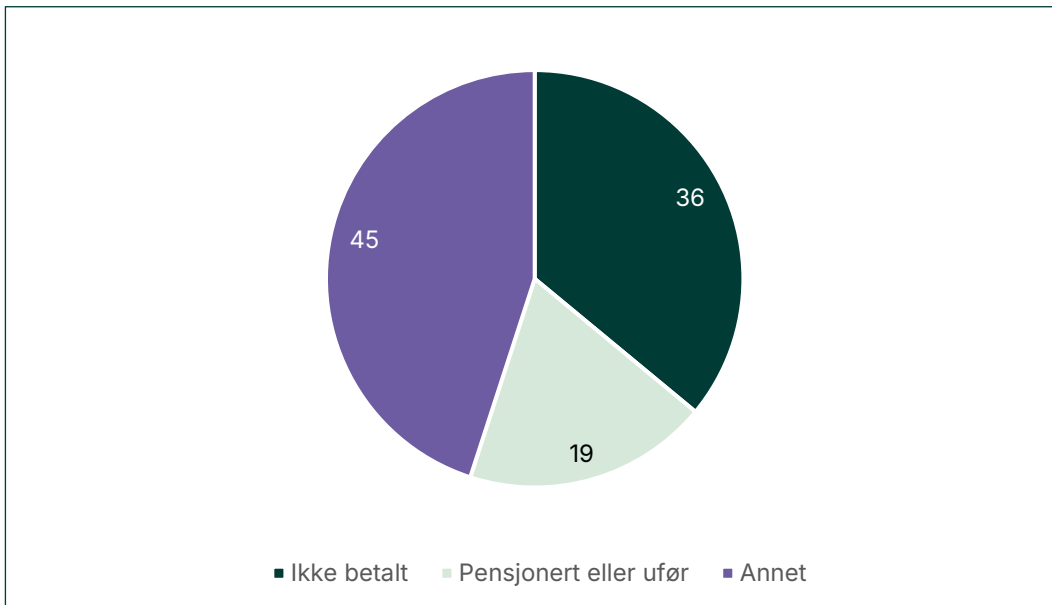
I mesterregisteret er det totalt registrert 491 kokker (inkludert 16 mestere i industrikokkfaget), og blant disse er det 130 kvinner. Aldersfordelingen i denne gruppen er interessant ettersom den i all hovedsak består av godt voksne personer:

- over 60 år: 314 personer
- i 50-årene: 104 personer
- i 40-årene: 51 personer
- i 30-årene: 19 personer

Denne fordelingen må forstås i sammenheng med hvor mange som har tatt mesterbrev de siste tiårene. Det ble bare tildelt tre–fire mesterbrev i året i kokkfaget fra 2020 til 2023. Fra 2010 til 2019 var det totalt 43 personer som tok mesterbrevet, mens det mellom 2000 og 2009 var 85 personer som tok mesterbrevet. Det var omtrent like mange, 90 personer, som tok det på 1990-tallet. Registeret ble opprettet i 1988, og det ble registrert 88 personer med mesterbrev da det ble opprettet. Dette viser til personer som allerede var kvalifisert som mestere i kokkfaget før 1988. Dette er langt lavere enn i for eksempel frisørfaget og i tømrerfaget, noe som tyder på at mesterrollen ikke har vært så betydelig i kokkfaget. Til tross for dette var antallet som tok mesterutdanning, forholdsvis stabilt fram til 2010, og deretter har det gradvis blitt færre som har tatt utdanningen, spesielt de siste årene.

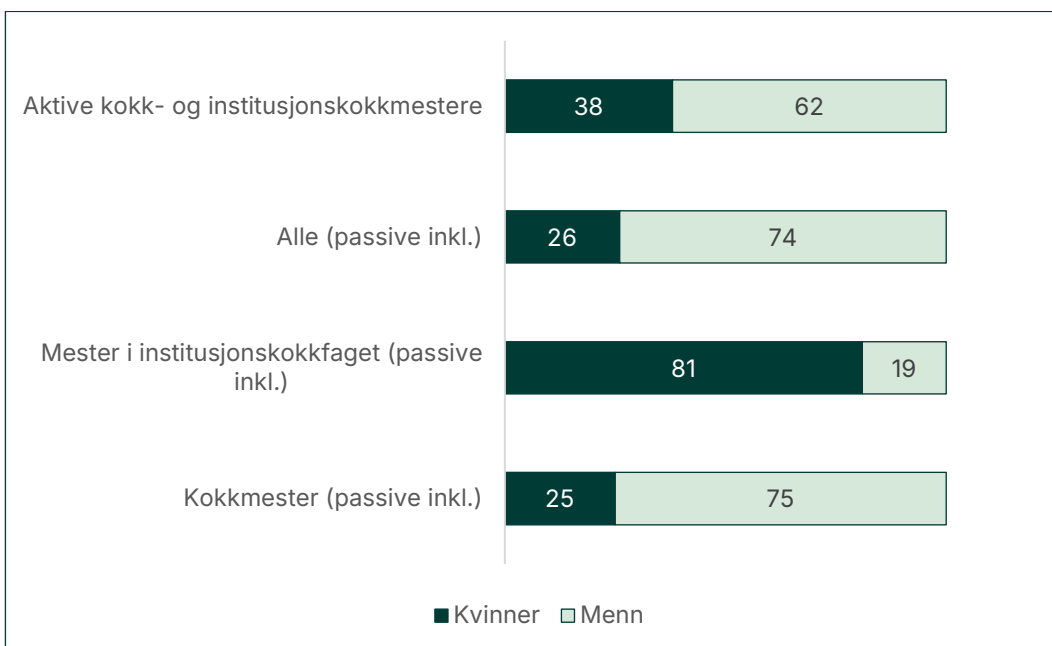
Av de 491 personene som er i registeret, er hele 418 passivstilt, som betyr at de ikke bruker mestertittelen aktivt. Det betyr at det store flertallet er passivstilt, og det er ulike årsaker til at personer som har tatt mesterutdanning, registreres som passive i registeret.

Figur 8.1 Årsaker til passivstillelse. Kokk. Prosent. Kilde: Mesterregisteret.

Figur 8.1 illustrerer årsaker til at kokker med mesterbrev blir passivstilt i registeret. Over en tredjedel av kokker med mesterbrev er passivstilt på grunn av at de ikke har betalt årsavgiften, mens nesten 20 prosent er pensjonerte eller uføre. 45 prosent er passivstilt av andre grunner. Her gir mesterregisteret ikke god nok informasjon, men det å ikke bruke mestermerket lenger, ha flyttet til utlandet eller å ha en annen jobb er blant årsakene som ligger i denne kategorien.

Figur 8.2 Kjønnfordeling blant ulike kategorier kokkemestere. Prosent. Kilde: Mesterregisteret.

Figur 8.2 viser at de fleste med mesterbrev i kokkfaget er menn, bortsett fra institusjonsskokkfaget som domineres av kvinner.

Figur 8.3 Antall tildelte mesterbrev i kokkfaget over tid, gruppert. Kilde: Mesterregisteret

Figur 8.3 viser at det har vært et relativt jevnt antall kokker som har tatt mesterbrev siden slutten av 1980-tallet, men tallet har gradvis gått ned siden slutten av 1990-tallet.

Tidligere tok det rundt 10 år fra man tok fagbrev, til man tok mesterbrev i kokkfaget, men i løpet av de siste 10 årene har det blitt vanligere at det tar rundt 15 år før man tar dette steget. Årsaken til dette er uklar.

8.3 Erfaringer med mesterkvalifikasjonen i kokkfaget

Her ser vi nærmere på mesterbrevets rolle blant kokker basert på intervjuer med to kokker og lederen for Norske Kokkers Landsforening.

Mesterbrevets status i kokkfaget

I dette faget spiller mesterbrevet en begrenset rolle. Som lederen for landsforeningen forklarte, var det få personer som hadde tatt mesterbrev de siste ti årene, noe han mente tydet på at mesterbrev i kokkfag har begrenset verdi. Dette var en endring fra da han selv tok mesterbrev på 1990-tallet. Det fantes konkurrerende utdanninger også på den tiden, men han mente at det fortsatt var mer allmenn bruk av mesterbrevet da, mens mesterbrevet ikke er anerkjent på samme måte nå.

Selv om det er veldig få som tar mesterbrev i kokkfag, er det altså noen som gjør det, og vi har intervjuet to kokker som nylig har tatt mesterbrev, for å se på hvorfor de valgte å ta denne utdanningen. Ragnhild ble ferdig utdannet kokk i 1998 og hadde bestandig hatt lyst til å bli kokk. Hun jobbet som kokk i flere år, men vurderte å slutte på grunn av ugunstige arbeidstider da hun fikk barn og var enslig mor. Hun endte med å begynne i en ny jobb på en kafé som var en familiebedrift. Samtidig ønsket hun å ha noe å falle tilbake på hvis helsen sviktet, og hun ville kunne bidra mer til bedriften. Hun ville derfor ta videreutdanning for å øke kompetansen sin. Hun kjente til mesterbrev for tømrer og den

type fag, men ikke at det fantes for kokkfag. Da hun fant ut at dette var en mulighet også i hennes yrke, valgte hun å ta dette.

Heller ikke Linda visste at det fantes mesterutdanning i kokkfaget. Hun hadde jobbet i flere år, også som avdelingsleder, i en stor bedrift. Selv om hun syntes det var spennende med det ansvaret, fikk hun mer tid under koronatiden og så behovet for å videreutvikle seg selv. Hun søkte på ulike utdanninger og fant ut at mesterbrev var en mulighet. Hun vurderte også å studere matteknikk ettersom dette ville gi mulighet for å få jobb på for eksempel Mattilsynet, men matteknikkstudiet var heltid, så det var vanskelig å ta dette ettersom hun var i full jobb. Mesterbrevet var nettbasert og deltid, noe som gjorde det mulig å fortsette å jobbe, og hun bestemte seg for å ta mesterutdanningen. Samtidig så hun på nettet at det var få som hadde tatt mesterutdanningen som kokk, og lurte på om det var få som visste om det, eller om det var en dårlig ordning. Svaret, sa hun, fikk hun da hun var ferdig: «Jeg angret litt på at jeg tok mesterbrev. Jeg betalte det selv, mens håndverkere får det dekket av jobben. Håndverkere får tillegg med denne utdanningen, men ikke oss.» For Linda var det tydelig at grunnen til at få kokker tok mesterbrev, var at ordningen gir få, om noen, fordeler i hennes fag.

Bruken av mesterbrev

Den praktiske verdien av mesterbrev er begrenset for kokker. Lederen for landsforeningen nevnte at faglærte kokker får noe høyere lønn, men at det ikke var noen fortrinn med mesterbrev, og at det heller ikke ga høyere lønn. Han mente at så lenge alle kan åpne spisested, har mesterbrevet lite å si i arbeidslivet.

Betegnelsen *kokkmester* er ikke mye brukt blant kokker med mesterbrev. Som lederen for landsforeningen beskrev, tok han selv mesterbrev for å øke kompetanse og formalisere denne, men likte ikke å kalle seg selv mester. Grunnen til dette var at det var mer kommunikasjon om hva mester var i andre fag, men ikke i kokkfaget. En av konsekvensene av manglende kunnskap om mesterbrevets rolle i kokkfaget er at det er litt uklart hva det betyr å være mester. Ragnhild forklarte at hun ikke er en mesterkokk til tross for at hun har mesterbrev: «Noen gamle tanter og onkler tror at det er det det betyr, at jeg er som Bent Stiansen. Men jeg er jo ikke bedre på å lage mat på grunn av mesterbrevet, det er jo om administrasjon, ikke en kokkeutdanning.» Hun jobbet i en stor bedrift, så hun promoterte ikke aktivt at hun hadde mesterbrev ettersom hun ikke fikk brukt kvalifikasjonen så mye. Men hun poengterte at hvis hun fortsatt hadde jobbet på den kafeen hun jobbet på tidligere, ville det vært annerledes, og hun kunne ha brukt kunnskapen til å styrke bedriften. Linda mente at mesterbrevet ikke er et signal om kvalitet i kokkfaget ettersom mange mangler kunnskap om mesterbrevet i kokkebransjen.

Heller ikke i forbindelse med å få jobb som kokk er mesterbrev en viktig faktor. Rekruttering i yrket er i en del tilfeller basert på at kokker får tilbud om jobber, men for denne måten å ansette folk på spiller ikke mesterbrevet en rolle. Ragnhild mente at det som er viktig, er om arbeidsgivere vet at en person er god til å jobbe, ikke om han/hun har mesterbrev. I tillegg var hennes erfaring at det er veldig lett å få jobb som kokk – man kan få jobb på dagen – men at det er mye kvelds- og helgejobb. Lederen for landsforeningen påpekte at det i tillegg til arbeidstid er utfordringer med sosial anerkjennelse for faget, og at mesterbrevet ville ha spilt en rolle her hvis det hadde hatt en tydeligere status i faget.

Blant kokkene vi intervjuet, ble det klart at mesterbrevet har lite å si for å få nye stillinger. Dette ga også utslag i den forstand at mesterbrev ikke ga høyere lønn, som Linda forklarte: «I fjor, mens jeg studerte og var på intervju, sa arbeidsgiver at det er positivt med mesterbrev, men ikke et krav for stillingen, så jeg får ikke tillegg for denne kompetansen.» For Ragnhild hadde derimot mesterbrevet vært litt viktigere, ettersom arbeidsgiveren syntes det var spennende at hun hadde mesterbrev, og hun hadde dermed fått noen ekstra oppgaver.

Selv om Linda ikke fikk ekstra lønn for denne kvalifikasjonen, brukte hun kunnskapen hun hadde tilegnet seg, i arbeidshverdagen. I stillingen som avdelingsleder var hennes forståelse av bedriftsøkonomi og personalledelse veldig nyttig, og hun hadde observert at andre avdelingsledere som hadde gått rett fra stilling som kokk, hadde stort behov for opplæring innenfor disse temaene. Det at hun ikke fikk anerkjennelse for kvalifikasjonen, opplevde hun som litt frustrerende. I tillegg påpekte hun at lønnsnivået er lavt, og at det er mye stress i jobben, samt at den er fysisk krevende (Linda nevnte at hun går 25 000 skritt om dagen på jobb), som gjør det umulig å bli i jobben fram til pensjonsalder. Hun var derfor på utkikk etter bedre muligheter. Hun hadde nylig søkt på en stilling med mer ansvar enn den hun var i nå, og i utlysningen sto det at man måtte ha bachelorgrad. Men siden det ikke finnes bachelorgrad i kokkfaget, bare svennebrev, tenkte hun at mesterbrevet muligens ville gi henne en bedre sjanse enn andre som bare har svennebrev. I tillegg vurderte hun å ta mer utdanning, muligens lederutdanning, for å finne annet arbeid.

Mesterutdanningens innhold

Innholdet i mesterutdanningen opplevdes som relevant av kokkene, selv om det ble vurdert som noe mindre orientert mot kokkfaget enn andre fag. Linda nevnte at hun lærte mye, og at spesielt det første året var veldig relevant siden det omfattet bedriftsøkonomi, personalledelse, budsjett og liknende, til tross for at de fleste eksemplene handlet om byggebransjen. Det andre året var en fordypning som handlet mest om hvordan man etablerer en restaurant, noe hun mente var mindre relevant fordi hun ikke har planer om å åpne restaurant. Ragnhild forklarte også at utdanningen var mer spisset for håndverk som snekker og tømrer, men at mesteroppgaven var et eget prosjekt som måtte inneholde det hun hadde lært om helse, miljø og sikkerhet, regnskap og andre tema. Dette var viktige tema som begge kokkene som ble intervjuet, syntes var nyttige, og Ragnhild pekte på allsidigheten og bredden som noe positivt med utdanningen.

Mangel på informasjon om innholdet i utdanningen før oppstart ble også nevnt av Ragnhild. Hun hadde lest om mesterbrev før hun begynte studiene, men opplevde at det var mye mindre matorientert enn hun trodde det skulle være. Hun syntes likevel det var interessant, og var glad for at hun hadde tatt utdanningen. Hennes opplevelse var at hun nå var i stand til å se et større bilde av hvordan en bedrift fungerer, og hva som er viktig. Det hadde ført til at hun kunne jobbe på en annen måte enn før, og gjort henne i stand til å komme med fornuftige innspill i møter med leverandører og andre. I tillegg var hun blitt mer klar over verdien av kalkyler og å være oppmerksom på å gjøre ting riktig for å unngå økonomisk tap. For Ragnhild var mesterbrevordningen hensiktsmessig, men samtidig mente hun at den faller litt igjennom ettersom det er en stor prosess som leder til en tittel og ikke en grad. Selv om hun muligens ville anbefale andre å ta en slik

utdanning, mente hun at dette var noe man måtte tenke nøye gjennom, om man er villig til å studere to år deltid ettersom det finnes andre utdanningsmuligheter som gir studiepoeng og kan lede til bachelorgrad. Hun poengterte at mesterbrevet gjerne skulle ha hengt høyere, altså gitt mer status.

Mesterbrevets framtid i kokkfaget

Mesterbrevets rolle for kokkfaget utfordres i et utdanning- og arbeidsmarked i stadig endring. For lederen for landsforeningen var det liten tvil om at mesterbrevet har en framtid, fordi det er mange unge kjøkkensjefer som er veldig gode kokker, men som ikke har kompetanse på økonomi, administrasjon og ledelse. De trenger å øke kompetansen sin, men han mente at det ville være mer hensiktsmessig å tilby mesterutdanning i en annet format. Han foreslo at utdanningen kan tilbys gjennom fagskoler som et nettstudium med samlinger hvor det også er fleksibilitet, slik at man kan ta utdanningen i eget tempo, men at eksamener bør være stedsbasert. Det vil gjøre det lettere for folk å ta kurset, og ved å tilby utdanningen gjennom fagskoler eller høgskoler/universitet vil det heve statusen til mesterbrevet.

Studiepoeng ble vurdert som en viktig faktor for å øke mesterbrevets status. Lederen for landsforeningen mente at studiepoeng ville bidra til høyere verdsetting av kompetansen. En vanlig måte å øke kompetansen på blant kokker var tidligere å ta bachelor ved Norsk hotellhøgskole i Stavanger, men at det er en økende andel som tar liknende fag på andre høgskoler i dag. Han pekte på at det nå finnes flere nye utdanningstilbud på fagskoler som er relevante for kokkeyrket, og disse er attraktive fordi det gis studiepoeng. Han mente også at det er en utfordring å overbevise unge om at mesterbrev er bedre enn master.

Begge kokkene syntes det var vanskelig å se for seg at mesterbrevet skulle bli mer relevant for faget. Linda poengterte at mesterbrevet i seg selv ikke er et problem, men at det ikke er så attraktivt blant arbeidsgivere, ettersom det ikke er kjent i kokkebransjen. Ettersom det er veldig vanskelig å rekruttere kokker og mangel på arbeidskraft, er mange nyansettelser kokker fra Øst-Europa. Hun så ikke for seg at det er mange som kommer til å ta mesterbrevet i årene som kommer, og hun var også usikker på om det var noe Mesterbrevnemnda kunne gjøre for å motvirke denne trenden. Ragnhild tenkte litt annerledes og mente at mesterbrevet kunne fortsette å være viktig ettersom det er mange som ønsker å bli bedre ledere, og at utdanningen gir kompetanse og bidrar både til mer seriøs drift og til at færre går konkurs. For å oppnå dette mente Ragnhild at det må bli mer lukrativt å ta mesterbrev.

Markedsføring av mesterbrevet

Det har kommet fram at mesterbrevet mangler synlighet blant kokker. Lederen for landsforeningen var usikker på om fylkeskommunene i det hele tatt informerer om at det er mulig å studere til mesterbrev, og mente at de bør følge nyutdannede og gi informasjon om dette på et tidlig tidspunkt i karrieren deres. Samtidig erkjente han at organisasjonen også kunne informert om mesterbrevet, men at de kanskje nølte med å gjøre dette siden kvalifikasjonen har begrenset verdi for kokker. Et annet poeng han nevnte, var at studiestedene som tilbyr mesterbrev, ikke er aktive i unges miljøer, og at mesterbrevet dermed ikke er tilstrekkelig markedsført for unge. Lederen for landsforeningen mente det var viktig å

ha tro på at kokkeyrket vil gi en livslang yrkeskarriere, og at det er mange attraksjoner med yrket ettersom det gir muligheter til å jobbe hvor som helst i verden. Samtidig er det utfordringer med sosial anerkjennelse og arbeidstid. Kokkeyrket har fått mye oppmerksomhet i kokkeprogrammer på TV. Noen av disse har satt søkelys på dårlige ledere, dårlige arbeidsforhold og lav lønn og har gitt et dårlig bilde av yrket, men han mente at det i de senere år har vært flere gode programmer som viser en annen side. Dette er ikke ensbetydende med at unge vil ta utdanning, og at det derfor er nødvendig med vekt på rekruttering til kokkeyrket og mer markedsføring av mesterbrevet for at folk skal få kunnskap om hva dette er.

Tilhørighet og tilknytning

For kokkene i studien var det ulike holdninger til det å være mester. Ragnhild betaler medlemsavgiften for å bruke mestertittelen og nevnte at hun får et medlemsblad som hun synes er interessant, og at hun kan bruke mestermerket ettersom det er et trygghetsymbol. Samtidig består symbolet av tre hammere, og hun mente at dette er en medvirkende årsak til at man forbinder mesterbrev med bygghåndverk. Hun brukte ikke dette merket aktivt ettersom hun ikke har prioritert å drive den lille bedriften hun har ved siden av jobben, på grunn av barna, men hvis hun utvider denne i framtiden, vil hun bruke mestermerket mer aktivt. Linda mottok mestermerket da hun var ferdig med mesterbrevet, men hadde ikke brukt det, og det lå i en skuff. Hun betalte fortsatt mesteravgiften, men vurderte å melde seg ut i 2024 siden hun ikke har bruk for tittelen og det er litt dyrt å betale denne avgiften. Ragnhild syntes at mesterutdanningen var veldig hyggelig og inkluderende, men også mannsdominert. Da hun fikk utdelt mesterbrevet, var de veldig fornøyde med at en dame hadde tatt det, men hun hadde likevel valgt å bruke tiden sin på andre ting.

Både mestere og andre har tilknytning til faglige organisasjoner, noe som for noen også handler om samhold innenfor faget. Lederen for landsforeningen pekte på at lokale foreninger er fagets fremste møteplass for sosialt og faglig miljø, og at mange av disse møtes hver annen måned. Disse arrangerer faglig innhold, konkurranser, dugnad i næringslivet og så videre. Det er også en del tradisjoner i gruppene, som lutefiskmiddag og arrangementer i forbindelse med merkedager i det norske kjøkkenet. Selv om disse lokale foreningene er viktige, var ikke de to kokkene vi intervjuet, med i disse.

8.4 Avslutning

Det er liten tvil om at mesterbrev gir nyttig kompetanse for å lede bedrifter også for kokker, men det gir få eller ingen fordeler i arbeidsmarkedet. Ettersom mestertittelen i kokkefaget primært brukes for å vise til praktisk kunnskap, erfaring og godkjenning av andre i praksisfellesskapet, brukes ikke denne tittelen i forbindelse med mesterbrevet. Høst et al. (2015) mener at rekrutteringen av kokker har mange likhetstrekk med fag som tømrer og elektriker, spesielt i de delene av næringen som ikke er dominert av ufaglærte. Det å være kokkmester kan forstås i lys av perspektivet på mesteren som en særlig kyndig håndverker og tradisjonsbærer. Det er altså ikke utdanningen som blir tillagt vekt, men heller at man blir en mester gjennom utøvelse av yrket som gjennom mange år gjør en til en særlig kyndig håndverker og tradisjonsbærer.

Ettersom det er mange kokker som ikke står i yrket gjennom hele arbeidslivet, er videreutdanning et viktig tema for mange. Eben (2017) fant at mange kokker mente at de hadde få videreutdanningsmuligheter som kokk, og viste til at mesterutdanningen for kokker var blitt revidert i 2016 og pekte på dette som en mulighet for kokker. Samtidig har vi sett ovenfor at det er en slags blindvei ettersom den ikke gir kokker muligheter for nye stillinger eller høyere lønn, men i hovedsak er en mulighet for de som ønsker å starte egen bedrift. Det er begrensede muligheter for annen videreutdanning ettersom kokker har begrensede muligheter for opptak til universitet og høyskoler, og det er få utdanningssteder som tilbyr «Y-veien» (Eben, 2017), altså at faglærte kan gå direkte til relevant høyere utdanning uten å gå veien om generell studiekompetanse. Videre viser Eben (2017) til yrkesstolthet som en viktig pådriver for høyere utdanning, og hans oppfatning er at mange kokker ville ha valgt videreutdanning framfor å skifte yrke hvis dette var en reell mulighet. Mesterbrevet framstår ikke som en sentral del av denne løsningen.

9 Avslutning

9.1 Oppsummering av perspektiver og hovedfunn

I denne rapporten har vi analysert følgende overordnede problemstilling:

- Hvilken rolle spiller mesterbrevet i arbeidslivet og i kunnskapssamfunnet?

Denne kan deles inn i tre sett av underproblemstillinger:

- Hvordan er mesterbrevet regulert i Norge i forhold til tilsvarende ordninger i andre land? Er reguleringene de samme for ulike mesterfag i Norge? Med regulering mener vi her blant annet om mesterbrevet gir et formelt grunnlag for fagutøvelse eller bedriftsetablering. Vi er også opptatt av relasjonen mellom mesterbrevet og det formelle utdanningssystemet.
- Hva motiverer de som tar mesterbrev, og hvilke konsekvenser har mesterbrevet for deres virke som håndverkere og eventuelt bedriftseiere?
- Hvilke aspekter ved mesterkvalifikasjonen og mesterbrevet er mest framtrødende i det norske arbeidslivet og internt i de enkelte mesterfag? Vi skiller her mellom fire idealtypiske perspektiver på mesterbrevet og mesteren: mesteren som særlig kynlig håndverker, mesteren som monopolist, mesteren som fagarbeider og bedriftseier mellom arbeid og kapital, og til slutt mesteren som produsent av nye fagarbeidere.

Vi diskuterer her i kapittel 9.1 hva vi kan si om disse problemstillingene. I kapittel 9.2 peker vi på mulige veier videre for mesterkvalifikasjonen.

Hovedbildet i denne rapporten er at mesterbrevet spiller en viktig rolle i byggfagene. Det er betydelig interesse for mesterutdanningen, og det kvalifiseres årlig mange nye mestere. I to av de andre case-fagene vi har sett nærmere på i denne rapporten, kokk og frisør, virker mesterkvalifikasjonen å være på vei ut. Bunadtilvirkerfaget er som andre verneverdige håndverk et fag med svært få utøvere, og mesterbrevet har en mer uklar posisjon. Mestere vi har intervjuet blant kokker, bunadtilvirkere og frisører opplever likevel at kompetansen er relevant. En forklaring på hvorfor mesterbrevet virker så forskjellig i ulike fag og bransjer, er at mesterbrevet i byggfag spiller en rolle i arbeidslivet som de andre fagene mangler, nemlig at den gir adgang til å utføre oppgaver og dermed har en viss «lisensierende» funksjon. En alternativ fortolkning er at signalet om kvalitet som mesterbrevet gir, har større betydning for kunder som kjøper byggfaglige tjenester, rett og slett fordi beløpene som investeres, er så mye større og konsekvensene av feil mer fatale. Intervjuene tyder likevel på at den lisensierende funksjonen er avgjørende for at mesterbrevet lever videre i byggfagene.

I avsnittene nedenfor går vi nærmere inn i underproblemstillingene og knytter fortolkningene av funnene til de samfunnsvitenskapelige perspektivene vi presenterte i kapittel 2.

Hvordan er norsk mesterbrev regulert i en europeisk kontekst?

Den norske mesterkvalifikasjonen er overfor arbeidslivet i hovedsak hva man i profesjonsforskningen vil kalle en sertifiseringsordning. Som vi redegjorde for i kapittel 2, virker frivillig sertifisering lite ekskluderende på konkurranse, men kanalisere i stedet etterspørsel ved å gi positive signaler til kunden. Signalet kan være at bedriften leverer produkter og tjenester av høy faglig standard og forretningsmessig ryddighet. Derimot gir ikke mesterbrevet eksklusiv adgang til å etablere bedrift, utøve et yrke eller til å utføre bestemte oppgaver. Som sertifiseringsordning er den spesiell ved at den, til tross for å være en individuell kvalifikasjon, hovedsakelig brukes av bedrifter til å gi et signal til kunder og ikke av mestere til å gi et signal til arbeidsgivere om kompetanse. Den er også spesiell ved at man må betale en årsavgift for å kunne signalisere utad at man har kvalifikasjonen. Mesterne i spørreundersøkelsen opplever selv at mesterbrevet i høy grad gir signaler i markedet om faglig kvalitet og også om seriøsitet og pålitelighet, riktignok i litt svakere grad.

I byggfagene er mesterkvalifikasjonen imidlertid noe litt mer enn en sertifiseringsordning fordi mesterbrevet gir adgang til ansvarsrett for flere godkjenningssområder i to tiltaksklasser (utøvende, prosjekterende). Dette er regulert i byggesaksforskriften under plan- og bygningsloven. Det betyr at mesterbrevet gir rett til å utføre visse oppgaver, og mesterbrevet gir således en indirekte fagbeskyttelse ved å være koblet til lovregulerte oppgaver. Denne retten er riktig nok ikke eksklusiv siden også byggfaglig ingeniørutdanning og fagskole gir de samme rettighetene, men som vi kommer inn på senere, gir det mesterbrevet en annen rolle i byggfagene enn i andre fag.

Det norske mesterbrevet gir imidlertid selv i byggfagene færre rettigheter i arbeidslivet enn i Tyskland, som vi har sammenliknet med i rapportens kapittel 3. I Tyskland gir mesterkvalifikasjonen en eksklusiv rett til å etablere bedrift innenfor fagene som faller inn under håndverkslovgivningen. Etter rereguleringen i 2019 gjelder dette på langt flere fagfelt enn i den mer deregulerte perioden 2004–2019. I profesjonsforskningstermer er den tyske mesterordningen først og fremst et lisenskrav og gir derfor langt sterkere rettigheter og fagbeskyttelse enn den norske.

Mesterbrevet er i en særegen posisjon i utdanningssamfunnet. Utdanningen gir ikke studiepoeng og må derfor anses som ikke-formell, men den har likevel en tett kobling til det formelle utdanningssystemet ved at den bygger på fag- eller svennebrev. Selve kvalifikasjonen sees på som bestående av fag- eller svennebrev, lang og allsidig praksis og mesterutdanningen. Ser man den norske mesterkvalifikasjonens relasjon til utdanningssystemet og det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket i en europeisk kontekst, viser Bjørnavold (2023) at det norske mesterbrevet skiller seg ut ved *ikke* å være koblet opp mot det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket. Bjørnavold (2023) viser at mesterbrevet i Tyskland, Frankrike, Østerrike og Sveits er innplassert i de respektive lands kvalifikasjonsrammeverk, på nivå 5 i Frankrike og nivå 6 i de øvrige. Vi diskuterer spørsmålene om mesterkvalifikasjonens kobling til utdanningssystemet og kvalifikasjonsrammeverket nærmere i kapittel 9.2.

Hvorfor tar mestere mesterbrev, og hvilke konsekvenser har mesterbrevet for dem som håndverkere og/eller bedriftseiere?

Mesterutdanningen er ut fra studieplanen både en utdanning i generell bedriftsledelse, en utdanning i faglig ledelse og en faglig videreutdanning, men tyngdepunktet ligger i bedriftsledelse som ut fra studieplanen utgjør halve tiden. Likevel står det å videreutdanne seg i faget overraskende sterkt som motiv for å ta mesterbrevet. Nær åtte av ti nevner det som grunn til å ta mesterbrev, mens nest vanligste grunn, å lære bedriftsøkonomi og administrasjon, nevnes av litt under fem av ti. Om lag én av tre tok mesterbrev på grunn av signalverdien av mestermerket, det vil si at deres bedrift kunne markedsføre seg som mesterbedrift. Også utad overfor befolkningen gir mestermerket et svært klart og tydelig signal om faglig kvalitet, slik mestere opplever det, mens det mer sekundært gir et signal om seriøsitet og punktlighet. Signalverdien er klart sterkest i byggfagene, man kan anta at dette har dels med tradisjon å gjøre, og dels med at kunder investerer større verdier i et byggfaglig oppdrag enn de gjør ved kjøp av mange andre faglige tjenester, og at behovet for et signal om kvalitet er sterkere der.

Det er et visst misforhold mellom hvor sterkt faglig videreutdanning står som motiv for å ta mesterutdanning og signalverdien det oppleves å gi om faglig kvalitet og hvordan en del av mesterne vi har intervjuet, opplever mesterutdanningen. Mestere vi har intervjuet i små mesterfag, opplever at de i liten grad fikk en faglig videreutdanning, mens de var langt mer fornøyde med den merkantile delen av utdanningen. I Bjørnavolds analyse (2023) av innholdet i norsk mesterutdanning var det også vanskelig å vurdere nivået på den faglige videreutdanningen for frisører. Selv i et stort fag som tømrefaget er det kritiske innvendinger fra de kvalitative intervjuene om at ambisjonsnivået for den faglige videreutdanningen er for lavt. I spørreundersøkelsen er imidlertid totalbildet mer positivt, der 37 prosent er helt enige i at mesterbrevet har gitt dem fagkunnskaper de bruker i sin daglige jobb, og ytterligere 32 prosent er nokså enige. Dette er omtrent den samme andelen (32 + 33 prosent) som er enige i at mesterbrevet har gitt dem kunnskaper i å lede en bedrift som de bruker i sin daglige jobb. Det er rimelig å anta at disse vurderingene dreier seg om selve mesterutdanningen. At mesterbrevet gir et klart signal utad om faglig kvalitet, kan derimot sees på som en vurdering av hele kvalifikasjonen, det vil si summen av fag- og svennebrev, lang praksis og mesterutdanningen. Mesterutdanningens særpreg ligger nettopp i å være en ledelses- og etablererutdanning spesielt for faglærte. Det er en tøff konkurranse i det generelle markedet for ledelsesutdanninger. Samtidig gir summen av våre kvalitative og kvantitative data et bilde av at mesterne nettopp er fornøyde med mesterutdanningen som en ledelses- og etablererutdanning, og at den oppleves som nyttig for å lede egen håndverkerbedrift for de mesterne som gjør det. Dette er i tråd med tilsvarende positive funn i Menon-evalueringen fra 2016 (Espelien et al., 2016, s. 6). Vurderingen fra mesterne i vårt prosjekt er mer blandet når det gjelder det faglige videreutdanningsaspektet, der ulike datakilder gir litt ulikt inntrykk, og også her finner man en gjenklang fra 2016-evalueringen der noen mestere ønsket en sterkere vektlegging av faglig videreutdanning.

Mesterbrevets funksjon og rolle i arbeidsliv og det enkelte fag

Den siste problemstillingen angår hvilken funksjon mesterbrevet spiller i arbeidslivet og i det enkelte mesterfaget. Problemstillingen viser til gjennomgangen av samfunnsvitenskapelige perspektiver på håndverk og mesterbrev. I kapittel 2 har vi skilt mellom fire perspektiver på mesterens funksjon og rolle i arbeidslivet: mesteren som tradisjonsbærer og særlig kyndig håndverker, mesteren som monopolist, mesteren mellom arbeid og kapital og mesteren som produsent av nye fagarbeidere via lærlingordningen. I rapportens ulike kapitler har vi sett at disse beskrivelsene treffer de fire casefagene i ulik grad. Vi tenker imidlertid ikke på perspektivene som konkurrerende, men som innganger til å forstå ulike aspekter ved mesterbrevet og mesterkvalifikasjonen.

I kapittelet om tømrefaget beskrev vi tømremesteren i spennet mellom moderne mon- tasje og tradisjonelt håndverk. En tømmer- eller byggmester arbeider med hele oppgave- porteføljen til en tømmer og leder som regel en liten håndverksbedrift med lærling. Slik sett er tømremesteren et klassisk eksempel på en kyndig håndverker, i moderne drakt. Tømrere setter også den håndverksfaglige siden ved mesterbrevet høyt, selv om sent- rale representanter mener den faglige komponenten i mesterutdanningen bør få større plass. Mesterbrevet er en viktig videreutdanningsvei for tømmervenner. Andelen mes- terbrev regnet mot svennebrev har vært stabilt høy de siste 15 årene. Byggmesterfor- bundet fyller videre mange funksjoner for medlemmene, der den nasjonale foreningen blir supplert av lokale forgreininger, som ivaretar sosiale og kulturelle sider ved faget. Utover å være moderne arbeidsgiverforeninger bidrar de lokale sammenslutningene til å videreføre tradisjoner som eksempelvis svennegilde. Det folkloristiske preget lader, laugspatroner og laugskjeder gir, er omdiskutert i Byggmesterforbundet, og det meste av dette er skrellet vekk med årene. Samtidig bidrar slike særegenheter til å framheve tradisjoner og de mer kulturelle sidene ved tømrefaget.

I frisørfaget har mesterbrevet blitt en perifer kvalifikasjon som følge av et voksende an- tall store kjeder og private utdanningsinstitusjoner knyttet til disse. Det er også en følge av konkurranse med andre studiepoenggivende utdanningstilbud og at unge i bransjen ikke kjenner til mesterutdanningen. Dette har til dels ført til en viss svekkelse av frisørfa- gets kobling til fagopplæringen i offentlig og partsorganisert regi. Paradoksalt nok er de nye bedriftsinterne kvalifiseringsløpene organisert på måter som likner mer på tradisjo- nell håndverksopplæring, fordi praksislengden i bedrift er lenger. Vel så viktig er det imidlertid at mesterbrevet ikke framstår som å gi klare fordeler for faglærte frisører i et arbeids- og tjenestemarked hvor bevisstheten om mesterbrevet er lavere enn i tømrefaget.

Mestere i bunadtilvirkerfaget er uten tvil både tradisjonsbærere og kyndige håndver- kere, men vi har sett at mesterbrevet i mindre grad har en funksjon som formidler av praktisk håndverkskunnskap. I små tradisjonsfag som bunadstilvirker ivaretar Norsk håndverksinstitutt stipendiatordning det vi i kapittel 7 kalte «mester som håndverksfag- lig praksis». Sammenliknet med mesterutdanningen likner stipendiatordningen mer på den tradisjonelle mesterlæren, både i lengde og innhold. Målet er å sørge for at gamle håndverksfag og teknikker ikke skal dø ut. Stipendiatordningen er kvalitativt omfat- tende, men ekstensivt begrenset – den er med andre ord god, men dekker svært få per- soner. Mesterne vi har snakket med i bunadtilvirkerfaget, erfarte at mesterbrevet i liten

grad ga ferdigheter eller kunnskaper utover det økonomiske og administrative. Norsk håndverksinstitutt er ikke en konkurrerende institusjon vis-à-vis Mesterbrevnemnda, men representerer snarere en potensiell samarbeidspartner om nemndas eiere ønsker å videreutvikle rollen overfor tradisjonshåndverket.

Også kokkfaget har beholdt mange typiske trekk av håndverksfag, blant annet ved at reising til andre land for å lære lokale og nasjonale kjøkken er en sentral del av fagutøvernes praksis. I kokkfaget er mestertittelen utbredt, men den er i liten grad koblet til mesterbrevet. Dette er imidlertid ikke et nytt trekk i kokkfaget, der tittelen mester lenge har vært brukt som generell betegnelse på faglig dyktighet og erfaring. I likhet med frisørfaget ser mesterkvalifikasjonen ut til å være på vei ut i kokkfaget, på tross av at de som har tatt utdanningen, opplever den som nyttig.

Mesteren som «monopolist» er en skarp formulering av et perspektiv som primært forstår mestertittelen som et uttrykk for forsøk på monopoletablering. Det er imidlertid ulike synspunkt på begrunnelsen for monopoler. Der noen forstår det som et ønske om å ekskludere nye utøvere fra konkurranse, ser andre det som et virkemiddel for å hegne om kvalitet og faglighet og nødvendig med hensyn til helse, miljø og sikkerhet. Vi har tidligere i rapporten sett at det norske mesterbrevet ikke leder til noe reelt monopol i arbeidsmarkedet, fordi det ikke gir eksklusiv tilgang til verken oppgaver eller bedriftsetablering. Unntaket i denne sammenhengen er tømrerfaget, der koblingen til ansvarsrett gjør at mesterbrevet gir en indirekte fagbeskyttelse for tømrerfaget, fordi det sikrer tilgang til lovbeskyttede oppgaver. Dette gjør nytteverdien av mesterbrevet for tømreere og andre byggghåndverkere mer håndfast enn det mer diffuse signalet om kvalitet som mestermerket og mestertittelen gir. Samtidig viser resultatene fra både spørreundersøkelsen og de kvalitative intervjuene at mestere generelt setter mesterbrevet som frivillig sertifisering og kvalitetsstempel svært høyt. Beskyttelsen av mestertittelen heller ikke ubetydelig, vi har sett at mestere selv setter dette veldig høyt. Heller ikke i egne organisasjoner virker mestere å forfølge monopolstrategier. Trenden i kriterier for medlemskap virker å gå i andre retninger, der flere organisasjoner dropper krav om mesterbrevet som betingelse for innmelding. Hvilken betydning dette får for mesterbrevet på sikt, er vanskelig å spå. På den ene siden kan det svekke verdien av mesterbrev, fordi medlemskap blir mindre eksklusivt. Samtidig kan det føre til økt rekruttering til mesterutdanningen, ved at gamle mesterorganisasjoner får flere medlemmer. Dette virker mest sannsynlig for tømrerfaget.

Mesteren er både fagarbeider og bedriftsleder eller -eier. Det gjør mesteren til en utypisk arbeidsgiver. Rapporten gir grunnlag for å tro at dette er beskrivende for mestere i flere fag, og er sannsynligvis et generelt trekk ved håndverkssektoren. Faglig samhold internt i yrket preger en typisk mesterbedrift der alle har samme fagbakgrunn og den interne arbeidsdelingen er lav. I frisørfaget er det relativt utbredt å være selvstendig næringsdrivende, selv om utviklingen av kjeder gjør at det kanskje blir færre små bedrifter og enkeltpersonforetak. Mestere som bunadtilvirkere er også i stor grad fagpersoner overfor sine ansatte, i den grad de har det. Bunadtilvirkeren er mer en selvstendig håndverker enn en arbeidsgiver. For tømrerfaget er mellomposisjonen mellom arbeid og kapital kanskje særlig tydelig, fordi den er koblet til organisatoriske forhold. Den lave avtaledekningen i mesterbedrifter i forhold til andre bedrifter, og det at

Byggmesterforbundet har trått ut av NHO, styrker dette inntrykket. Det kommer også til uttrykk ved at Byggmesterforbundet fungerer som profesjonsforbund der enkeltpersoner er medlem, samtidig som organisasjonen opererer som vanlig arbeidsgiverorganisasjon, der medlemskap normalt er koblet til bedrift.

Det siste perspektivet på mesterbrevet handler om mesterens rolle som produsent av nye fagarbeidere og at mesteren dermed bidrar til å forsyne arbeids- og næringsliv med kompetent og produktiv arbeidskraft. Mesterbedrifter har noen generelle trekk som gjør dem godt egnet til lærebedrifter. At en mester jobber med hele faget, og ikke bare spesialiserte deler av faget, gjør mestervirksomheten til en egnet læringsarena for lærlinger. Fordi mesterutdanningen bygger videre på fagutdanningen, vil mesternes organisasjoner ha egeninteresse i å utdanne lærlinger, fordi fagarbeidere er grunnlaget for rekruttering også til mesterbrevet. Vi har sett i surveyen at de fleste mestere jobber i bedrifter med lærlinger. Her dominerer imidlertid byggfagene stort. Vi vet imidlertid ikke hvordan mesterbedriftene ser ut i forhold til andre bedrifter i samme fag. I tømmerfaget driver imidlertid Byggmesterforbundet egne opplæringskontor, og informanter i faget anslår at de står for en majoritet av lærekontraktene i de store byene. Vi har derfor argumentert for at kompetanseutvikling er en svært viktig funksjon og virkning av mesterbrevet i tømmerfaget og byggenæringen. Det er imidlertid verdt å understreke at denne siden ved mesterbrevet er underbelyst i tidligere forskning. På bakgrunn av denne rapporten kan vi mest reise en godt begrunnet hypotese om at mesterordningen spiller en særlig viktig rolle for kompetanseutvikling og lærlinger.

9.2 Veien videre

I dette avsnittet diskuterer vi veier videre for mesterkvalifikasjonen på grunnlag av de styrker og svakheter den har i dagens kunnskapssamfunn.

Mesterkvalifikasjonen spiller en svært viktig rolle i å styrke fag og faglighet i byggfagene, og mesterbedrifter bidrar i svært stor grad til produksjonen av nye fagarbeidere. Mestere flest er også fornøyde med kompetansen utdanningen har gitt dem, og opplever den som relevant for arbeidsutøvelsen. Ikke minst er kompetansen nyttig for etablering av egen bedrift, og vi ser at svært mange mestere i spørreundersøkelsen leder egen bedrift (40 prosent) eller er i andre lederstillinger (44 prosent) der ledelseskompetanse er nyttig. Mesterkvalifikasjonen har ikke den samme rollen i å bygge fag og faglighet i de andre faggruppene (enn byggfagene), men som signal overfor kunder om faglig kvalitet har mestermerket en verdi også der. Bevisstheten om mesterbrev er imidlertid langt svakere og mesterbrevets posisjon som kvalifikasjon i bransjen dalende i fag som frisør og kokk. I arbeidsmarkedet framstår kvalifikasjonen dessuten som lite «portabel», den kan ikke tas med til andre bransjer og gi uttelling i form av bedre lønns- og arbeidsvilkår. Dette har sammenheng med mesterbrevets helt særegne posisjon i kunnskapssamfunnet; mesterutdanningen er regulert av studieplaner, men gir ikke studiepoeng. Dette svekker synlighet, det svekker overførbarhet, og for fagfolk som vurderer å ta videreutdanning på høgskole og universitet senere, gjør det mesterbrevet til en blindvei ved at de ikke får noen uttelling for mesterbrevet hvis de skal ta slik høyere utdanning.

Vi drøfter i det følgende konsekvensene av mulige svar på et par av utfordringene vi har pekt på her og i rapporten for øvrig.

Sterkere integrasjon av mesterutdanningen i utdanningssystemet?

Mesterkvalifikasjonen står som nevnt i en særegen mellomposisjon hvor den er stramt regulert, med forankring i egen lov, med vedtatte studieplaner for mesterutdanningen og et eget trepartssamarbeid rundt kvalifikasjonen. Samtidig gir utdanningen ikke studiepoeng, og verken kvalifikasjonen eller utdanningen er innplassert på et nivå i nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk. Dette svekker mesterutdanningens posisjon i arbeidsmarkedet og gjør at den ikke gir uttelling ved videre utdanning. Den særegne reguleringen gir på den ene siden partene en stor grad av autonomi i styringen av kvalifikasjonen, men svekker også dens posisjon. At kvalifikasjonen heller ikke er innplassert på nivå i nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk, kan gjøre det enda vanskeligere å kommunisere kvalifikasjonens nivå og å vurdere den som et element i en realkompetansevurdering for inntak til videre utdanning.

Det enkleste grepet for å styrke mesterkvalifikasjonen i utdanningssamfunnet er å plassere den inn i nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk, mens et ytterligere grep vil være å gjøre utdanningen studiepoenggivende slik fagskoler er. Dette vil kunne styrke synligheten av mesterutdanningen og gi mestere mer uttelling for utdanningen dersom de vil bevege seg på tvers i arbeidsmarkedet eller videre i utdanningssystemet (selv om studiepoeng fra fagskoler ikke automatisk teller ved opptak til universitets- og høgskoleutdanning). Det er liten tvil om at utdanningen har en generell overføringsverdi, den er ikke så faglig spesifikk at ervervet kompetanse ikke kan brukes i andre bransjer, men fraværet av studiepoeng og NKR-forankring svekker dens posisjon som kvalifikasjon. Samtidig anerkjennes allerede visse typer studiepoenggivende fagskoleutdanning som likeverdig med mesterutdanning, så en prosess med integrering i utdanningssystemet er på et vis allerede påbegynt. Man kan på den annen side se for seg at en tettere integrering vil kunne gjøre mesterutdanningen til en hvilken som helst annen utdanning, og at det ikke er gitt at den vil få større synlighet og relevans. Det vil antakelig avhenge av hvordan den profileres, og hva som skjer med reglene som regulerer mesternes rettigheter til å ta ansvar for byggfaglige oppgaver.

Den manglende innplasseringen av mesterkvalifikasjonen i nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk (NKR) kan delvis skyldes at spørsmålet om innplassering av ikke-formelle kvalifikasjoner generelt er uavklart, selv om mesterkvalifikasjonen må kunne anses som formell på grunn av forankringen i lov. Samtidig hadde det vært mulig å behandle mesterkvalifikasjonen særskilt på grunn av dens særlig sterke kobling til utdanningssystemet via fagopplæringen. At det ikke har skjedd, kan ha sammenheng med den særegenheten at man må betale årsavgift for å kunne markedsføre seg med kvalifikasjonen. Denne måten å finansiere mesterbrevet på står i veien for en sterkere integrasjon av mesterutdanningen i utdanningssystemet og kanskje også i NKR. Det finnes ikke formelle utdanninger som man ikke kan signalisere som kvalifikasjon utad uten å betale en årsavgift. Dersom mesterutdanningen skal gi studiepoeng, er det vanskelig å se for seg at kravet om årsavgift kan opprettholdes. En sterkere integrasjon som gjør mesterutdanningen til en formell utdanning, vil derfor etter alt å dømme kreve en omlegging av finansieringsformen. Det vil da være naturlig også å se på departementstilhørigheten. Slike endringer vil imidlertid kunne være en utfordring for den autonomien og det trepartssamarbeidet som er etablert rundt mesterbrevet. En innlemming av mesterkvalifikasjonen i NKR er i

større grad mulig å tenke seg gjort isolert uten å foreta andre større endringer, men også her vil mesterkvalifikasjonen stå i en særstilling som vil berøre prinsipielle spørsmål.

Gi mestere sterkere rettigheter i arbeidslivet?

En annen mulig vei å gå for å styrke mesterbrevets rolle er å koble det tettere til rettigheter til utførelse av oppgaver i arbeidsmarkedet. Dette står ikke i motsetning til en tettere integrering i utdanningssystemet. Snarere tvert imot er det mulig å tenke seg at en tydeligere anerkjennelse av mesterutdanningen vil styrke muligheten for å koble mesterbrevet til spesifikke oppgaver i arbeidsmarkedet. Per i dag er byggfagene det eneste fagområdet hvor mesterbrevet gir mestere tilgang til lovbeskyttede oppgaver. Selv i byggfagene har det imidlertid over tid skjedd en glidning i hvordan byggesaksforskriften fortolkes, noe som har svekket mesternes posisjon noe. Forskning omkring dereguleringen av mesterbrevets stilling i Tyskland tyder på at signalverdien av kvalitet som mesterbrevet gir, bare i moderat grad kunne opprettholde mesterbrevets posisjon når de særegne rettighetene det ga til bedriftsetablering, tas bort. Dette gir lærdommer for den norske situasjonen også. Selv om mestere selv opplever at mesterbrevet gir en signalverdi, er det ikke nok til å opprettholde mesterbrevets posisjon i mange fag. Det er betegnende at av de fire fagene vi har sett på, er tømrer det eneste faget der mesterbrevet opprettholder sin funksjon. Det er også det eneste av de fire fagene hvor det gir særegne rettigheter til oppgaveutførelse. Kompetansekrav har vært diskutert i byggenæringen de siste årene. Byggkvalitetsutvalget (2020) konkluderte imidlertid med at en sterkere lovbeskyttelse av fag er problematisk i forhold til EU-regelverket. Vi har i rapporten sett at dette også har vært tilfelle i Tyskland, der utenlandske tilbydere er unntatt mesterplikten tysk håndverkssektor er bundet av. I de øvrige fagfeltene er det mestere i surveyen som tar til orde for en reregulering med utgangspunkt i den gamle håndverkslovgivningen, ved å kreve fag- og svennebrev for å etablere håndverksbedrift. Hovedbildet er imidlertid at dette spørsmålet i liten eller ingen grad har stått på dagsordenen i de aktuelle fagfeltene, slik vi har registrert. Når mesterutdanningen i sterkere grad er en bedriftsetablerings- og ledelsesutdanning, svekker det også argumentet om at mestere sammenliknet med faglærte har en utdanning som skulle gjøre dem bedre rustet til å utføre kompliserte håndverksfaglige oppgaver. Man kan også innvende at fagbrevets posisjon i disse fagfeltene ikke har vært nært knyttet til mesterkvalifikasjonen, så det danner ikke et klart argument for rereguleringer.

En unik utdanning i bedriftsledelse / faglig ledelse

Det unike med mesterutdanningen er at det er en utdanning i ledelse og i å etablere bedrift som er unikt rettet mot faglærte i håndverksyrker. Over tid har det skjedd en dreining mot ledelse generelt, da vi ser at mange som tar mesterbrev, går inn i lederroller, men ikke nødvendigvis starter egen bedrift. Jo mer mesterutdanningen har preg av allmenn ledelsesutdanning, jo mindre unik blir den, fordi den da vil likne mer på andre ledelsesutdanninger. Dette utgjør en krevende balansegang. Mister den helt sin håndverksfaglige forankring, vil den undergrave sin eksistensberettigelse. Dette dreier seg blant annet om hvor tungt det faglige videreutdanningselementet skal veie. Vi ser som sagt at det store flertallet tar mesterbrev også for å få en faglig videreutdanning, men i praksis innebærer mesterutdanningen som nevnt i varierende grad en faglig

videreutdanning slik mestere selv opplever det. Det samme påpekes i Menon-evalueringen fra 2016, men mesterutdanningen innebærer i dag et eget element av faglig fordypning. Det utgjør likevel en relativt liten del av den totale mesterutdanningen (ca. 20 prosent). For mesterstudenter i de mindre fagene oppleves byggfagene å prege undervisningen i mesterutdanningen ved at eksemplene hentes derfra. Det er åpenbart krevende å differensiere undervisningen så den fagrettes mer mot det enkelte mesterfag utover det særskilte elementet av faglig fordypning, men det ville trolig øke interessen for mesterbrevet noe i de mindre fagene. Det virker likevel ikke sannsynlig at det alene vil utgjøre en vesentlig endring i mesterbrevets posisjon i disse fagene.

Referanser

- Akerlof, G. A. (1970). The market for 'lemons': quality uncertainty and the market mechanism. *Market Failure or Success*, 66.
- Alecu, A. I. & Drange, I. (2016). Hvilken betydning har regulering av yrker for yrkesmobilitet i Norge? *Søkelys på arbeidslivet*, 33(1-2), 101–121.
- Andersen, Ø. J. (2019). *Kokk, alltid kokk: Fagtradisjon, uniformering og dannelse av identitet* [Masteroppgave], NTNU.
- Bjørnavold, J. (2023). *A Comparison of the Content of Master Craft Qualifications (Carpentry and Hairdressing) in Five European Countries (Austria, France, Germany, Norway and Switzerland)* [Internt notat]
- Bjørnavold J. & Grm-Pevac, S. (2015, 30. november). *The Master Craftsman in Europe: a brief overview* [Note for the Berlin Peer Learning Activity]. CEDEFOP.
- BNL. (2014). *Enkelt å være seriøs. Ny sentral godkjenning* (Rapport). https://www.nhobyggeningen.no/siteassets/dokumenter/rapporter/rapporten_enkeltavareserios_.pdf
- Bol, T. (2014). Economic returns to occupational closure in the German skilled trades. *Social Science Research*, 46, 9–22.
- Bol, T. & Weeden, K. A. (2015). Occupational closure and wage inequality in Germany and the United Kingdom. *European Sociological Review*, 31(3), 354–369.
- Bunad- og folkedraktrådet (uten år) Retningslinjer for bunad- og folkedraktrådet. Fasset av Kulturdepartementet 12. juni 2012. Lesedato: 06.06.2024. Tilgjengelig på: <https://bunadogfolkedrakt.no/bunad-og-folkedraktradet>
- Busemeyer, M. R. (2014). *Skills and inequality: Partisan politics and the political economy of education reforms in western welfare states*. Cambridge University Press.
- Byggkvalitetutvalget. (2020). *Forsvarlig byggkvalitet. Kompetanse, kontroll. Seriositet* (Rapport). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/rapport-fra-byggkvalitetutvalget---forsvarlig-byggkvalitet---kompetanse-kontroll-og-seriositet/id2689111/>
- Byggmesterforbundet. (2022, 16. august). *Stifter Bygghåndverk Norge*. <https://byggmesterforbundet.no/nyheter/stifter-bygghandverk-norge/>
- Damelang, A., Haupt, A. & Abraham, M. (2018). Economic consequences of occupational deregulation: Natural experiment in the German crafts. *Acta Sociologica*, 61(1), 34–49.
- Damvad. (2014). *Analyse av Mesterbrevordningen: Utarbeidet for Mesterbrevnemnda* (Rapport). Damvad.
- Direktoratet for byggkvalitet. (2023). *SAK10 Byggesaksforskriften med veileder*. <https://www.dibk.no/regelverk/sak>
- Eben, B. (2017). Yrkesstolthet og frafall i kokkeyrket. *Scandinavian Journal of Vocations in development*. <http://dx.doi.org/10.7577/sjvd.2611>
- Econ Pöyry (2009) Små håndverksfag: statusgjennomgang. Lesedato: 06.06.2024. Tilgjengelig på: <https://www.udir.no/tall-og-forskning/finn-forskning/rapporter/Rapport-om-sma-handverksfag/>
- Eldring, L. & Friberg, J. H. (2013). Europeisk arbeidsmobilitet: Utfordringer for de nordiske arbeidsmarkedene. *Søkelys på arbeidslivet*, 30(1-2), 22–39.
- Eldring, L. & Ørjasæter, E. (2018). *Løsarbeidersamfunnet*. Cappelen Damm Akademisk.
- Epstein, S. R. (2008). Craft guilds in the pre-modern economy: a discussion. *The Economic History Review*, 61(1), 155–174.
- Ertesvåg, F. (2016, 29. august). Skal bygge landet – søkertall stuper. VG. <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/zm2w1/skal-bygge-landet-soekertall-stuper>
- Espelien, A., Høiseth-Gilje, K., Colbjørnsen, T., Myklebust, A. & Merckoll, A. H. (2016). *En framtidig mester. Evaluering av Mesterbrevordningen* (Menon-publikasjon nr. 34/2016). Menon.

- Falk, E. & Velure, M. (2017). *30 år i håndverkets tjeneste*. Norsk håndverksinstitutt.
- Fauske, H. (2008). Profesjonsforskningens faser og stridsspørsmål. I A. Molander & L. I. Terum (red.), *Profesjonsstudier*. Universitetsforlaget.
- Folkenborg, E. K. & Nyen, T. (2002). *Kompetanseutvikling blant håndverksmestere* (Fafo-rapport 382). Fafo.
- Folkenborg, K. & Jordfald, B. (2003). *Frisørundersøkelsen 2003: Bedriftsstruktur og arbeidsforhold* (Fafo-rapport 421). Fafo.
- Forskrift om søknad om mesterbrev, kvalifikasjon fra andre land. (2015). *Forskrift om søknad om mesterbrev med bakgrunn i mesterkvalifikasjon fra andre land* (FOR-2015-04-09-420). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2015-04-09-420>
- Forskrift om søknad om mesterbrev, realkompetanse. (2015). *Forskrift om søknad om mesterbrev på bakgrunn av realkompetanse* (FOR-2015-04-09-419). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2015-04-09-419>
- Fredriksen, K. (2020). Does occupational licensing impact incomes? A replication study for the German crafts case. *Journal for Labour Market Research*, 54(1), 1–17.
- Fredriksen, K., Runst, P. & Bizer, K. (2019). Masterful masters? Voluntary certification and quality in the German crafts sector. *German Economic Review*, 20(1), 83–104.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism: The Third Logic*. Polity Press.
- Friberg, J. H. (2016). *Arbeidsmigrasjon. Hva vet vi om konsekvensene for norsk arbeidsliv, samfunn og økonomi?* (Faforapport 2016:02). Fafo.
- Garborg H (1903) Norsk Klædebunad. Vidarforlaget
- Garder, J. (2007). *En levende historie: Norges Frisørmesterforbund 100 år*. Merkur-Trykk.
- Grimen, H. (2008). Profesjon og kunnskap. I A. Molander & L. I. Terum (red.), *Profesjonsstudier*. Universitetsforlaget.
- Hall, P. & Soskice, D. (2001). An Introduction to Varieties of Capitalism. I P. Hall & D. Soskice (red.), *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage* (s. 1–70). Oxford University Press. 21–27.
- Hanushek, E. A., Schwerdt, G., Woessmann, L. & Shang, L. (2015). *General Education, Vocational Education and Labor Market Outcomes over the Life-Cycle* [Economics Working Paper 15113]. Hoover Institution, Stanford University.
- Haupt, A. (2023). Who profits from occupational licensing? *American Sociological Review*, 88(6), 1104–1130.
- Horneland, A. (2014). *Å vite og kunne: En dokumentanalyse av læreplaner og styringsdokumenter* [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Høst, H. (2017). *Råd og sekretariat i fagskolesektoren* [Arbeidsnotat 2017/12]. NIFU.
- Høst, H., Reegård, K., Reiling, R. B., Skålholt, A. & Tønder, A. H. (2015). *Yrkesutdanninger med svak forankring i arbeidslivet: En kunnskapsoppsummering* (NIFU Rapport 16/2015). NIFU.
- Haakestad, H. (2019). Kall eller lønnskamp? En casestudie av Utdanningsforbundets holdning til lukning av læreryrket. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 60(1), 50–73.
- Haakestad, H. (2024). *Fag, klasse og den norske modellen. Arbeidsmigrasjon til norsk byggenæring på 2000-tallet*. PhD-avhandling. OsloMet.
- Jerman, G. (2001). *35 Kjøkkensjefer: oppskrifter fra utvalgte norske spisesteder*. Index Publishing.
- Jordfald, B. (2013). *Frisør-undersøkelsen 2013* (Fafo-rapport 2013:34). Fafo.
- Jørgensen, C. H. (2009). Fag mellom arbejde, organisation og uddannelse – har fagene fremtiden bag sig? *Tidsskrift for arbejdsliv*, 11(3), 013–031.
- Kompetansebehovsutvalget. (2022). *Høyere yrkesfaglig utdanning for et arbeidsliv i endring* (Temarapport 1/2022).

- Kunnskapsdepartementet. (2015). *Innplassering av kvalifikasjoner fra ikke-formell opplæring i Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk* (Rapport fra utvalg om Nasjonalt kvalifikasjonsrammeverk og kompetanser utenfor det formelle utdanningssystemet 04/2015).
- Lie, T. (2021, 16. mai). Aasheims landsmøtetale: «Mester like bra som master». *Khrono*.
<https://www.khrono.no/asheims-landsmotetale-mester-like-bra-som-master/580399>
- Lotherington, P. B. (2022, 14. desember). *Svennene kan bli med i Byggmesterforbundet*. Byggmesteren.
<https://byggmesteren.as/2022/12/14/svennene-kan-bli-med-i-byggmesterforbundet/>
- Løvseth, T. & Strand, O. (1992). *Bergen Byggmesterlaug 100 år. 1892–1992*.
- Meld. St. 14 (2019–2020). *Kompetansereformen – Lære hele livet*. Kunnskapsdepartementet.
- Meld. St. 9 (2016–2017). *Fagfolk for fremtiden — Fagskoleutdanning*. Kunnskapsdepartementet.
- Mesterbrevnemda (2024) I trygge hender. Lesedato 06.06.2024. Tilgjengelig på: <https://www.kampanje.mesterbrev.no/>
- Nielsen, K. & Kvale, S. (red.) (1999). *Mesterlære: Læring som sosial praksis*. Ad Notam Gyldendal.
- NKL. (2024). *HISTORIE*. <https://nkl.no/om-nkl/historie/>
- Norges byggmesterforbund. (2005, 10. desember). *Evaluering av almenngjøringsforskriften. Hørings-svar*. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/asd/hdk/2005/0006/ddd/pdfv/269447-maler_og_bygg_etc.pdf
- Norges husflidslag (2023) Årsmelding 2023. Lesedato 06.06.2024. <https://husflid.no/om-norges-husflidslag/organisasjon/arsmeldinger/>
- Norsk Håndverksinstitutt (uten år) Verneverdig tradisjonshåndverk i 2024. Lesedato 06.06.2024. <https://handverksinstituttet.no/smaa-haandverksfag/fagene>
- Norsk institutt for bunad og folkedrakt (uten år) Bunad på UNESCO-lista. Lesedato: 06.06.2024. <https://bunadogfolkedrakt.no/bunad-pa-unesco-lista>
- NOU 1984: 34. (1984). *Mesterbrev i håndverk og annen næring. Forslag til ny lov*. Industridepartementet.
- NOU 1986: 15. (1986). *Dokumentasjon, vern og atterreisning av gamle handverk*. Kirke- og undervisningsdepartementet.
- NOU 2019: 12. (2019). *Lærekraftig utvikling – Livslang læring for omstilling og konkurranseevne*. Kunnskapsdepartementet.
- Nyen, T. & Tønder, A. (2014). *Yrkesfagene under press*. Universitetsforlaget.
- Oltermann, P. (2019, 13. desember). Germany reintroduces "Meister" Qualification for craftspeople. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2019/dec/13/german-craftspeople-now-require-meister-qualification-to-start-business>
- Piore, M. J. & Sabel, C. F. (1984). *The second industrial divide: possibilities for prosperity*. Basic Books.
- Richardson, G. (2001). A tale of two theories: monopolies and craft guilds in medieval England and modern imagination. *Journal of the history of economic thought*, 23(2), 217–242.
- Rostam-Afschar, D. (2014). Entry regulation and entrepreneurship: a natural experiment in German craftsmanship. *Empirical Economics*, 47, 1067–1101.
- Runst, P. & Thomä, J. (2020). Does occupational deregulation affect in-company vocational training?—Evidence from the 2004 Reform of the German Trade and Crafts Code. *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 240(1), 51–88.
- Runst, P., Thomä, J., Haverkamp, K. & Müller, K. (2019). A replication of 'Entry regulation and entrepreneurship: a natural experiment in German craftsmanship'. *Empirical Economics*, 56, 2225–2252.
- Røed, M. & Schøne, P. (2016). Impact of **Immigration** on Inhabitants' Educational Investments. *The Scandinavian Journal of Economics*, 118(3), 433–462.
- Rørstad, K., Børing, P. & Solberg, E. (2022). *NHOs kompetansebarometer 2021: En kartlegging av NHOs medlemsbedrifters kompetansebehov i 2021* (Rapport 2022:3). NIFU.
- Sannerud, R. & Harlem, E. (2014). *Mesterkvalifikasjonen* (Rapport 2014/6). Høgskolen i Oslo og Akershus.

- Sennett, R. (2008). *The craftsman*. Yale University Press.
- Sjøstrøm, O. (2017). *Faglig stolhet gjennom turbulente tider, utfordringer og optimisme*.
- Sjøstrøm, O. (2019). *En ny arbeidsdag. Byggmesterforbundet fyller 100 år. 1919–2019*. Byggmesterforbundet.
- Sjaatil, F. (2013). *Hvordan kan kvaliteten i frisørutdanningen forbedres slik at den blir mer meningsfull for elevene og relevant til arbeidslivets krav?* [Masteroppgave]. Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Skurtveit, E., Albertsen, M. O. & Erraia J. (2023). *Økonomisk analyse av mesterbedrifter* (Menon-publikasjon 50/23). Menon.
- Spetalen, H., Eben, B. & Jahanlu, D. (2016). *Yrkesutøvelse i restaurant- og matfagene: arbeidsoppgaver, prioriteringer og forskjeller* (Første delrapport). Institutt for yrkesfaglærerutdanning: Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Statistisk sentralbyrå. (2023, 6. juni). *Dette er de vanligste jobbene i Norge*. <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/sysselsetting/artikler/dette-er-de-vanligste-jobbene-i-norge>
- Stinchcombe, A. L. (1958). Bureaucrats and Craft Administration of Production: A Comparative Study. *Administrative Science Quarterly*, 4 (2 1959), 168–187.
- Streeck, W. (1989). The territorial organization of interests and logics of associative action: The case of Handwerk organization in West Germany. I W. Coleman & H. Jacek (red.), *Regionalism, Business Interests and Public Policy* (s. 59–94). SAGE.
- Streeck, W. (1991). On the institutional conditions of diversified quality production. I *Beyond Keynesianism: The socio-economics of production and employment* (s. 21–61). Edward Elgar.
- Streeck, W. (2012). *Skills and Politics: General and Specific* [MPIfG Discussion Paper 11/1]. Max Planck Institute for the Study of Societies. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1781042>
- Stuth, S. (2017). *Closing in on closure. Occupational closure and temporary employment in Germany*. Nomos Verlagsgesellschaft/edition sigma.
- Tesfaye, M. (2013). *Kloge hænder – et forsvar for håndværk og faglighed*. Gyldendal.
- Thelen, K. (2004). *How institutions evolve: The political economy of skills in Germany, Britain, the United States, and Japan*. Cambridge University Press.
- Tidemann, T. & Mykletun, R. (2005). *Kokkens hverdag*. Reiselivsbedriftenes landsforening.
- Udir. (u.å). Fag- og svennebrev. [Statistikk]. <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-fag-og-yrkesopplaring/fagbrev/fagbrev-utdanningsprogram/>
- Ulvedalen J og Hellesnes A (2023) *Kvinnekamp med nål og tråd kjole- og draktsyerfaget gjennom 100 år*. Solum Bokvennen forlag
- Weeden, K. A. (2002). Why do some occupations pay more than others? Social closure and earnings inequality in the United States. *American journal of sociology*, 108(1), 55–101.
- Ødegård, A. M., Andersen, R. K., Jordfald, B., Nergaard, K. & Trygstad, S. C. (2020). *Utelivsbransjen – utvikling i arbeidsforhold etter 2014* (Fafo-rapport 2020/26). Fafo.

Fafo

Institutt for arbeidslivs- og velferdsforskning

Borggata 2B, Oslo

Postboks 2947 Tøyen, 0608 Oslo

Sentralbord: 22 08 85 00

E-post: fafo@fafo.no

fafo.no

